

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ,
ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΑΙ ΟΙ
ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΕΣ ΤΟΥ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ
ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ**

**ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ:
ΜΑΝΤΕΛΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ**

**ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ:
ΑΛΕΞΙΑΔΟΥ ΛΟΥΪΖΑ
ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ
ΠΕΡΔΙΚΗ ΠΟΛΥΤΙΜΗ**

ΠΑΤΡΑ, 2008

**ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΕΣ ΤΟΥ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ
ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ**

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστούμε θερμά την εισηγήτριά μας κυρία Μαντέλου, για την καθοδήγηση και τη στήριξη στη διεξαγωγή της εργασίας μας που με την εμπειρία και το ενδιαφέρον της μας βοήθησε ουσιαστικά. Επίσης θέλουμε να ευχαριστήσουμε τους φορείς και τους επαγγελματίες υγείας που συνεργάστηκαν μαζί μας για τη συλλογή πληροφοριών, καθώς και ένα μεγάλο ευχαριστώ στις οικογένειες μας για τη στήριξη και την κατανόηση.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Το παραμύθι είναι ένα πανάρχαιο είδος της Λαϊκής Λογοτεχνίας που δίδαξε και ψυχαγόησε πολλές γενιές, λαούς και θεωρείται περισσότερο συνδεδεμένο με την παιδική ηλικία του ανθρώπου.

Στην εποχή μας όμως παρατηρείται ένας κλονισμός και μία περιθωριοποίηση του από τα παιδικά αναγνώσματα. Υπάρχουν διαφοροποιήσεις και αλλοιώσεις στη μορφή του και οι απόψεις για τη χρησιμότητα του είναι διχασμένες. Στα πλαίσια λοιπόν αυτής της πτυχιακής εργασίας μέσα από πέντε ξεχωριστά κεφάλαια παρουσιάζεται μία ξεκάθαρη εικόνα και μία σφαιρική προσέγγιση του παραμυθιού που θα βοηθήσει τον αναγνώστη να διαμορφώσει τη δική του προσωπική τοποθέτηση.

Αρχικά αναφέρεται ο ορισμός, ο σκοπός, τα χαρακτηριστικά του καθώς και οι επικρατέστερες θεωρίες για την καταγωγή του. Στη συνέχεια γίνεται λόγος για τη δομή, την τεχνική, τη μορφολογία και το περιεχόμενο των επεισοδίων παλαιάς και σύγχρονης εποχής. Κατόπιν αναφέρονται οι κατηγορίες – είδη του παραμυθιού και γίνεται η σύγκριση με άλλα είδη του έντεχνου λόγου όπως την Παράδοση και το Μύθο εφόσον θεωρούνται συγγενικά μεταξύ τους σε τέτοιο βαθμό ώστε μερικοί να τα μπερδεύουν. Ακόμα γίνεται σύγκριση με το Θέατρο και τα Όνειρα υπογραμμίζοντας ομοιότητες και διαφορές, αφήνοντας έτσι να φανεί η μοναδικότητα και η ανεξαρτησία του καθενός.

Συνεχίζοντας παρουσιάζεται το Ελληνικό παραμύθι του χθες και του σήμερα, η καταγραφή των Ελληνικών παραμυθιών και τα κύρια χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα, κάνοντας με αυτόν τον τρόπο μία προσπάθεια ενημέρωσης για την ανάπτυξη και την εξέλιξή του μέσα στους κόλπους της Ελληνικής κοινωνίας. Ύστερα αναλύονται και συγκρίνονται τα παραμύθια ξένων χωρών και γίνεται γνωστοποίηση των διαφορών του λαϊκού από το έντεχνο.

Παράλληλα θίγονται τα ηρωικά πρόσωπα του παραμυθιού του παρελθόντος και του σήμερα. Μία ενότητα αφιερώνεται στις γυναικείες μορφές και στους ρόλους που αναλαμβάνουν ενώ αμέσως μετά παρουσιάζονται οι απόψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας σχετικά με τους ήρωες καθώς και τις εικόνες που πλάθουν στο

μυαλό τους με βάση την εμφάνιση και τη δραστηριότητά τους. Επίσης αναφερόμαστε στα κόμικς ένα προϊόν καθαρά της τεχνολογικής επανάστασης, όπου γίνεται λόγος για τις διαφορές – ομοιότητές τους με τα παραμύθια καθώς επίσης και στην εξελικτική τους τόσο μέσα στην Ελληνική κοινωνία όσο και σε παγκόσμια κλίμακα. Βέβαια αναφερόμαστε και στις αρνητικές και θετικές πλευρές των κόμικς αλλά και στους τρόπους με τους οποίους είναι εφικτό να μειωθούν έστω, αν όχι να απαλειφθούν τα αρνητικά τους στοιχεία.

Κατόπιν γίνεται αποκλειστική αναφορά στις ιδιαιτερότητες της προσχολικής ηλικίας όπου είναι μία πολύ σημαντική περίοδος για τη ζωή του κάθε ανθρώπου, για τον τρόπο που πρέπει να γράφεται ένα παραμύθι, την ποιότητα των παραμυθιών που προσφέρονται στα παιδιά και κυρίως τις θέσεις και τη στάση των επαγγελματιών υγείας απέναντι σε αυτό. Επίσης γίνεται αναφορά στις αρνητικές και θετικές επιπτώσεις του παραμυθιού μέσα από μαρτυρίες επιφανών ανθρώπων που στα προσχολικά τους χρόνια άκουγαν παραμύθια και επηρεάστηκαν δημιουργικά στη χάραξη της προσωπικής τους πορείας και σταδιοδρομίας.

Τελειώνοντας εστιάζουμε στη διερευνητική μελέτη η οποία απευθύνεται σε ενήλικα άτομα ηλικίας 20 έως 80 ετών που προέρχονται από διάφορα κοινωνικοοικονομικά στρώματα και ασχολήθηκαν ή ασχολούνται με χειρονακτικά ή πνευματικά επαγγέλματα. Στόχοι της μελέτης είναι να αποδειχθεί αν το δείγμα άκουγε παραμύθια στην προσχολική του ηλικία, ποιον τρόπο παρουσίασης θεωρεί προτιμότερο, ποιοι χαρακτήρες το εντυπωσίαζαν περισσότερο και τους θυμάται ακόμα, αλλά και αν και πως επηρεάστηκαν ή αφηγήθηκαν ή πρόκειται να αφηγηθούν παραμύθια στα παιδιά τους. Ακόμα εμπεριέχονται ερωτήματα που οδηγούν στη βαθύτερη κατανόηση των διαφορών του παλιού και σύγχρονου παραμυθιού, στη διαπίστωση ότι αναμφίβολα επιδρούν πολύ – ελάχιστα – καθόλου στην ψυχολογία και διάπλαση του χαρακτήρα του μικρού παιδιού και τέλος στο ότι αποτελεί υλικό για να γίνουν προβλέψεις για τη μελλοντική του εξέλιξη και ζωή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

1.1. Ετυμολογική προσέγγιση.....	9
1.1.1. Ορισμός παραμυθιού.....	9
1.2. Θεωρίες για την καταγωγή – διάδοση των παραμυθιών.....	11
1.3. Χαρακτηριστικά του παραμυθιού.....	16
1.3.1. Συμπέρασμα.....	19
1.4. Δομή, Τεχνική και Μορφολογία του παραμυθιού.....	21
1.4.1. Περιεχόμενο επεισοδίων παλαιάς και σύγχρονης εποχής.....	24
1.5. Κατηγορίες – Είδη παραμυθιού.....	26
1.6. Σύγκριση παραμυθιού με Μύθο, Παράδοση, Θέατρο και Όνειρα.....	28
1.6.1. Συμπέρασμα.....	31
Παραπομπές 1 ^ο Κεφαλαίου.....	32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ – ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

2.1. Το Ελληνικό παραμύθι στο χθες και το σήμερα.....	36
2.2 Έρευνα και καταγραφή των Ελληνικών παραμυθιών.....	40
2.3 Τα χαρακτηριστικά του Ελληνικού παραμυθιού.....	43
2.4. Ιδιαιτερότητες-Διαφορές παραμυθιών από κράτος σε κράτος.....	46
2.5. Το παραμύθι στην Ευρώπη.....	48
2.6. Διαφορές Λαϊκού και Έντεχνου παραμυθιού.....	51
Παραπομπές 2 ^ο Κεφαλαίου.....	53

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο **ΟΙ ΗΡΩΕΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ- ΤΑ COMICS**

3.1. Οι ήρωες των παραμυθιών, τι δράση αναπτύσσουν, ποια τα χαρακτηριστικά τους, ποιοι ήταν στο παρελθόν και ποιοι είναι σήμερα.....	57
3.2. Οι γυναικείες μορφές στο παραμύθι, οι απλές, θνητές γυναίκες και οι υπερφυσικές.....	61
3.3 Πώς βλέπουν και πώς κρίνουν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας τους ήρωες των παραδοσιακών παραμυθιών.....	66
3.4. Ορισμός των comics τα χαρακτηριστικά τους, ο σκοπός τους.....	69
3.4.1. Σύγκριση comics και παραμυθιού.....	70
3.5. Τα comics στην Ελλάδα.....	73
3.6. Τα comics σε παγκόσμιο επίπεδο.....	76
3.7. Οι θετικές και αρνητικές πλευρές των comics, προτάσεις για τον περιορισμό αρνητικών στοιχείων.....	80
Παραπομπές 3 ^{ου} Κεφαλαίου.....	83

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο **ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΥΘΙ**

4.1. Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας και τα παραμύθια.....	87
4.2. Πώς πρέπει να γράφεται ένα παραμύθι.....	89
4.3. Τι παραμύθια πρέπει να επιλέγουμε για την προσχολική ηλικία.....	91
4.4. Η στάση των επαγγελματιών ψυχικής υγείας απέναντι στο παραμύθι.....	92
4.5. Θετικές και αρνητικές επιπτώσεις των παραμυθιών στα παιδιά προσχολικής ηλικίας.....	100
4.5.1. Συμπέρασμα.....	104

4.6. Διάφοροι καταξιωμένοι άνθρωποι που στα παιδικά τους χρόνια αγάπησαν τα παραμύθια και επηρεάστηκαν θετικά.....	106
Παραπομπές 4 ^{ου} Κεφαλαίου.....	108

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο **ΔΙΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ**

5.1. Σκοπός και στόχοι της Έρευνας.....	111
5.1.1. Μεθοδολογία Έρευνας.....	112
5.2. Ανάλυση αποτελεσμάτων.....	115
5.3. Σχολιασμός αποτελεσμάτων.....	140
5.4. Συμπέρασμα.....	150
Βιβλιογραφία 5 ^{ου} Κεφαλαίου.....	152
Παράρτημα.....	167
Παρουσίαση ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκε ως μέσο συλλογής πληροφοριών στην παρούσα μελέτη.....	168

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

- 1.1. Ετυμολογική προσέγγιση**
  - 1.1.1. Ορισμός παραμυθιού**
- 1.2. Θεωρίες για την καταγωγή –
διάδοση των παραμυθιών**
- 1.3. Χαρακτηριστικά του παραμυθιού**
  - 1.3.1. Συμπέρασμα**
- 1.4. Δομή, Τεχνική και Μορφολογία
του παραμυθιού**
  - 1.4.1. Περιεχόμενο επεισοδίων παλαιής
και σύγχρονης εποχής**
- 1.5. Κατηγορίες - Είδη παραμυθιού**
- 1.6. Σύγκριση παραμυθιού με Μύθο,
Παράδοση, Θέατρο και Όνειρα**
  - 1.6.1. Συμπέρασμα**

1.1. ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η λέξη (παρά-μύθι) προέρχεται από το ρήμα παραμυθέομαι. Αποτελείται από την πρόθεση **παρά** (α' συνθετικό) και τη λέξη **μύθος** = λόγος (β' συνθετικό). Το παραμύθι δηλαδή βρίσκεται κοντά στο λόγο.

Αρχικά την έννοια παραμύθι τη συναντήσαμε στα έργα του Ομήρου με τη σημασία του συμβουλευώ, ενθαρρύνω, προσπαθώ να μεταβάλλω τη γνώμη κάποιου, ενώ κατόπιν στην εποχή του Πλάτωνα και του Ηρόδοτου με τη σημασία του παρηγορώ ή παραινώ. Με την πάροδο των χρόνων έχασε την αρχική του σημασία, υποχώρησε η έννοια της παρηγοριάς, με αποτέλεσμα σήμερα να προβληθεί περισσότερο ο όρος μύθος.

Ομόρριζα του παραμυθίου είναι η παραμυθία, η παραμυθολογία, ο παραμυθιακός, ο παραμυθητικός, ο παραμυθολόγος, ο παραμυθάς, η παραμυθού.³

1.1.1. Ορισμός Παραμυθιού

Τι ακριβώς είναι παραμύθι; Ποιος ορισμός δύναται ν' ανταποκριθεί πληρέστερα στο περιεχόμενό του; Ποια ερμηνεία επικράτησε στη σημερινή εποχή μέσα στις τόσες που δόθηκαν κατά καιρούς;

Το παραμύθι στη σύγχρονη κοινωνία μας χαρακτηρίζεται ως ένα είδος του έντεχνου λόγου που αποτελεί πνευματική και ψυχική τροφή για τον άνθρωπο. Συγκεκριμένα είναι η λαϊκή διήγηση, η οποία πλάθεται με ποιητική φαντασία και περιγράφει φανταστικά γεγονότα που ακούγονται ευχάριστα και είναι απομακρυσμένα από τους όρους της αληθινής ζωής. Γεννήθηκε μέσα από τις πηγές του προφορικού λόγου και κατάφερε να επιζήσει περνώντας από γενιά σε γενιά, από τόπο σε τόπο καθώς και από λαό σε λαό, μέσω της στοματικής παράδοσης, αρχικά και ύστερα με το γραπτό λόγο.^{4,5}

Στην αρχαιότητα το παραμύθι θεωρούνταν λόγος παρηγορητικός κι εντασσόταν στην κατηγορία λόγοι και μύθοι, δεν είχε δηλαδή θεωρητική αυτονομία. Ο Πλάτωνας τοποθετήθηκε αρνητικά απέναντι του, υποστηρίζοντας ότι είναι φλυαρίες που λένε οι γριές.

Στην εποχή του Ρομαντισμού αντιμετωπίζεται το παραμύθι σαν καλλιτεχνική δημιουργία που διέπεται από τη δύναμη να μηδενίζει τη συμβατική έννοια της

πραγματικότητας, να καθιστά φανερό το άγνωστο απελευθερώνοντας και συγχρόνως χειραφετώντας τη φαντασία. Είναι ένα πρόπλασμα για να μελετήσει και να ερμηνεύσει κανείς τη μεθοδολογία σύλληψης της πραγματικότητας μέσα από μια διαδικασία που υπερβαίνει τις ιστορικές και κοινωνικές συνιστώσες.

Υποστηρικτές της θέσης των Ρομαντικών ήταν οι Λαογράφοι οι οποίοι όρισαν και προσέγγισαν το παραμύθι με ανάλογο τρόπο. Για ν' ακριβολογήσουμε ο Robert Retsch το θεωρεί «ως το αρχέτυπο της αφηγηματικής τέχνης», ενώ ο Max Luthi πιστεύει ότι είναι «μία πράξη αυθεντικής ποιητικής ενόρασης». Την ποιητική διάσταση του παραμυθιού υπογραμμίζουν επιπλέον οι Bolte - Polivka και ο Μέγας. Χαρακτηριστικά οι Bolte - Polivka ισχυρίζονται: «Με τη λέξη παραμύθι εννοούμε μια διήγηση που πλάστηκε με ποιητική φαντασία προερχόμενη κυρίως από τον μαγικό κόσμο, μια ιστορία, του θαύματος που ξεφεύγει από τους όρους της πραγματικότητας και την απολαμβάνουν όλες οι ηλικίες». Παράλληλη είναι και η θέση του Μέγα που ορίζει το παραμύθι ως «μία διήγηση, η οποία πλάθεται με ποιητική φαντασία από τον κόσμο του μαγικού ή διήγηση περί θαυμάσιων συμβάντων». Ο Μερακλής και ο Λουκάτος από την πλευρά τους ισχυρίζονται ότι είναι παιδί της λαϊκής τέχνης. Τέλος, ο Γιώργος Ιωάννου το ορίζει σαν «είδος της λαϊκής λογοτεχνίας με μαγικό, άπιστευτο, απίθανο υπερφυσικό περιεχόμενο».⁶

Από τα προαναφερόμενα καταλήγουμε στα συμπεράσματα ότι το παραμύθι:

- α) εντάσσεται στον καλλιτεχνικό χώρο κι αποτελεί ένα κομμάτι του,**
- β) ότι οι ορισμοί σ' όλες τις χρονικές περιόδους, ανεξάρτητα από τις κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν δε διαφέρουν πολύ μεταξύ τους.**

1.2. ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΩΓΗ - ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ

Σ' ολόκληρη την υφήλιο διατυπώθηκαν και συγκροτήθηκαν πολλές θεωρίες για την καταγωγή και διάδοση των παραμυθικών επεισοδίων (motifs) όσο και ολόκληρων των παραμυθιών. Είναι ένα θέμα που απασχόλησε περισσότερο, ίσως, από καθετί άλλο τους παραμυθολόγους.

Απ' αυτές τις θεωρίες δεν μπορεί να υιοθετηθεί καμιά ως μοναδικό και αποκλειστικό μέσο απάντησης στο ερώτημα της καταγωγής, απλούστατα χρησιμοποιούνται τμήματα αυτών για οποιαδήποτε έρευνα.

Το θέμα πρωτοτέθηκε υπό συζήτηση την εποχή που οι Αδερφοί Γουλιέλμος και Ιάκωβος Grimm δημοσίευσαν τα παραμύθια της πατρίδας τους («Kinder and Hausmarchen») 1^{ος} τόμος 1812, 2^{ος} τόμος, 1815). Αυτοί στην εισαγωγή τους διατύπωσαν την πρώτη εξηγητική θεωρία, τη γνωστή **Ινδοευρωπαϊκή ή Αρία**.

Σύμφωνα μ' αυτή, στα προϊστορικά χρόνια όταν οι Αριοί κατέβηκαν στις νέες κοιτίδες τους μαζί με τη γλώσσα τους έφεραν και τη θρησκευτική τους μυθολογία, μια φυσιοκρατική μυθολογία με ανθρωπομορφικά στοιχεία. Κατά τη διάδοσή τους οι μύθοι αυτοί αναπτύχθηκαν ή ενώθηκαν σε μεγαλύτερες διηγήσεις, κι όσο περνούσαν οι αιώνες τα θέματά τους πλουτίστηκαν με νέα πολιτιστικά ή θρησκευτικά στοιχεία και έφτασαν μέχρι τις σημερινές συνθέσεις των παραμυθιών.

Οι Grimm συνέδεσαν τα παραμύθια στο πλαίσιο της Ινδοευρωπαϊκής θεωρίας με τους αρχαίους Γερμανικούς μύθους εφόσον οι Γερμανοί εμφανίζονται ως οι πιο γνήσιοι απόγονοι της αρίας φυλής και οι αυθεντικοί κληρονόμοι του αρχέγονου πολιτισμού.

Με λίγα λόγια οι Αδελφοί Grimm πιστεύουν ότι η καταγωγή του παραμυθιού είναι μόνο γενετική, δηλαδή γεννήθηκε σ' έναν τόπο ή σε ορισμένους τόπους απ' όπου τη δανείστηκαν οι άλλοι.

Η δεύτερη σημαντική θεωρία, η **Ινδική** υποστηρίζει όπως και η Ινδοευρωπαϊκή ότι η καταγωγή του παραμυθιού είναι μονογενετική. Περιορίζει τη γέννηση του σ' έναν τόπο, την Ινδία και από εκεί γίνεται η διασπορά του. Την εισηγήθηκε πρώτος ο Γερμανός Ανατολιστής Th. Benfey το 1859, προλογίζοντας τη μετάφραση που έκανε στην Ινδική πεντάτευχο.

Αυτή επισημαίνει ότι τα παραμύθια είναι έτοιμα λογοτεχνικά αφηγήματα των Ινδιών που συντέθηκαν στους κλασσικούς Ινδικούς χρόνους πάνω σε παλιά μυθικά μοτίβα και έπειτα μετανάστευσαν στο Μεσογειακό χώρο και τη Δύση μέσω τριών δρόμων:

- α. **Με την προφορική παράδοση** πριν από τον 10^ο αιώνα μ.Χ. Η μετάδοση πραγματοποιούνταν μέσω των συναντήσεων των ταξιδιωτών και εμπόρων.
- β. **Με τη γραπτή μετάδοση**. Οι κατακτήσεις των Αράβων έγιναν αφορμή να μεταφραστούν τα παραμύθια στα Αραβικά και να τα γνωρίσουν οι Ευρωπαίοι από τη Βυζαντινή αυτοκρατορία, από την Ιταλία και την Ισπανία που ήταν τα τρία σημεία επαφής των Αράβων με την Ευρώπη.
- γ. Ο τρίτος δρόμος μετάδοσης ήταν οι **Μογγόλοι**, όπου έφτασαν σ' αυτούς διαμέσου της Κίνας και του Θιβέτ, οι ίδιοι με τη σειρά τους τα μετέδωσαν στην Ευρώπη κατά την περίοδο των επιδρομών τους εκεί.

Και η Ινδοευρωπαϊκή και η Ινδική θεωρία είναι αξιόλογες ως προς την εξήγηση της γένεσης του παραμυθιού όμως προσκρούουν στα νεότερα εθνολογικά πορίσματα που μας ενημερώνουν ότι και πρωτόγονοι λαοί μακρινών Ηπείρων έχουν ολοκληρωμένα παραμύθια όμοια μάλιστα, συχνά, με τα Ευρωπαϊκά. Όσο για το προβάδισμα των Ινδιών προβλήθηκε η αντίρρηση ότι και στην Αρχαία Αίγυπτο πριν από τα κλασσικά χρόνια υπήρχαν απαρτισμένα παραμύθια σαν τα σημερινά.⁷

Στη συνέχεια διατυπώθηκε η **Εθνική πολυγενετική θεωρία** που παραδέχεται ότι το ίδιο θέμα παραμυθιού μπορεί ν' αναπτυχθεί ανεξάρτητα σε διάφορες χώρες και εποχές. Υπερβολικός εκπρόσωπός της ήταν ο Γάλλος J. Bedier (1864-1938), ο οποίος έφτασε στο σημείο ν' αρνείται κάθε δυνατότητα για τον καθορισμό τόπου και χρόνου στη σύνθεση του παραμυθιού.

Αντίθετοι του J. Bedier ήταν οι Φιλολογοί που τόνισαν ότι το λαϊκό παραμύθι έχει τις ρίζες του σε κάποια γραπτή σύνθεση παλιότερων χρόνων που με την έρευνα θα μπορούσε ν' ανακαλυφθεί. Έκαναν μάλιστα λόγο και για παλιότερες παρουσίες πολιτισμών στους πρώτους πολιτισμούς των Κινέζων, των Αιγυπτίων, των Εβραίων.

Ακολουθεί η **Ιστοριογεωγραφική ή Φιλανδική θεωρία**. Ονομάστηκε Ιστοριογεωγραφική από τη μέθοδο εργασίας της, ενώ Φιλανδική από την καταγωγή των βασικών στελεχών της.

Πρώτοι την εισηγήθηκαν οι Φιλανδοί J. Krohn, Krohn και A. Aarue. Αυτοί οι ερευνητές ξεκίνησαν από την άποψη ότι το παραμύθι δείχνει μια φτασμένη λογοτεχνία κι αναζητούν υπομονετικά και μεθοδικά τον τόπο και το χρόνο σύνθεσής του. Κάθε παραμύθι πρέπει να ολοκληρώθηκε κάπου μέσα σε ώριμες ιστορικές συνθήκες, γιατί το περιεχόμενο δείχνει συνήθως μία ανώτερη βαθμίδα πολιτισμού, ανεξάρτητα με το αν αργότερα διαδόθηκε από τόπο σε τόπο.

Αναλυτικότερα οι οπαδοί της Φιλανδικής σχολής συγκρίνουν και ταξινομούν τις εθνικές παραλλαγές του κάθε παραμυθιού κατά γεωγραφικές περιοχές, ξεχωρίζουν τις καλύτερες και στο τέλος επιδιώκουν ν' ανεύρουν την πιο αρχική ώστε να προσδιορίσουν τον τόπο και το χρόνο της πρώτης διαμόρφωσής του.

Σ' αυτή την κίνηση τους εξυπηρετεί όχι μόνο η λογοτεχνική πληρότητα των κειμένων αλλά και τα πολιτιστικά ή φυσικά στοιχεία τους (θεσμοί, ονόματα κ.ά.) που κατά κάποιο τρόπο μαρτυρούν την καταγωγή τους. Αυτή η μέθοδος είναι η πιο παραδεδεγμένη σήμερα.

Κοντά στις σπουδαιότερες θεωρίες για την προέλευση και τη διάδοση του παραμυθιού υπάρχουν και δευτερεύουσες ή συμπληρωματικές που περισσότερο ερμηνεύουν την εσωτερική σύσταση του παραμυθιού. Είναι λοιπόν οι παρακάτω:

α. Η Μυθολογική θεωρία

Αυτή αποτελεί εξειδίκευση της Ινδοευρωπαϊκής θεωρίας και σημειώνει ότι τα παραμύθια εμπεριέχουν πυρήνες κοσμολογίας και κοσμολογικών μύθων.

Κυριότεροι εκπρόσωποι της σχολής αυτής είναι οι Max Muller, Angelo de Cuperuatis, John Fiske, και ο Sir George Cox. Αυτοί επηρεάστηκαν από την άνθηση της συγκριτικής φιλολογίας του 19^{ου} αιώνα και διαμόρφωσαν τη συγκριτική μυθολογία. Η άποψή του συνίσταται στο ότι τα σημερινά παραμύθια προέρχονται από τους μύθους για τη νύχτα και τη μέρα, ενώ παράλληλα προσπάθησαν να ανακαλύψουν μέσα από τα παραμύθια φυσικά φαινόμενα: την αυγή, τη δροσιά, τον ήλιο.

β. Η Συμβολιστική θεωρία

Σύμφωνα μ' αυτή τα παραμύθια έχουν τις ρίζες τους σε κάποιες τελετουργίες, μπορεί να είναι ένα υπόλειμμα παλιών τελετουργιών όπου τα χρησιμοποιούσαν συμβολικά. Θυμίζουν κείμενα μυημένων πιστών σε λατρείες απόκρυφες με νοερά ταξίδια σε μεταφυσικούς κόσμους.

Σπουδαιότεροι εκπρόσωποι της είναι ο Saintyves, ο Arnold van Gennep, ο Hans Naumann.

γ. Η Ψυχαναλυτική ή Ψυχολογική θεωρία ή θεωρία των Ονείρων

Τα παραμύθια θυμίζουν όνειρα. Βγαίνουν από τη φαντασία του ύπνου και της εγρήγορσης που την καθοδηγούν υποσυνείδητες παρωθήσεις και επιθυμίες καταπιεσμένες. Δίνουν μορφή στον εσωτερικό κόσμο στις καλές και κακές δυνάμεις.

Οπαδοί της άποψης αυτής ήταν ο Γερμανός der Leyen και ο Ludwig Lainster.

Ο Lainster ισχυρίζεται ότι στο παραμύθι διασώζονται όνειρα, γιατί στον ύπνο του ο άνθρωπος μεταβαίνει σε τόπους άγνωστους και παράδοξους. Βλέπει πράγματα θαυμάσια και τερατώδη που όταν ξυπνήσει διατηρεί μια αμυδρή ανάμνηση. Αν μετά ότι είδε στον ύπνο του θελήσει να το διηγηθεί θα προκύψει ένα παραμύθι.

δ. Η Ανθρωπολογική θεωρία

Με βάση την ανθρωπολογική θεωρία τα παραμύθια είναι εγκαταλείμματα από την πρωτόγονη ζωή των ανθρώπων. Στις αφηγήσεις τους αναβρίσκουμε έθιμα, σκέψεις, τρόπους ζωής των πρώτων κοινωνιών. Τα επεισόδιά τους αναφέρονται σε ζώα με ομιλία, σε υπεράνθρωπα όντα, στην ανθρωποφαγία που είναι αποδεικτικά στοιχεία της ζωής και της φαντασίας των πρωτόγονων που τα ξαναβρίσκουμε στη σκέψη και τα βιώματα των σύγχρονων ιθαγενών.

Η ανθρωπολογική θεωρία διατυπώθηκε από τον Άγγλο E. B. Tylor (1832-1917).

Ύστερα από τις τόσες συγκρουόμενες ή αλληλοσυμπληρώμενες γενετικές θεωρίες για το παραμύθι ήταν φυσικό να διαμορφωθεί και μια σύνθετη, **Εκλεκτική** θεωρία που να δίνει την εικόνα των σύγχρονων τοποθετήσεων.

Διατυπώθηκε από το Γάλλο Paul Delarue (απεβίωσε το 1956) και το Βέλγο Elisee Legros.

Αυτή η θεωρία αναζητά να ερμηνεύσει με κάποια λογικότητα τα πράγματα. Πιστεύει μέχρι ένα σημείο στην επίδραση της μυθολογίας του κάθε λαού, ιδιαίτερα των Ινδοευρωπαίων και συνάμα αναγνωρίζει το δικαίωμα στην ψυχανάλυση να ερμηνεύσει μερικά λαϊκά παραμύθια. Παραδέχεται την επίδραση του τοπικού πολιτισμού, του περιβάλλοντος και των συνθηκών της ζωής.

Ακόμη πιστεύει στην επιβίωση μαγικών τελετών των πρωτόγονων. Ταξινομεί τα παραμύθια με τη μέθοδο της Ιστορικο-γεωγραφικής σχολής των Φιλανδών, καταβάλλοντας συστηματικό αγώνα για τοπικές συμπληρώσεις. Δεν επιδοκιμάζει το σκεπτικισμό των πολυγενετικών ούτε χαρακτηρίζει απλή εργασία την ανασύνθεση της πρώτης μορφής (αρχέτυπου) του παραμυθιού.

Δίνει δέουσα σημασία στην προσωπική συμβολή του κάθε αφηγητή, επιμένοντας ότι πρέπει να γίνεται προσεκτική μελέτη των τεχνικών που χρησιμοποιούν.

Δίχως αμφιβολία η εκλεκτική θεωρία περικλείει πιο πολύ πείρα και λογική για την έρευνα του παραμυθιού σε σχέση με τις υπόλοιπες.^{8,9}

Με τις αναφερόμενες θεωρίες φαίνεται ολοκάθαρα ότι επιδιώχτηκε να βρεθεί η ρίζα του παραμυθιού και να επιτευχθεί μια διείσδυση στους μυστηριακούς του χώρους.

1.3. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ

Τα βασικότερα γνωρίσματα που απαρτίζουν το παραμύθι και το διακρίνουν από τα λοιπά είδη του έντεχνου λόγου είναι:

A. Το παραμύθι έχει μια παγκοσμιότητα

Αποτελεί κοινό κτήμα της ανθρωπότητας και συνάμα εθνικό κτήμα κάθε λαού. Το συναντήσαμε σε πρωτόγονους και σε πολιτισμένους, υπάρχει παντού και ανέκαθεν.

Ένας μεγάλος αριθμός παραμυθιακών τύπων δεν είναι παρά μόνο μετατροπές ενός μικρού αριθμού θεμάτων. Ζευγαρώνουν δηλαδή στο παραμύθι τον εθνικό με το διεθνικό. Είναι ντοκουμέντο ιστορίας, του πολιτισμού, στο οποίο διασώζονται πάμπολλοι θεσμοί, καταστάσεις, αντιλήψεις. Με την αρωγή του φθάνουν ως τους σύγχρονους οι πόθοι, οι φόβοι των προγόνων, οι πανάρχαιες τελετές μύησης, οι σχέσεις τους με τη φύση, τα ιδανικά, οι εξάρσεις των πρώτων πολιτισμών.¹⁰

B. Ο κόσμος του παραμυθιού είναι φανταστικός

Πρόκειται για έναν κόσμο που κινείται στη σφαίρα του ονείρου και του παράλογου. Δεν υπόκειται σε λογικό έλεγχο, δεν έχει σχέση με την καθημερινή ζωή. Οι φυσικοί νόμοι που ρυθμίζουν τον κόσμο είναι ανίσχυροι ή ανύπαρκτοι. Τα πρόσωπα και οι καταστάσεις έχουν ακραίες διαστάσεις, παρουσιάζονται υπερβολικά ή είναι τελείως όμορφα ή τελείως άσχημα, οι ήρωες πολύ καλοί ή πολύ κακοί, μικροσκοπικοί ή θεόρατοι (κοντορεβιθούλης, γίγαντας, πεντάμορφη, αντρειωμένος). Δεν ασχολείται με κοινούς ανθρώπους, του αρέσουν οι άρχοντες, οι βασίλισσες ή οι πολύ φτωχοί που δεν έχουν ούτε τα προς τα ζην.

Ο λόγος, βέβαια, που μεγαλοποιεί τα καλά είναι για να γίνουν καλύτερα ενώ τα κακά για «ν' ανάψει» μέσα στις ψυχές των ανθρώπων την επιθυμία να τα πολεμήσουν.¹¹

Ο Μέγας ισχυρίζεται και επιβεβαιώνει ότι όντως «ο κόσμος του παραμυθιού είναι ιδιόμορφος, φανταστικός απομακρυσμένος από την πεζότητα. Παρουσιάζει τα

γεγονότα όπως τα βλέπει η φαντασία του παιδιού που στερείται την πείρα της ζωής». ¹²

Γ. Στο παραμύθι υπάρχει αυθαιρεσία

Όλα μπορούν να συμβούν, τίποτα δεν είναι αδύνατο. Ο τόπος και ο χρόνος είναι θαμπά και αόριστα. Όταν το ανθρώπινο μυαλό είναι ανίσχυρο να ξεπεράσει τις δυσκολίες εμφανίζεται η μαγική δύναμη, το θαύμα «σαν από μηχανής θεός». Έτσι το τραπέζι του φτωχού με μία μαγική λέξη ή φράση γεμίζει πλούσια φαγητά, με το κάψιμο μιας τρίχας, ενός φτερού γκρεμίζονται τείχη, φυλακές, ανοίγουν βαριές πόρτες, καταφθάνουν σ' επικουρία του ήρωα ζώα, πουλιά, δράκοι, νεράιδες, φτερωτά όντα. Τα πάντα είναι δυνατόν να μεταμορφωθούν. Οι άνθρωποι μπορούν να γίνουν ζώα ή αντικείμενα, τα ζώα μιλούν, παντρεύονται. Παρατηρούμε μία κατάργηση της διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα στο υπερφυσικό και το πραγματικό, που τώρα συνυπάρχουν και συσχετίζονται σαν κάτι το απόλυτα συνηθισμένο.

Τέλος τα μέσα που επιστρατεύει ο ήρωας για την επιτυχία είναι ηθικά και ανήθικα, οι πράξεις του πολλές φορές φρικιαστικές (π.χ., σφαγές, τύφλωση αδερφών κ.ά.). ^{13,14}

Δ. Έχει τη μοναδική ιδιότητα να μεταβάλλει το εσωτερικό σε εξωτερικό «να βγάζει προς τα έξω τις ψυχικές καταστάσεις» (Carl Spitteler)

Ο Luthi επιχειρεί και κατορθώνει ν' αποδείξει την άνωθι άποψη δίνοντας σαν παράδειγμα την περίπτωση του φιλεύσπλαχνου παιδιού που το παραμύθι αποφεύγει να το χαρακτηρίσει ευσπλαχνικό, φιλόανθρωπο, απλά αναφέρει ότι μοιράζεται το ψωμί του με τους φτωχούς. Δίνει μια πράξη, μια ενέργεια. ¹⁵

Ο Μερακλής επικροτεί τη συγκεκριμένη θέση, λέγοντας ότι οι ήρωες αποδίδουν τα συναισθήματά τους, τις διαπροσωπικές τους σχέσεις, εκφράζουν τον εσωτερικό τους κόσμο με δράση. Ο ήρωας αποφεύγει ν' αφηγηθεί τον έρωτά του, την αγάπη, τον πόνο και τον πόθο του για την αγαπημένη του, αλλά θα τα εκφράσει με αδιάκοπο εξαντλητικό αγώνα για την κατάκτηση της. Η κακιά μητριά ποτέ δεν θα

εξομολογήσει τα κατώτερα συναισθήματα της (ζήλια, μοχθηρία) για την όμορφη κόρη, προτιμά να καταστρώσει πανούργα σχέδια με στόχο την εξόντωση της.

Αντιλαμβανόμαστε τελικά ότι πρόκειται για μια διαδικασία παρουσίασης της αντικειμενικότητας του υποκειμενικού κόσμου.¹⁶

Ε. Το παραμύθι ξεχωρίζει για την απλότητα και τη λιτότητά του

Δεν αφιερώνει χρόνο σε λεπτομερείς, εξονυχιστικές περιγραφές προσώπων ή πραγμάτων. Ένας σύντομος χαρακτηρισμός αρκεί, π.χ., γέρο-βασιλιάς, άσχημη κόρη. Το όνομα του κεντρικού ήρωα σπάνια αναφέρεται είναι κυρίως συμβολικά πλασμένο ώστε να εκφράζει τον ψυχικό του κόσμο ή περιγραφικά δίνοντας τα εξωτερικά του αφύσικα γνωρίσματα (π.χ., Χιονάτη, Τριανταφυλλένια κ.ά.).

ΣΤ. Η αρχή και το τέλος του παραμυθιού είναι όμοια και ήρεμης υφής

Απόδειξη αυτού του χαρακτηριστικού είναι το εισαγωγικό και το καταληκτικό μοτίβο: «Μια φορά κι έναν καιρό... και ζήσαν αυτοί καλά και εμείς καλύτερα». Οι φράσεις αυτές λειτουργούν στη διαδικασία της καλλιτεχνικής εκτέλεσης όπως το παραβάν του καραγκιόζη.¹⁷

Μολονότι το ξεκίνημα και το τέλος του παραμυθιού είναι χαμηλών τόνων αντίθετα κατά την εξέλιξη της υπόθεσης καθώς αναπτύσσεται και κορυφώνεται η δράση του ήρωα δημιουργείται ανησυχία, ένταση, αγωνία για την τύχη του. Όλα αυτά φυσικά προς το τέλος του παραμυθιού θα εκτονωθούν γιατί ο ήρωας θα νικήσει, η πάλη του με τις αντίξοες συνθήκες θα στεφθεί με επιτυχία τότε ακριβώς ο ακροατής/ές και ο αφηγητής θ ανακουφιστούν, θα χαλαρώσουν, θα λυτρωθούν.

Η λήξη του παραμυθιού είναι πάντοτε ο θρίαμβος της δικαιοσύνης, της ηθικής ομορφιάς.

Ζ. Τα χρώματα που κυριαρχούν στο παραμύθι

Είναι το ασημί, το χρυσαφί, το μαύρο, το άσπρο, το κόκκινο. Δεν έχουν καμιά θέση αποχρώσεις ή συμπληρωματικά χρώματα. Ακόμη οι **κυριότεροι αριθμοί που χρησιμοποιεί** είναι: το 3, 7, 12, 40, 100 ενώ τα αντικείμενα είναι κυρίως

κατασκευασμένα από μέταλλο ή ορυκτό (π.χ., μάρμαρο, πέτρα, ασήμι, χρυσάφι). Επιπλέον και τα έμβια όντα ή πράγματα είναι από μέταλλο, π.χ., ένα δάκτυλο, ολόκληρα σώματα, γυάλινα δάση, γυάλινοι πύργοι. Επίσης οι πολύτιμοι λίθοι που συνήθως χαρίζονται στις όμορφες είναι διαμάντια και μαργαριτάρια.¹⁸

Η. Σκοπός του παραμυθιού είναι η Ψυχαγωγία, (αγωγή + ψυχή = αγωγή της ψυχής)

Επιδιώκει να διασκεδάσει τον άνθρωπο απομακρύνοντάς τον έστω και προσωρινά από τις «συμπληγάδες» της ζωής. Είναι μια νότα ικανοποίησης που θέλει να τον βοηθήσει ν' αμυνθεί, ν' αντέξει τις κακουχίες της καθημερινότητας που αλύπητα τον καταπονούν εμφυσώντας του θάρρος και αισιοδοξία. Μοιάζει σαν ένα όχημα απόδρασης από την σκληρή πραγματικότητα στους μαγικούς κόσμους της φαντασίας. Την αλήθεια αυτή την επιβεβαιώνει και ο Γ. Μέγας που σημειώνει ότι «τα παραμύθια αποσκοπούν στο να τέρψουν τον ακροατή».¹⁹

Πέρα, όμως, από την αγωγή και ευφορία του ψυχικού γίνεσθαι το παραμύθι επιτυγχάνει κι άλλον ένα σκοπό εξίσου σημαντικό: διδάσκει και συμβουλεύει μέσα από τα κατορθώματα και τα παθήματα των προσώπων εφόσον γίνονται παραδείγματα μίμησης ή αποφυγής.²⁰

1.3.1. Συμπέρασμα

Το παραμύθι κάλλιστα είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί ως παγκόσμια γλώσσα. Τα σύμβολα του παρόλο που παρουσιάζονται με ορισμένες παραλλαγές από περιοχή σε περιοχή, τα νοήματα που εσωκλείουν και επιδιώκουν να επηρεάσουν τον ανθρώπινο παράγοντα είναι ίδια. Αποβλέπουν και υπηρετούν πιστά τον κυρίαρχο σκοπό της δημιουργίας τους δηλαδή την ψυχαγωγία και κατ' επέκταση τη διδασκαλία του ανθρώπου.

Ενώνει τους λαούς, αποδεικνύοντας ότι κι ανάγκες όλων των ανθρώπων κάθε τόπου, φυλής και χρώματος είναι παρόμοιες γιατί είμαστε όμοιοι με ανάλογες πνευματικές και ψυχικές απαιτήσεις. Σέβονται και αγκαλιάζουν το ανθρώπινο πλάσμα, γι' αυτό μέσα από τις παράξενες και αλληγορικές φράσεις προσπαθούν ν' απαλύνουν τις πληγές που τους χαράσσει η ζωή στο διάβα της.

«Στην πείνα, στο φόβο, στο θάνατο ρίχνει βάλσαμο... Στην πιο σκοτεινή δοκιμασία ρίχνει φως ...Στα πιο αποπνικτικά τείχη, ανοίγει παράθυρα στον ουρανό...».²²

1.4. ΔΟΜΗ, ΤΕΧΝΙΚΗ ΚΑΙ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ

Τα σπουδαιότερα δομικά στοιχεία του παραμυθιακού είδους είναι τα εξής:

- α. Η σύντομη εισαγωγή ή προϊδέαση που τη βλέπουμε στην εξαγγελία του τίτλου του παραμυθιού, π.χ., «Απόψε θα σας αφηγηθώ το παραμύθι «τα τρία γουρουνάκια...» κ.λπ.
- β. Ακολουθεί η διήγηση του παραμυθιού που συνήθως παρουσιάζει στερεότυπα στοιχεία, όπως λ.χ., την πορεία της προσπάθειας ή των εμποδίων. Η πορεία αυτή δεν είναι τυχαία ούτε αμεθόδευτη. Οι δυσκολίες και ο αντίστοιχος αγώνας εμφανίζεται με μια προϊούσα ανοδική διάταξη, π.χ., «βρήκε τρεις δρόμους, ο ένας έγραφε: «Πάει και εύκολα γυρνάει», ο δεύτερος: «Πάει και δύσκολα γυρνάει», κι ο τρίτος: «Πάει και δεν ξαναγυρνάει».

Αυτό συστοιχεί και με την τεχνική του Δημοτικού τραγουδιού:

«Τρία ντουφέκια του 'ριξαν τα τρία αράδα - αράδα.

Το 'να τον παίρνει ξώπλατα και τ' άλλο μες τη μέση,

το τρίτο το φαρμακερό τον βρίσκει στην καρδιά του».

- γ. Το παραμύθι πάντοτε τελειώνει με ευτυχισμένο τέλος, με φράσεις στερεότυπες πολλές φορές ευτράπελες και έμμετρες, όπως: «παραμύθι μύθαρος ή κοιλιά σαν πύθαρος», με τη μορφή πικρής ειρωνείας: «Κείνοι στα αγκάθια, κι εμείς στα βαμβάκια», καθώς και με τη μηδενιστική κατακλείδα: «Μήδε εγώ ήμουν εκεί μήδε σεις να το πιστέψετε».

Την πιο πετυχημένη ανάλυση της δομής του παραμυθιού την έκανε ο Ρώσος συγκριτικός Φιλολόγος Vladimir Propp (1895-1970). Σ' αυτόν χρωστάμε την αποσυναρμολόγηση των παραμυθιών στα συστατικά τους μέρη. Επιδίωξε και πέτυχε μία συνολική θεώρηση του παραμυθιού, αφού προηγουμένως κατέβαλε αγώνα για να βρει και να ορίσει κάτω από τα πολλά και διάφορα μεταβλητά στοιχεία τους εκείνα που στο πέρασμα των αιώνων παραμένουν σταθερά. Θέλησε να εξιχνιάσει

«την ουσία του παραμυθιού» και γι' αυτό το σκοπό μελέτησε πολλά και ποικίλα παραμύθια.

Χαρακτηριστικά ξεχώρισε και χρησιμοποίησε 100 απ' αυτά και μέσα από την ποικιλομορφία τους προσδιόρισε εκείνους τους πυρήνες που μένουν αμετάβλητοι παρά την αλλαγή των προσώπων και των κοινωνικών παραγόντων. Στο έργο του «Μορφολογία του παραμυθιού» ακούμπησε τα τελικά του συμπεράσματα. Παρατήρησε, λοιπόν, ότι η δομή του παραμυθιού χτίζεται από την έντονη παρουσία και επανάληψη θεμελιωδών συστατικών στοιχείων που τα ονόμασε λειτουργίες.

Ως **λειτουργίες** ορίζονται οι ενέργειες των δρώντων προσώπων που είναι κοινές σ' όλα τα είδη παραμυθιών ανεξάρτητα με το ποιοι και πώς τις επιτελούν. Ο αριθμός τους ανέρχεται στις 31 δίχως φυσικά να τις εντοπίζουμε όλες μαζί σ' όλα τα παραμύθια.

Οι λειτουργίες αυτές όπως ακριβώς προσδιορίστηκαν από τον Propp είναι οι παρακάτω:

Το μέλος μιας οικογένειας αποφασίζει ν' απομακρυνθεί για ένα προσωρινό διάστημα από το σπίτι του, του επιβάλλεται όμως μια απαγόρευση που την παραβιάζει. Έχει κι έναν αντίπαλο που επιδιώκει να συγκεντρώσει πληροφορίες για το άτομό του. Τελικά, αντλεί πληροφορίες και σκέπτεται να τον εξαπατήσει με στόχο να γίνει αφέντης του ή κύριος της περιουσίας του. Το θύμα παρασύρεται από τις πλεκτάνες του και άθελά του γίνεται συνεργός του.

Ο αντίπαλος δε σταματά, συνεχίζει και προξενεί σ' ένα μέλος της οικογένειας, κακό, π.χ., το απαγάγει, το τραυματίζει, του υφαρπάζει το μαγικό μέσο.

Μετά αναγγέλλεται ένα ατύχημα ή η επιθυμία για την κατάκτηση ενός πράγματος που στον ήρωα μεταβιβάζεται με τη μορφή παράκλησης ή διαταγής, έτσι φεύγει μακριά ή σε καθορισμένο τόπο. Καθώς απομακρύνεται αποφασίζει να προβεί σε αντίθετη δράση, αλλά γίνεται αντιληπτός και του επιτίθονται, αμύνεται, τους κερδίζει και κατευθύνεται στην περιοχή όπου βρίσκεται το ποθητό αντικείμενο. Στη διαδρομή συναντά τον αντίπαλο, μονομαχούν και ο ήρωας τελικά σημαδεύεται ενώ ο αντίπαλος νικιέται. Ακολουθεί η επιστροφή του νικητή που πάλι καταδιώκεται και ξανά ξεφεύγει από τους διώκτες του.

Στο σημείο αυτό η διήγηση έχει φτάσει στην κορύφωσή της, το παραμύθι τελειώνει, για μερικά όμως γίνεται η αφετηρία της έναρξης μιας καινούργιας περιπέτειας. Η υπόθεση στο εξής ξετυλίγεται με τις κάτωθι πράξεις:

Κάποιοι του αρπάζουν τη λεία αυτοί ίσως είναι συγγενείς, ίσως φίλοι. Ο ήρωας όμως και πάλι δεν κάμπτεται, αναζητά το επιθυμητό και το αποκτά κατόπιν πολλών δοκιμασιών.

Στη συνέχεια, πηγαίνει στον τόπο του ή σ' έναν ξένο χωρίς να τον αναγνωρίσουν. Ο σφετεριστής επαναλαμβάνει τα ίδια, του αναθέτει δυσεπίλυτα ζητήματα που ο ήρωας τα αντιμετωπίζει επιτυχώς αλλά αναγνωρίζεται. Ύστερα μεταμορφώνεται και τιμωρεί τον σφετεριστή. Επιτέλους είναι ελεύθερος, του απονέμεται η δικαιοσύνη και καταλαμβάνει τη θέση του αντιπάλου του, που τις περισσότερες φορές ήταν βασιλιάς.

Αυτές ήταν οι λειτουργίες του Propp. Σε νεότερη εργασία του με τίτλο «Μετασχηματισμοί των μαγικών παραμυθιών» κάνει λόγο για τις κυριότερες μεταβολές που πιθανόν να πάθει το παραμύθι καθώς μεταδίδεται. Μπορεί αυτές να είναι οι επόμενες:

- α) Συστολή, πλατυσμός (αντίθετο της συστολής),
- β) Φαινόμενα διάβρωσης, μεταβολή στο αντίθετο δηλαδή το κλειστό, απρόσιτο καλυβάκι γίνεται προσιτό,
- γ) Επίταση-δείνωση, εξασθένηση, υποκατάσταση, π.χ. (η καλύβα γίνεται παλάτι),
- δ) Υποκατάσταση από τα έθιμα, π.χ. (η καλύβα γίνεται δίπατο σπίτι),
- ε) Υποκατάσταση θρησκευτική, από τη δεισιδαιμονία, τροποποιήσεις στα δύσκολα ζητήματα, αφομοίωση θρησκευτική, φιλολογική ή αρχαϊκή από τις δεισιδαιμονίες.

Αργότερα τις λειτουργίες, ο Propp, συνοπτικά τις κατατάσσει σε τέσσερα ζεύγη δράσης. Το ζεύγος **πάλη-νίκη**, το ζεύγος **δύσκολα ζητήματα-πραγματοποίησή τους**, και τα υπόλοιπα, με το συνδυασμό των δύο αυτών ζευγαριών ή με κανένα από τα δύο.

Ο Propp δεν παραλείπει να υπογραμμίσει ότι η υπόθεση κάθε παραμυθιού περιλαμβάνεται στα επεισόδια (μοτίβα) που βρίσκονται σε χαλαρή πλοκή μεταξύ τους και διαδέχεται το ένα το άλλο με τη μορφή αλυσίδας.

Τα προαναφερόμενα μας κατευθύνουν στη σκέψη ότι οι λειτουργίες του παραμυθιού αποτελούν ένα κλειστό κύκλο. Η καθεμία γίνεται υλικό για την εξέλιξη της προηγούμενης «με λογική και καλλιτεχνική συνέπεια».

Το έργο του Propp αναγνωρίστηκε σαν μέγιστης αξίας πνευματικό δημιούργημα. Μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες, προκαλώντας το θαυμασμό και τις συζητήσεις διαφόρων επιστημόνων, π.χ. Λαογράφων, Φιλολόγων, Ψυχολόγων, Παιδαγωγών. Υπήρξε ο οδηγός και η αφετηρία τους για κάθε κατοπινή σχετική έρευνα και επιστημονική μελέτη.

1.4.1. Περιεχόμενο επεισοδίων παλαιής και σύγχρονης εποχής

Τα επεισόδια των παραμυθιών υφαίνονται από ποικιλία θεμάτων. Καταρχήν τα περιεχόμενα τους προέρχονται από τις θρησκείες αρχαίων λαών δηλαδή από διηγήσεις που αφορούν την περιγραφή ουράνιων σωμάτων, π.χ. τον ήλιο, το φεγγάρι, τ' αστέρια, τη γη, καθώς και από τα ταξίδια της ψυχής στον κάτω κόσμος, τ' απίθανα τέρατα και θηρία που βρίσκονται εκεί. Πηγάζουν από θέματα που αντιπροσωπεύουν πανάρχαιες κοινωνικές πραγματικότητες και αντιλήψεις, όπως τις ανθρωποθυσίες και την ανθρωποφαγία.²⁶

Θέση εξέχουσας σημασίας κατέχουν οι ιστορίες που ασχολούνται με ταμπού και την παραβίασή τους, δηλαδή το άνοιγμα μιας απαγορευμένης πόρτας ή ενός δωματίου, τη δύναμη του ονόματος.

Δημοφιλή θέματα είναι κι εκείνα του άσχημου, αποκρουστικού συζύγου, το κυνήγι μιας κατάρας που καταδιώκει ένα άτομο και μόνο με την εκπλήρωση μιας υπόσχεσης είναι δυνατόν ν' απαλλαχθεί. Θα προσθέσουμε το γάμο μιας νύμφης μ' ένα θνητό που κατάφερε να την πιάσει, κλέβοντας το μαγεμένο της φόρεμα. Αργότερα, όμως, καταφέρνει να το πάρει κι εξαφανίζεται σ' ένα μαγεμένο τόπο.²⁷

Ακολουθούν οι μεταμορφώσεις ζώων, πουλιών, ανθρώπων και οι υποθέσεις που ασχολούνται με ανθρώπινες ιδιότητες, όπως την κουταμάρα, τη φλυαρία καθώς και με ορισμένα επαγγέλματα, π.χ., του παπά, του δάσκαλου, του χωροφύλακα.

Το είδος του υλικού των επεισοδίων δεν εξαντλείται εδώ, συνεχίζουμε με το χώρο της μαγείας, την πίστη στις υπερφυσικές δυνατότητες των μάγων. Τα μαγικά καρφιά, καρύδια, αμύγδαλα, μήλα, τα μαγικά παπούτσια και ραβδιά, τα εναέρια ταξίδια όλα αυτά ήταν καθαρά επιδιώξεις των μάγων.²⁸

Τελειώνουμε με τη θεματολογία των παραδοσιακών παραμυθιακών μοτίβων σημειώνοντας ότι ένα μέρος βρίσκεται στα όνειρα. Τα μαγικά ταξίδια σε

φαντασμαγορικούς κόσμους, τα αδιαπέραστα κρυσταλλένια και θαυμαστά παλάτια που με την ίδια ευκολία παρουσιάζονται ή χάνονται φαίνονται να προέρχονται ή να είναι επηρεασμένα από το χώρο των ονείρων.²⁹

Αντίθετα στη σύγχρονη τεχνολογική εποχή το περιεχόμενο των επεισοδίων έχει διαφοροποιηθεί και διευρυνθεί. Η πρόοδος των επιστημών, η κατάκτηση του διαστήματος, η δημιουργία μεγαλοπόλεων, η επικοινωνία των λαών, η τηλεόραση, ο κινηματογράφος, τα κομπιούτερ επηρέασαν με το δικό τους τρόπο το θεματολογικό πυρήνα των παραμυθιών.

Συγκεκριμένα βλέπουμε ότι στη συντριπτική τους πλειοψηφία η θεματική τους καλύπτει σχέσεις ανθρώπων και ζώων, ασχολείται με το φυσικό περιβάλλον, περιγράφει κάμπους, θάλασσες, φυτά, μιλούν για την καταστροφή τους, τη μόλυνση της ατμόσφαιρας, τον πυρηνικό πόλεμο. Κάνει λόγο για κοινωνικά γεγονότα, λ.χ. την ειρήνη, την ελευθερία, την αγάπη, τη φιλία ανάμεσα στους λαούς, τα ναρκωτικά, την ισότητα των δύο φύλων, τις οικογενειακές σχέσεις, π.χ., διαζύγια, μονογονεϊκότητα και άλλα συναφή, την Ελληνική Μυθολογία.³⁰

Τα παραπάνω στοιχεία μας βοηθούν να κατασταλάξουμε στα ακόλουθα συμπεράσματα:

- α.** Ότι το σύγχρονο παραμύθι δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα σε σημαντικές κοινωνικές αξίες και ιδανικά που απειλούνται από την ξέφρενη τεχνολογική και επιστημονική ανάπτυξη.
- β.** Ότι όσο η ζωή προχωράει κάθε εποχή ζωγραφίζεται από τα δικά της γνωρίσματα που αυτά με τη σειρά τους αναφέρονται στον άνθρωπο, στα ερωτηματικά του, στις ανησυχίες και απειλές που αναφύονται από τις τρέχουσες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες και αλλαγές.

1.5. ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ - ΕΙΔΗ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ

Μία από τις μεγαλύτερες δυσκολίες που σκόνταψαν οι μελετητές του παραμυθιού είναι η κατάταξή του σε κατηγορίες. Προτάθηκαν ποικίλες διαιρέσεις, όμως η επικρατέστερη είναι των Aarne Thompson που περιλαμβάνεται στο διεθνή κατάλογο των παραμυθιών. Αυτοί τα χωρίζουν σε τρεις κατηγορίες:

1. **Τα μαγικά ή ξωτικά παραμύθια.** Αυτά περιγράφουν απίστευτες περιπέτειες των ηρώων που πραγματοποιούνται με απίθανα μέσα, π.χ. μεταμορφώσεις, επενέργεια φίλτρων, βοτάνων.
2. **Τα διηγηματικά ή περιπετειαστικά παραμύθια** μέσα στα οποία υπάρχει ελάχιστα ή καθόλου το μαγικό στοιχείο.
3. **Τα θρησκευτικά ή συναξαρικά.** Στα παραμύθια αυτά ο Χριστός, η Παναγία, οι Άγιοι και οι Άγγελοι κατεβαίνουν στη γη για να κουβεντιάσουν με τους ανθρώπους το καλό και το κακό.³¹

Άλλοι ερευνητές προσθέτουν κάποιες ακόμη κατηγορίες παραμυθιών όπως:

- A. **Τα συμβουλευτικά ή διδακτικά** που στοχεύουν να δώσουν ένα μάθημα ή μία φιλοσοφία ζωής. Αναπτύσσουν κι επεξεργάζονται ένα γνωμικό, μια βιοτική διαπίστωση ώστε το κοινό να παραδειγματιστεί.
- B. **Τα ευτράπελα ή περιπαικτικά.** Δεν είναι ευτράπελες ιστοριούλες απλά διδάσκουν με έμμεσο τρόπο με τη χρήση της σάτιρας, αφήνοντας τον ακροατή να βγάλει μόνος του συμπεράσματα.
- Γ. **Τα νοηματικά ή αλλιώς κλιμακωτά** παραμύθια που χαρακτηρίζονται από την κλιμακωτή ή αλυσιδωτή διατύπωσή τους, προχωρούν σαν παιχνίδι στην αφήγηση από ένα γεγονός ή πρόσωπο σε περισσότερα³².
- Δ. **Τα αινιγματικά** που στηρίζονται στη γνώση και όχι την υπερφυσική λειτουργία. Χρησιμοποιούν το αίνιγμα απ' όπου πήραν και την ονομασία τους.

Με τη βοήθεια της κατηγοριοποίησης εύκολα μπορούμε ν' απαριθμήσουμε τα είδη του παραμυθιού. Έχουμε λοιπόν τα κάτωθι:

- α. **Εθνολογικά**, όπως η αρπαγή γυναικών, πράξεις κανιβαλισμού που μας μεταφέρουν σε πρωτόγονες κοινωνίες της ανθρωπότητας.
- β. **Μυθολογικά**, δηλαδή δοξασίες για τα ουράνια σώματα, τον ήλιο, το φεγγάρι, αναφορά σε δράκους, τον κάτω κόσμο.
- γ. **Ονειρικά**, λ.χ. μακροχρόνιες βασανιστικές καταδιώξεις, πετάγματα στον αέρα, ατελείωτα ταξίδια.
- δ. **Λαϊκές αντιλήψεις** όλων των εποχών για τη σημασία της παλικαριάς ή της δειλίας, της εξυπνάδας ή της κουταμάρας κ.ά.
- ε. **Διεθνή παραμύθια** που τα βρίσκουμε με παραλλαγές σε πολλά έθνη, π.χ. «η Σταχτοπούτα».
- στ. **Ανατολίτικα**. Εδώ ανήκουν τα πασίγνωστα παραμύθια της Χαλιμάς.
- ζ. **Παραμύθια από την Αρχαία Ελληνική Μυθολογία** που τα στοιχεία τους είτε βρίσκονται στην αρχαία ελληνική μυθολογία είτε αποτελούν έμμεση λόγια διασκευή αρχαίων μύθων.
- η. **Παραμύθια που έχουν τις ρίζες τους στην αποσύνθεση παλαιότερων μεσαιωνικών θρύλων, τραγουδιών ή σε έπη.**
- θ. Τα **Νεοελληνικά** που προέρχονται από νεοελληνικούς μύθους, δοξασίες και παραδόσεις του νεοελληνικού λαϊκού πολιτισμού.
- ι. Τα **παιδικά** παραμύθια, από τα οποία τα περισσότερα είναι έντεχνα έργα διαφόρων συγγραφέων και είναι απαλλαγμένα από βίαιες σκηνές. Συμπεριλαμβάνονται σ' αυτά παραμύθια ζώων, πουλιών, για τα δάση, το διάστημα, την προστασία του περιβάλλοντος.³³

Θα κλείσουμε την ενότητα αναφέροντας δύο μεγάλες κατηγορίες του παραμυθιού από άποψη τεχνικής περιεχομένου. Είναι:

1. **Τα δραματικά ή τρομώδη** που το περιεχόμενο τους είναι σκληρό, και των οποίων οι πρωταγωνιστές διεξάγουν τιτανικούς αγώνες περαίνονται, όμως, ευτυχώς, με την κάθαρση και
2. **Τα κωμικά**, με χιουμοριστικές, ευχάριστες θεματολογίες³⁴.

1.6. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ ΜΕ ΜΥΘΟ, ΠΑΡΑΔΟΣΗ, ΘΕΑΤΡΟ ΚΑΙ ΟΝΕΙΡΑ

A. Παραμύθι- Μύθος

Ο Μύθος και το παραμύθι είναι παιδιά του λαϊκού πεζού λόγου αρκετά συγγενικά μεταξύ τους σε βαθμό που κάποιοι να τα θεωρούν ίδια ή να τα μπερδεύουν. Πιο κάτω θα επιδιώξουμε να θίξουμε τις διαφορές τους, ξεκινώντας πρώτα-πρώτα απ' τον ορισμό του μύθου.

Ο Μύθος είναι σύντομη, έμμετρη λαϊκή αφήγηση που συχνά με τρόπο σατιρικό απεικονίζει τις ανθρώπινες σχέσεις. Από άποψη θεματολογίας μπορεί να καλύψει έναν ευρύ χώρο. Σκοπεύει να εξηγήσει πώς πλάστηκε ο κόσμος και πώς απέκτησε σταδιακά την τωρινή μορφή του ή αναλύει θέματα που αφορούν μεταφυσικά ερωτήματα, όπως είναι η ζωή και ο θάνατος.

Ψάχνει να βρει τα αίτια και ν' αποδώσει την αλήθεια, έχει δηλαδή κοσμολογική διάσταση και ύψιστος σκοπός του είναι να διδάξει τον άνθρωπο, γι' αυτό το λόγο μέσα από το περιεχόμενό του ξεπηδά ένα πολύτιμο δίδαγμα ή ένας ωραίος συμβολισμός³⁵.

Αμέσως-αμέσως υπογραμμίστηκε η πρώτη διαφορά του μύθου και του παραμυθιού που εσωκλείεται στο σκοπό της δημιουργίας τους. Ο μύθος θέλει να διδάξει, αντίθετα το παραμύθι επιθυμεί να τέρψει τον ακροατή ή αναγνώστη.

Οι διαφορές τους εντοπίζονται και στους ήρωες. Στο μύθο πρωταγωνιστούν τα ζώα ενώ στο παραμύθι κυριαρχούν τα υπερφυσικά όντα και οι θεοί.

Ακόμη, παρόλο που τυχαίνει να βρίσκουμε τα ίδια παραδειγματικά πρόσωπα και καταστάσεις στους μύθους και τα παραμύθια, να ξετυλίγονται θαυμαστά γεγονότα, τόσο στους πρώτους όσο και στα δεύτερα υπάρχει μια κρίσιμη διαφορά στον τρόπο έκφρασής τους. Πιο απλά, το κυριότερο αίσθημα που μεταδίδει ένας μύθος είναι ότι αυτό που συμβαίνει είναι απολύτως μοναδικό και δεν θα μπορούσε να το ζήσει ένας κοινός θνητός. Αντίθετα, στα παραμύθια, μολονότι τα γεγονότα είναι συχνά ασυνήθιστα και εξαιρετικά απίθανα, παρουσιάζονται σαν κάτι το συνηθισμένο που θα μπορούσαν να τύχουν στον οποιονδήποτε.

Επίσης μια σημαντική διαφορά διαπιστώνεται στο τέλος των δύο ειδών. Στους μύθους είναι σχεδόν πάντα τραγικό ενώ στα παραμύθια πάντοτε ευτυχισμένο.

Μια άλλη διαφορά είναι ότι ο μύθος φέρει απαισιόδοξα μηνύματα ενώ το παραμύθι, ανεξάρτητα από το πόσο τρομακτικά μπορεί να είναι μερικά στοιχεία του, είναι αισιόδοξα.

Όμως και ο τόπος, χρόνος που χρησιμοποιεί το καθένα είναι διαφορετικοί, έτσι ο μύθος κάνει λόγο για το μακρινό παρελθόν, τότε που ο κόσμος ήταν αλλιώτικος, ενώ στο παραμύθι απουσιάζουν και τα δύο.

Κοινά σημεία ανακαλύψαμε:

α. Στο θεματολογικό υλικό. Αναλυτικότερα, παραμυθιακά θέματα και στοιχεία ανιχνεύουμε σε πολλούς αρχαίους μύθους, π.χ., οι σύντροφοι του Ιάσωνα που τον συνόδευσαν στην Αργοναυτική εκστρατεία είναι συνηθισμένοι ήρωες του λαϊκού παραμυθιού.

β. Είναι γενικά αποδεκτό ότι και τα δύο είδη μιλούν με τη γλώσσα των συμβόλων.^{36,37}

B. Παραμύθι- Παράδοση

Με τον όρο Παράδοση ή Θρύλο εννοούμε μία διήγηση φανταστική που πλάθει ο λαός με βάση τις δοξασίες του για ορισμένους τόπους και όντα. Πιστεύεται σαν πραγματική, αν και μερικές φορές όντως εμπεριέχει σπέρματα ιστορικής ή άλλης αλήθειας. Αναζητά επίμονα τα αίτια και την αλήθεια που κρύβεται πίσω απ' αυτή.

Οι διαφορές της με το παραμύθι είναι:

- 1.** Η παράδοση κινείται σ' ένα πλαίσιο χωροχρόνου οικείο για τον ακροατή. Μιλά για καθορισμένο χώρο και πολλές φορές για συγκεκριμένο χρόνο.
- 2.** Θεωρείται αληθινή κάτι που δεν ισχύει για το παραμύθι.
- 3.** Οι ήρωες είναι παθητικοί, αδρανείς, υποκύπτουν στο πεπρωμένο τους. Στην παράδοση βρίσκουμε υπόστρωμα της τραγικής μοίρας, καθένας δηλαδή είναι δέσμιος του προσωπικού του πεπρωμένου.
- 4.** Είναι πολυδιάστατη εφόσον συνυπάρχουν τα ανθρώπινα όντα με τα υπερφυσικά (θεοί, μάγισσες). Η εμφάνισή τους προκαλεί δέος στους ήρωες της, κάτι που δεν συμβαίνει στο παραμύθι.

5. Οι ήρωες στην παράδοση δεν είναι επίπεδοι. Έχουν συναισθηματικό κόσμο, σαφή εξωτερικά γνωρίσματα, παρουσιάζονται σε κάθε ηλικία και ο εσωτερικός τους κόσμος περιγράφεται.
6. Είναι σύντομη, έχει λιτή δομή, απουσιάζει η πλοκή και συγκροτείται τις περισσότερες φορές από ένα επεισόδιο.
7. Πρόκειται για μία απλή εξιστόρηση. Αυτό το χαρακτηριστικό προσδιορίζει την λογοτεχνική της αξία. Επίσης φημίζεται για τις φιλόδοξες τάσεις της, ώστε να εντυπωσιάζει και να μαγεύει το κοινό. Αποκλειστικός στόχος της είναι να εξιστορήσει ένα επεισόδιο γι' αυτό και δεν αποκτά χαρακτηριστικά λογοτεχνικού είδους.

Στο σημείο αυτό φαίνεται η υπεροχή του παραμυθιού που είναι ένα ολοκληρωμένο αφήγημα εφόσον η σχέση περιεχομένου και μορφής παρουσιάζει αυτονομία από τα αληθινά ή μη γεγονότα.

8. Κατά κανόνα τα παραμύθια τα αφηγούνται κατά τις νυχτερινές ώρες, το σούρουπο, είναι ένας περιορισμός που δεν συναντάται ούτε στην παράδοση ούτε στο μύθο.^{38,39}

Γ. Παραμύθι - Θέατρο

Όσο κι αν ακούγεται παράξενο το παραμύθι δεν είναι ξεκομμένο από το θέατρο, η δομή του συστοιχεί με το νόμο της σύγκρουσης.

Στηρίζομενοι στο σκεπτικό του John Lawson το δράμα ή η τραγωδία του ατόμου ξεκινά από τη στιγμή που δημιουργείται μια μορφή μεταβολής ανάμεσα στην ισορροπία ατόμου-περιβάλλοντος. Και στο παραμύθι και στο θέατρο παρακολουθούμε την εύρεση από μέρος του ήρωα της πολυπόθητης ισορροπίας που θα φέρει η λήξη του παραμυθιού και το κλείσιμο της αυλαίας για το θέατρο.⁴⁰

Δ. Παραμύθι - Όνειρα

Ερευνητές που ενδιαφέρονται για την ψυχολογία του βάθους τονίζουν τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των φανταστικών γεγονότων στα παραμύθια και τα Όνειρα. Αυτές είναι:

- Στα Όνειρα τις πιο πολλές φορές η εκπλήρωση των επιθυμιών είναι μεταμφιεσμένη, αντιθέτως στα παραμύθια κατά μεγάλο μέρος εκφράζεται ανοιχτά.
- Σε μέγιστο βαθμό, τα όνειρα είναι το αποτέλεσμα εσωτερικών πιέσεων, συγκρούσεων που προβληματίζουν το άτομο και το δυσκολεύουν να βρει την κατάλληλη λύση που θα το ανακουφίσει. Από την πλευρά τους τα παραμύθια προτείνουν μέσα για την επίλυση των αδιεξόδων και το σπουδαιότερο υπόσχονται αίσια έκβαση.⁴¹

1.6.1. Συμπέρασμα

Πηγάζει, λοιπόν, το συμπέρασμα ότι κάθε είδος έχει τα δικά του γνωρίσματα που αφορούν την ιδιαιτερότητα του ύφους, της πλοκής, του περιεχομένου και του σκοπού του. Γνωρίσματα, τα οποία τα εμπλουτίζουν με ενδιαφέρον κάνοντάς τα προσιτά στην ανθρώπινη ψυχή και το πνεύμα όταν θελήσει να τα ερευνήσει.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Πανταζίδου Ι.: «Λεξικόν Ομηρικών», Εκδοτικός οίκος Ιωάννης Σιδέρης, Αθήνα, σελ. 502.
2. «Νεοελληνικά Λαογραφικά Κείμενα». Επιμέλεια: Δημήτριος Σ. Λουκάτος, Εκδ. Ε.Μ. Ζαχαροπούλου ΕΠΕ Αθήνα, σελ. κα'.
3. Κριαράς Ε.: «Νεοελληνικό λεξικό», Εκδ. Εκδοτική Αθηνών Α.Ε. 1995, σελ. 1058.
4. Σακελλαρίου Χ.: «Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας (Ελληνική και Παγκόσμια), Εκδ. ΔΙΠΤΥΧΟ, Αθήνα 1982, σελ. 220.
5. «Τα παραμύθια του λαού μας». Επιμέλεια: Γιώργος Ιωάννου, Εικονογράφηση: Ράλλης Κοψίδης, Εκδ. ΕΡΜΗΣ, Αθήνα 1987, σελ.7.
6. Ευάγγελος Αυδ.: «Το λαϊκό παραμύθι». Θεωρητικές προσεγγίσεις, Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Ιανουάριος 1994, σελ. 27-37.
7. Λουκάτος Δ.Σ.: «Τα Ελληνικά λαϊκά παραμύθια». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι παραμυθάδες, Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1988, σελ. 34-35.
8. Όπως 6, σελ. 56-60.
9. Όπως 2, σελ. ι-ιβ'.
10. Καφαντάρης Κ.: Ελληνικά λαϊκά παραμύθια, «Το Φιδόδεντρο», Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ Ε.Π.Ε. Αθήνα 1988, σελ. 10.
11. Δεμερτζής Κ.Π.: «Κείμενα και στοχασμοί ενός δασκάλου», Εκδ. ΦΙΛΙΠΠΙΟΤΗ, Αθήνα 1981, σελ. 34.
12. Όπως 6, 8, σελ. 32.
13. Καφαντάρης Κ.: Ελληνικά λαϊκά παραμύθια, «Ο Φεγγαράς», Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ Ε.Π.Ε. 1988, σελ. 7.
14. Όπως 4, σελ. 221.
15. Όπως 7, σελ. 25.
16. Όπως 6, 8, 12, σελ. 33.
17. Όπως 6, 8, 12, 16, σελ. 35.
18. Μερακλής Μ.Γ.: «Η αισθητική του παραμυθιού», Όπως 7, σελ. 23.

19. Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου Λ.: «Στοιχεία λαϊκού παραμυθιού στη σύγχρονη πεζογραφία για παιδιά», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ (τεύχος 37), Άνοιξη 1995, σελ. 61.
20. Αναγνωστόπουλος Β.Δ.: «Τάσεις και εξελίξεις της παιδικής λογοτεχνίας στη δεκαετία 1970-1980, Εκδ. ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ, Αθήνα 1988, σελ. 92.
21. Κοέρο-Πάολο: «Ο Αλχημιστής», Εκδ. ΓΝΩΣΗ, Αθήνα, 1994, Συμπέρασμα από την ανάγνωση του βιβλίου.
22. Μάτσας Ν.: «Το περιβάλλον με τα χαμένα παραμύθια», Ελληνικός λαϊκός πολιτισμός και παράδοση, Εκδ. ΕΣΤΙΑ, σελ. 35.
23. Σακελλαρίου Χ.: «Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας» (Ελληνική και Παγκόσμια), Εκδ. ΔΙΠΤΥΧΟ, Αθήνα 1982, σελ. 263-267.
24. Vladimir Propp: «Οι ιστορικές ρίζες των παραμυθιών». Όπως 7, 18 σελ. 103-108.
25. Όπως 6, 8, 12, 16, 17 σελ. 67.
26. Αναγνωστόπουλος Β.Δ.: «Θέματα παιδικής λογοτεχνίας», Α' Ανιχνεύσεις, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1987, σελ. 75.
27. Κούπερ Τζ. Σ: «Ο θαυμαστός κόσμος των παραμυθιών». (Αλληγορίες της εσωτερικής ζωής, πορεία προς την Ωριμότητα), Εκδ. ΘΥΜΑΡΙ, Αθήνα 1983, σελ. 11.
28. Όπως 19, σελ. 92.
29. Όπως 5, σελ. 15-16.
30. Κοντολέων Μ.: «Οι ήρωες των παραμυθιών άλλοτε και τώρα», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ (τεύχος 37), Άνοιξη 1995, σελ. 53.
31. Όπως 5, 28, σελ. 8.
32. Δημήτρης Λουκάτος: «Μορφές και σχήματα του μυθικού λόγου», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ, (τεύχος 130), Οκτώβρης 1985, σελ. 17.
33. Όπως 4, 14, σελ. 269 - 270.
34. Κουκουλομάτης Δημ. Ι.: «Λογοτεχνία και Παιδαγωγική», Εκδ. ΒΙΒΛΙΟΓΟΝΙΑ, Αθήνα 1993, σελ. 120.
35. Παπαδάτος Γ.: «Οι αδελφοί GRIMM και το έργο τους». Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας. Μύθοι και Μυθοποιοί. Αφιέρωμα.. Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1987, σελ. 166.
36. Όπως 6, 8, 12, 16, 17, 25, σελ. 112-120.

37. Μπούνο Μπετελχάιμ: «Η γοητεία των παραμυθιών» (Μία ψυχαναλυτική προσέγγιση), Εκδ. ΓΛΑΡΟΣ, Αθήνα 1995, σελ. 41.
38. Όπως 6, 8, 12, 16, 17, 25, 36 σελ. 121-124.
39. Όπως 13, σελ. 7.
40. Όπως 23, σελ. 223.
41. Όπως 37, σελ. 55.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ – ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

- 2.1. Το Ελληνικό παραμύθι στο χθες και το σήμερα**
- 2.2. Έρευνα και καταγραφή των Ελληνικών παραμυθιών**
- 2.3. Τα χαρακτηριστικά του Ελληνικού παραμυθιού**
- 2.4. Ιδιαιτερότητες-Διαφορές παραμυθιών από κράτος σε κράτος**
- 2.5. Το παραμύθι στην Ευρώπη**
- 2.6. Διαφορές Λαϊκού και Έντεχνου παραμυθιού**

2.1. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΣΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ

Η ιστορία του Ελληνικού παραμυθιού είναι περίπου ταυτόσημη με την αντίστοιχη του Ελληνικού Έθνους. Αυτή η άποψη αν και αμφισβητείται από ορισμένους, θ' αποδειχθεί παρακάτω.

Υποθέτουμε ότι απευθύνουμε σε κάποιον το ερώτημα για το αν οι Αρχαίοι Έλληνες είχαν γνήσια παραμύθια. Χωρίς αμφιβολία θα τον φέρναμε σε δύσκολη θέση, γιατί όσο κι αν ανασκάλευε τη μνήμη του δε θα μπορούσε να θυμηθεί ένα ολόκληρο παραμύθι. Το πιο φυσικό, λοιπόν, θα ήταν να μας απαντήσει αρνητικά: δυστυχώς στην Αρχαία Ελλάδα τα παραμύθια ήταν ανύπαρκτα.

Η συγκεκριμένη τοποθέτηση συμφωνεί με την τάση των Λογίων των περασμένων γενεών που δεν ήθελαν να πιστέψουν ότι οι πρόγονοί μας, ένας τόσο σπουδαίος λαός, άκουγε παραμύθια. Οι Φιλολόγοι, μάλιστα, υποστήριζαν πως οι παλιοί δεν ήξεραν καθόλου το παραμύθι, λέγοντας ότι από το αρχαίο Ελληνικό πνεύμα έλειπε η παιδική αφέλεια και η φαντασία. Συνεχίζουν, τονίζοντας, ότι αν είχαν παραμύθια θα τους έδιναν ονομασία αλλά δεν γνωρίζουμε καμιά αρχαία ελληνική ονομασία, που να αντιστοιχεί με το νεοελληνικό παραμύθι.

Παραδεχόμαστε πως είναι γεγονός ότι στην Αρχαία Ελλάδα δε χρησιμοποιούσαν ειδικό όρο για το παραμύθι, απλά το είχαν συμπεριλάβει στις λέξεις λόγοι και μύθοι.

Γι' αυτό, λοιπόν, όταν ο Αριστοτέλης στα «Πολιτικά» του μιλάει για λόγους και μύθους που διηγούνταν στα παιδιά, υποψιαζόμαστε ότι είμαστε στο χώρο του παραμυθιού.

Στον Αριστοφάνη, ο μύθος «Σφήκες» ξεκινάει ως εξής: «ούτω ποτ' ήν μυς και γαλή, δηλ. μια φορά κι έναν καιρό ήταν ένας ποντικός και μια γάτα».... Με τον ίδιο ή παρόμοιο τρόπο μαθαίνουμε πως ξεκινούν και τα σύγχρονα παραμύθια.

Αρχαία Ελληνικά παραμύθια πρώτα βρήκαμε σε πάπυρους, στη συνέχεια τα εντοπίζουμε σε αρχαία μυθολογήματα, αρκεί ν' αντικαταστήσουμε τα ονόματα των προσώπων και των τόπων και θα βρεθούμε σε ατόφια παραμύθια. Σαν απόδειξη αναφέρουμε τρεις παραμυθικές ιστορίες της Οδύσσειας του Ομήρου:

1. Ο Κύκλωπας, ο θεόρατος μονόματος ανθρωποφάγος, που με πονηρά τεχνάσματα ο Οδυσσέας τον τύφλωσε, δεν είναι άλλος από το δράκο των σημερινών παραμυθιών που χάνει το φως του από έναν έξυπνο που παραλίγο να καταβροχθίσει.
2. Στη χώρα των Λωτοφάγων τρεις από τους συντρόφους του Οδυσσέα παραβαίνουν την εντολή του και τρώνε τον απαγορευμένο καρπό μ' αποτέλεσμα να λησμονήσουν την πατρίδα τους. Και στα σύγχρονα παραμύθια ο ήρωας συχνά αψηφά την απαγόρευση να φάει ή να πιει, με συνέπεια να ξεχάσει την πατρίδα και τα συγγενικά του πρόσωπα.
3. Οι σύντροφοι του Οδυσσέα καθώς έφευγαν από την Αιολία, κρυφά άνοιξαν το ασκί του Αιόλου που ο Θεός παρέδωσε στον Οδυσσέα. Εκεί μέσα φυλάκιζε τους ανέμους, αφήνοντας έξω μονάχα το Ζέφυρο, με στόχο να ταξιδέψουν ευνοϊκά και να επιστρέψουν ευνοϊκά στην πατρίδα τους.

Θαρρώντας αυτοί ότι το ασκί έκλεινε θησαυρούς το άνοιξαν, οι άνεμοι ξεχύνονται σπρώχνοντας το καράβι ξανά στην Αιολία. Γνωρίζουμε ότι σε πολλά παραμύθια μας απαγορεύεται ν' ανοιχτεί ένα κουτί, ένα συρτάρι, ένα δωμάτιο διότι θα προκύψουν δυσάρεστα αποτελέσματα.¹

Ο Μιχάλης Μερακλής στο βιβλίο του «Τα παραμύθια μας», με έμφαση δηλώνει πως το παραμύθι στην Αρχαία Ελλάδα ήταν μια πραγματικότητα κι έπαιξε λειτουργικό ρόλο στην καθημερινή ζωή, ανεξάρτητα με το αν η επίσημη διανόηση το περιφρονούσε αποκαλώντας τα «γραώδεις μύθοι» (Πλάτων).²

Άλλοι το θεωρούν αδιανόητο οι Έλληνες, αυτός ο εξωστρεφής, μεσογειακός λαός με την πλούσια φαντασία και μοναδική εκφραστική δύναμη να μην ξέρει το παραμυθιακό είδος. Αναρωτιούνται για το πώς κατόρθωσαν οι μανάδες να κοιμίζουν τα μωρά τους, πώς τα παρηγορούσαν όταν έκλαιγαν, πώς στις χειμωνιάτικες παγερές μέρες τα κρατούσαν μέσα στη ζεστασιά του σπιτιού, για το πώς οι κοπέλες όταν ύφαιναν στον αργαλειό, έσπαγαν τη μονοτονία.

Είναι πικρή αλήθεια ότι από τη λαϊκή φιλολογία δεν μας σώθηκε απολύτως τίποτα, όχι επειδή δεν υπήρχαν αλλά διότι οι Λόγιοι το περιγελούσαν. Δεν ενδιαφέρονταν να συγκεντρώσουν τα προϊόντα του λαϊκού πεζού λόγου και να τα μελετήσουν, όπως συμβαίνει στους καιρούς μας.

Τελικά, καταλήγουμε στη σκέψη ότι τ' αγάρια του παραμυθιακού λόγου διακρίνονται στα πνευματικά αιώνια δημιουργήματα του Ομήρου και στα «Πολιτικά» του Αριστοτέλη. Εύλογα, επομένως, επικροτούμε τη θέση ότι το παραμύθι έζησε κατά την διάρκεια της Αρχαίας Ελληνικής εποχής.³

Κατόπιν στα σκληρά χρόνια της Τουρκοκρατίας έγινε η μοναδική πηγή ελπίδας και παρηγοριάς για τον κατατρεγμένο Ελληνικό λαό, αποτέλεσε μια ανάσα εκτόνωσης, αισιοδοξίας, ένα υποκατάστατο ψυχικής ευφορίας και φυγής από τα καθημερινά δεινά τους.⁴

Τα χρησιμοποιήσαν οι Έλληνες για να πουν πώς θα επιθυμούσαν να είναι οργανωμένη η ζωή τους, περιέχουν τις αγωνίες τους, τους φόβους, τα όνειρα, την ποιητική τους διάθεση, τα συναισθήματα και τις αντιξοότητες που βίωσαν.⁵ Με λίγα λόγια, έγινε το μυαλό της συλλογικής μνήμης των προγόνων.

Τη δύσκολη εκείνη εποχή των 400 χρόνων σκλαβιάς, το παραμύθι δέχτηκε την πολιτιστική επίδραση της Τουρκικής κατάκτησης, έπειτα επηρεάστηκε από την Ιταλική κυριαρχία στα Επτάνησα και τις επιδρομές του Γερμανικού λαού.

Η καθοριστική εισβολή των λαϊκών παραμυθιών άλλων λαών στη χώρα μας πραγματοποιήθηκε με την επάνοδο στην πατρίδα των Ελλήνων λογίων που είχαν φύγει και διασκορπιστεί στα χρόνια της σκλαβιάς σε Ευρωπαϊκές πόλεις. Με τη δημιουργία, δηλαδή του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους, όλοι αυτοί οι μορφωμένοι κουβάλησαν μαζί τους την Ευρωπαϊκή κουλτούρα, εμπνεύστηκαν από τα Ευρωπαϊκά έργα και διαμόρφωσαν τη δική τους τεχνική.⁶

Όμως και τα Ανατολίτικα παραμύθια άσκησαν επιρροή. Αυτά ήρθαν στο Ελληνικό Έθνος μέσα από τις στενές σχέσεις μας με τις περιοχές της Μ. Ασίας. Σχέσεις εξαιρετικά ισχυρές ώστε τα δημιουργήματα της Χαλιμάς να γίνουν προσφιλή στην κοινωνική μας πραγματικότητα.

Την ίδια εποχή εμφανίζεται η Τεχνολογία, ενώ η αστική νοοτροπία θ' αποτρέψει το βλέμμα της από ο,τιδήποτε σχετίζεται με τη φαντασία και το όνειρο. Σταδιακά, αργά, υποχωρεί ο αναλφαβητισμός, εδραιώνονται και ανθίζουν οι παιδαγωγικές έρευνες, το παιδί αποκτά δική του οντότητα που έχει τις δικές του ανάγκες και τα προσωπικά του προβλήματα.

Οι κοινωνικές παλινδρομήσεις, οι ιδεολογικές μάχες, οι πόλεμοι, οι οικονομικές εξαρτήσεις που χαρακτηρίζουν τη μέση περίοδο του αιώνα μας κρατούν το παραμύθι στο χώρο της φτηνής έκδοσης. Σιγά-σιγά, δειλά-δειλά εμφανίζονται οι

πρώτοι επώνυμοι δημιουργοί. Περίπου στα μέσα της δεκαετίας του '70, ο όρος παραμύθι αρχίζει ν' αποκτά το κύρος μιας ιδέας. Οι δημιουργοί που υπογράφουν πληθαίνουν και τα παραμύθια μεταπηδούν από το φτηνό επίπεδο σε υψηλό. Παράλληλα αναγνωρίζεται το επάγγελμα του εικονογράφου.

Αργότερα θεμελιώνονται και κυκλοφορούν θεωρίες για το τι πρέπει να περιέχει, πώς αρμόζει να γράφεται ένα παραμύθι και ποια στάση είναι σωστό να τηρεί ένας παραμυθογράφος. Σήμερα οι δράκοι, οι βασιλιάδες, τα μυστηριώδη τέρατα εξορίζονται από τις γραμμές των παραμυθιών και τη θέση τους καταλαμβάνουν διαφορετικής μορφής πρόσωπα, παρμένα από τη σύγχρονη κοινωνική ζωή.

Το Νεοελληνικό παραμύθι που αναπτύχθηκε από τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας κυκλοφορεί εύκολα σε ποικίλες εκδόσεις και με πλούσια εικονογράφηση. Ανακύπτει, όμως, ο προβληματισμός ποιο απ' όλα αυτά που προμηθεύεται το αγοραστικό κοινό είναι χρήσιμα και ποια ασκούν αρνητική επίδραση στα μικρά παιδιά.

Επικρατεί μια αμφιβολία, ένας διχασμός σκέψεων που εξακολουθεί να είναι αισθητός και στις μέρες μας.

2.2. ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ

Οι ξένοι λαοί είναι αυτοί που αρχικά εκδήλωσαν ζωηρό ενδιαφέρον για το Ελληνικό παραμύθι. Αυτό οφείλεται στην κατάσταση εξάρτησης και ανάπτυξης που βρισκόταν η χώρα μας τον περασμένο αιώνα.

Πρώτη σημαντική περίπτωση ο Αυστριακός πρόξενος το 1848 στα Γιάννενα Jahan Georg Von Hahu που συνέλεξε τα παραμύθια της συλλογής του, την οποία τύπωσε στη Λειψία της Γερμανίας το 1864 υπό τον τίτλο «Criechsiche and Albauesische MarCheu».

Ο Hahu τελικά πέτυχε να συγκεντρώσει υλικό από την Εύβοια, την Ήπειρο και τη Σύρο.

Μετά το Hahu έχει σειρά η συλλογή και ο σχολιασμός των Ελληνικών παραμυθιών του Beruhard Schmidt που το 1877 εξέδωσε το βιβλίο-συλλογή Ελληνικού λαογραφικού υλικού «Marchen, Sagen and Volkslieder. Ξεκίνησε με άξονα τη σκέψη ότι στα Νεοελληνικά παραμύθια διασώζονται στοιχεία της Αρχαιοελληνικής μυθολογίας και προσπάθησε ν' αποδείξει αν πράγματι υπάρχουν και σε ποια έκταση. Συνολικά τα παραμύθια του είναι 25.⁷

Νεότεροι μελετητές αμφισβήτησαν κατά πολύ το περιορισμένης έκτασης έργο του. Ωστόσο, αποτέλεσε ερέθισμα για να στραφεί η μελέτη των παραμυθιών προς αυτή την κατεύθυνση.

Στην κορυφαία θέση της έρευνας του Ελληνικού παραμυθιού κατέχει ο Άγγλος αρχαιολόγος R. Dankins. Ο Dankins μελέτησε συστηματικά τη σχέση του Νεοελληνικού παραμυθιού με το Αρχαιοελληνικό και απέδειξε την αυτονομία του.

Στον Ελλαδικό χώρο η ερευνητική προσπάθεια ξεκίνησε με το Νικόλαο Πολίτη, τον ιδρυτή της Λαογραφικής επιστήμης. Το περιοδικό του «Λαογραφία» (1909), θεωρήθηκε ως ο σπουδαιότερος φορέας αποθησαύρισης των Ελληνικών παραμυθιών. Παραμυθιακό υλικό του βρίσκουμε στο Λαογραφικό Αρχείο (1918) που σήμερα υπάγεται στην Ακαδημία Αθηνών.

Θα συμπληρώσουμε την παράγραφο αναφέροντας ότι η πρώτη συλλογή έχει καταγραφεί και ανήκει στον Δ. Κ. Ασλάνη Βυζαντίου και έγινε στα 1839.

Επίσης στο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (1833), που ιδρύθηκε από τη Μέλπω Μερλιέ, περιώθηκε μεγάλο μέρος ανεκτίμητου λαογραφικού υλικού των προσφύγων της Μικράς Ασίας.⁸

Στη συνέχεια, ακολούθησε η έκδοση περιοδικών που ενίσχυσαν ακόμη περισσότερο την προσπάθεια, π.χ. το Αρχείο Πόντου, Θρακικά, Αρχείο του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού θησαυρού.

Θαυμάσια ήταν και η δουλειά των δύο μαθητών διαδόχων του Πολίτη των Στίλπων Κυριακίδη και Γ. Μέγα.

Ο Σ. Κυριακίδης ανεξάρτητα με τα όσα γενικά έγραψε στο εισαγωγικό του βιβλίο για την Ελληνική λαογραφία (1922), δημοσίευσε ένα έργο του για το γυναικείο φύλο στη Λαογραφία το (1821), όπου εξετάζει το ρόλο του στη διατήρηση και μετάδοση των λαϊκών διηγήσεων.

Από την δική του πλευρά ο Μέγας, θεωρείται ο πιο οργανωμένος μελετητής του Ελληνικού παραμυθιού. Ολοκλήρωσε πλήθος εργασιών γραμμένες πάνω στη γραμμή της Ιστοριογεωγραφικής Σχολής που εξετάζει τη διάδοση του παραμυθιού σε διεθνές επίπεδο.

Συνεχίζουμε με τον Δημήτριο Λουκάτο. Αυτός βοήθησε να εκδοθεί ένας τόμος παραμυθιακών κειμένων, με εκτενή εισαγωγή όπου κάνει σφαιρική προσέγγιση του Νεοελληνικού παραμυθιού, καθώς και με τον Δημήτριο Οικονομίδα που δημοσίευσε περιγραφικό άρθρο για το παραμύθι και τον παραμυθά στην Ελλάδα.

Δεν θα παραλείψουμε να ονοματίσουμε και τον Δ. Βικέλα που στα 1879 πραγματοποίησε την πρώτη μετάφραση των παραμυθιών του Άντερσεν.

Έπειτα εξίσου σημαντική είναι και η συνεισφορά του Σκουτερή που πρόσθεσε το παραμύθι στα πανεπιστημιακά μαθήματα.

Τελειώνουμε με την καταπληκτική προσφορά και μοναδική επίδραση των Αγγελόπουλου και Δαμιανού που ασχολήθηκαν κυρίως με τις ηρωίδες των παραμυθιακών επεισοδίων.

Καταλήγουμε με τον καθηγητή Μιχάλη Μερακλή που στρέφεται στην ανίχνευση των ανθρωπολογικών σημασιών πίσω από τα παραμυθιακά στοιχεία.⁹

Όλα τα προηγούμενα μάς βοηθούν ν' αντιληφθούμε ότι στην Ελλάδα η μελέτη και η έρευνα των παραμυθιών ξεκίνησε δυναμικά και συνεχίζεται με ικανοποιητικούς ρυθμούς.

Έχουμε πια μπει στο δρόμο της αναζήτησης των ριζών του και της πορείας που διέγραψε τόσο μέσα στα σύνορα της χώρας όσο και εκτός αυτής.

2.3. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ

Σχετικά με την ποιότητα και τα χαρακτηριστικά των Ελληνικών παραμυθιών θ'απαριθμήσουμε 11 παρατηρήσεις.

1. Διακρίνονται για την λιτότητά τους, την αποφυγή της σχοινοτένειας και των κουραστικών μεταβάσεων από τη μια σκηνή στην άλλη. Οι φράσεις αναπτύσσονται όπως τις σκέπτεται ο αφηγητής δίχως λεπτομερειακές και εξαντλητικές αναλύσεις.
2. Το Ελληνικό παραμύθι έχει διδασκαλικό ύφος, μια τάση για δικαίωση του κοινωνικά αδύνατου και φτωχού ανθρώπου, επιβραβεύει το καλό, εξυψώνει το ηθικό. Ευτυχισμένοι ζουν μόνο όσοι αγωνίστηκαν, κόπιασαν και πόνεσαν. Ταυτόχρονα ο λαός μας εκφράζει μέσω αυτών τις λύπες και τους βαθύτερους φόβους του, συμπαραστέκεται στους ομοιοπαθείς του, μιλά για τα όνειρα και τις μυστικές του επιθυμίες.
3. Οι ήρωές του, άνθρωποι, υπεράνθρωποι ή ζώα δεν είναι τρομεροί για πολύ χρόνο, κατά την εξέλιξη του περιεχομένου τα άγχη εξαφανίζονται και γίνονται ευκολοπλησίαστα όντα.
4. Η αφήγησή τους είναι στενά δεμένη με τη βιοτική, πολιτισμική πραγματικότητα. Αντλεί υλικό από την καθημερινότητα και δεν δίνει σημασία στα μεταφυσικά στοιχεία. Μαθαίνουμε διάφορα πράγματα για τους τρόπους ζωής των προγόνων μας, την κατοικία τους, τη διατροφή, το ντύσιμο, τα έθιμα και τις δοξασίες τους.
5. Ο έρωτας, το πάθος, τα σεξουαλικά σκιρτήματα απουσιάζουν, θίγονται ιπποτικότερα αισθήματα, όπως η συζυγική αφοσίωση, η αδερφική αγάπη, η οικογενειακή αρμονία, εκτιμούν το ωραίο και το αρμονικό.
6. Ξεχωρίζουν για τη φυσική τους ειλικρίνεια, τα πράγματα λέγονται με το όνομά τους χωρίς παραποιήσεις και ταμπού. Έτσι, δικαιολογείται η ευρύτατη χρήση της βωμολοχίας, της χυδαιότητας (ειδικά στα ναυτικά παραμύθια). Οι ακροατές στο άκουσμα «ανήθικων λέξεων», αθυροστομίες, ξεσπούν σε χειμαρρώδη γέλια.

7. Βλέπουμε και νιώθουμε να μας διαπερνάει ένα ρίγος μπροστά στην πρωτοφανή σκληρότητα των τιμωριών των παρανόμων, π.χ., τύφλωση, αποκεφαλισμοί, ανθρωποθυσίες, ανθρωποφαγία. Σκηνές που εξακολουθούν να υπάρχουν και στα σύγχρονα παραμύθια, σε αντίθεση με τις ξένες χώρες που προέβησαν σε αλλαγές αυτών.

8. Ένα ακόμη γνώρισμα που αποτελεί καθαρά ελληνικό στοιχείο είναι οι τυπικοί στίχοι και φράσεις που χρησιμοποιούνται σε ευρύ φάσμα στην αρχή, στο τέλος και σπάνια στη μέση του παραμυθιού.

Πρόκειται για στιχάκια και τραγουδάκια που επιδρούν ευνοϊκά τη διάθεση του ακροατή και κεντρίζουν το ενδιαφέρον του κατά τη διάρκεια της αφήγησης.

9. Οι τίτλοι τους διαφέρουν από εποχή σε εποχή, από περιοχή σε περιοχή και από συλλογή σε συλλογή, έτσι εξηγείται το γεγονός ότι συναντάμε τα ίδια παραμύθια με ποικίλους τίτλους μονολεκτικούς ή περιφραστικούς.

10. Η γλώσσα είναι λιτή, λαϊκή, κατανοητή, προσιτή. Προπαντός τα παραμύθια που αφηγούνται αγράμματοι είναι αληθινά, γνήσια ντοκουμέντα της ιστορίας του τόπου και της φυλής μας.¹⁰

Κάθε περιοχή της χώρας μας έχει τις δικές της ιδιαιτερότητες στην αφήγηση ανάλογα με τις συνήθειές της και την ομιλία που χρησιμοποιεί. Για παράδειγμα στα Καρπαθιακά παραμύθια γίνεται ευρύτατη χρήση του διφθόγγου τσ, (Μία βολά τσ'ένα τσαιρό ήταν ένας άντρας τσαι μία γυναίκα τσ'είχασι τσ'ένα κορούλι μικρό...)¹¹

Αντίθετα στο νομό Δράμας η γλώσσα είναι απλή, καθημερινή, (ένας γέρος, φτωχός και ζαρωμένος, με μια καμπούρα βουνό στη ράχη...)¹², ενώ στα Αρβανιτοχώρια πλεονάζουν τα ευτράπελα και πιπεράτα παραμύθια, με τη σάτιρα της κοινής γνώμης και με τη σκωπτική διάθεση. Σχεδόν κάθε Αρβανίτης έχει και το παρατσούκλι του. Επίσης τα Φλωρινιώτικα ή Πισοδερίτικα είναι μυθικά ή ξωτικά παραμύθια. Κυριαρχεί το θέμα της πεντάμορφης για την οποία μάχονται και θλίβονται πολλοί άντρες με σκοπό την κατάκτησή της. Ακόμη επεξεργάζονται θέματα που αφορούν την απιστία, και την αδερφική στοργή κυρίως του αδερφού για την αδερφή.¹³

11. Λέγονταν σε στιγμές ξεκούρασης των χωρικών από τις αγροτικές εργασίες, σε χειμωνιάτικες κρύες νύχτες, σε τραγικές καταστάσεις, π.χ. αρρώστιες, φυλακή, αιχμαλωσία, βασανιστήρια.

2.4. ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΤΗΤΕΣ - ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ ΑΠΟ ΚΡΑΤΟΣ ΣΕ ΚΡΑΤΟΣ

Οι διαφορές ανάμεσα στα παραμύθια του κάθε λαού στηρίζονται στην ξεχωριστή ιδιοσυστασία και ψυχосύνθεση αυτών. Στα παραμύθια εισχωρούν στοιχεία ιστορικά και τοπικά αλλάζουν το ένδυμα τους, προσαρμόζονται προσεκτικά στο γούστο καθεμιάς χώρας και στη διάλεκτό της.¹⁵

Έτσι το καθένα παρουσίασε ξεχωριστή εξέλιξη. Αναλυτικότερα γνωρίζουμε τα εξής:

1. Τα Ιταλικά παραμύθια είναι αρκετά κοντά στα Ελληνικά μόνο που είναι πιο ανάλαφρα. Λείπει η φιλοσοφική διάθεση ενώ η παρουσία του θρησκευτικού στοιχείου και του συναισθήματος είναι ευδιάκριτη και έντονη.
2. Τα Αλβανικά έχουν φτωχό αφηγηματικό στίλ.¹⁶
3. Τα Ρώσικα προτιμούν τους ήρωες τσάρους, σε αντίθεση με τα Ελληνικά που χαρακτηρίζονται για τον πολύ μεγάλο αριθμό των κοινών ανθρώπων. Τα Ρώσικα δίνουν σημασία στο γυναικείο φύλο, παρουσιάζουν τη γυναίκα σαν μια μορφή γοητευτική που ξεπερνάει πολλές φορές και τον άντρα στην ομορφιά, στα ηθικά χαρίσματα, στη σωματική διάπλαση και ρώμη. Είναι υπερβολικά έξυπνη, σίγουρη, πιστή φίλη και σύζυγος. Εκτεταμένο λόγο κάνουν για τις αρκούδες, τις αλεπούδες, τους γκρίζους λύκους και τα μυθικά όντα που πιστεύουν ότι κατοικούν στα δάση, π.χ. την τρομακτική γριά Μπάμπα Γιάγκα, το Λιέσι, ένα στοιχείο του δάσους και τις Ρουσάλκες δηλαδή τις νεράιδες με τα μακριά πράσινα μαλλιά.¹⁷ Είναι γραμμένα σε γλώσσα απλή, κατανοητή.¹⁸
4. Των Τούρκων είναι απλά. Οι ήρωες έχουν λιγότερη ατομικότητα ενώ ο έρωτας χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερο πάθος.
5. Στα Τσιγγάνικα οι πρωταγωνιστές είναι φανταστικές προσωπικότητες που εξυπηρετούν συστήματα ηθικά και λογικά απαράδεκτα γι' αυτό οι δημιουργοί τους είναι έξω από κάθε κοινωνική συμβατικότητα. Λείπουν απ' αυτά η προϊδέαση, το κύριο θέμα, το συμπέρασμα, τα καλλολογικά, φιλολογικά στοιχεία. Εκείνο που ενδιαφέρει τον Τσιγγάνο ακροατή είναι όχι το σύνολο του παραμυθιού αλλά οι λεπτομέρειες της περιπέτειας, γι' αυτό το λόγο δεν δίνουν την παραμικρή σημασία όταν ο

παραμυθιάς συνδέει δύο ή τρία άσχετα θέματα. Νοιάζονται μόνο για την περιπέτεια με αποτέλεσμα να τελειώνουν απότομα χωρίς δικαίωση.^{19,20}

6. Στα Γερμανικά κυριαρχεί η αγριότητα, οι θηριωδίες, ο τρόμος, οι αιματηρές, ανατριχιαστικές εικόνες. Οι τρομώδεις σκηνές εναλλάσσονται με κρεμασμένους, πεθαμένους που ζωντανεύουν, τέρατα κ.ά.²²
7. Το Ινδικό μπολιάστηκε και πλουτίστηκε με ποικίλες αντιλήψεις και απόψεις παρμένες από τα Ινδικά ιερά συγγράμματα λόγου χάρη Παντζαντάντρα, Χιτοπαδάσα κ.λπ. καθώς και με τις ιδέες της μετενσάρκωσης και μετεμψύχωσης.²²
8. Τα Αιγυπτιακά ή Φαραωνικά παραμύθια είναι πιο πολύ επεξεργασμένα λογοτεχνικά. Αναφέρονται στα ήθη και τα έθιμα των Αιγυπτίων, ασχολούνται με τις θρησκευτικές συνήθειες, τις μαγικές μεταμορφώσεις, τη μετεμψύχωση.

Πολλά φαραωνικά παραμύθια θυμίζουν την Οδύσσεια. Οι περιπέτειες του Οδυσσέα έρχονται στο μυαλό μας καθώς τα διαβάζουμε απλά αλλάζουν τα πρόσωπα και τα ονόματα. Ένας μεγάλος αριθμός παραμυθιών τους διασώζονται σε πάπυρους.²³

9. Τα πασίγνωστα Αραβικά παραμύθια «Χίλιες και μία νύχτες» μιλούν για τα πάθη, τα δεινά του χωρισμού, των ερωτικών συντρόφων, τη σεξουαλική επιθυμία. Ο κόσμος τους είναι ηθικότατος από τον οποίο δεν λείπουν οι νύξεις σε πονηρά πράγματα. Στα περισσότερα δίνεται ένα μάθημα ή μια φιλοσοφία ζωής προς παραδειγματισμό του φίλου αναγνώστη.

Οι ήρωες είναι υπερφυσικά διαβολάκια, νεράιδες, ξωτικά, βασιλιάδες, πριγκίπισσες, άγγελοι, δαίμονες. Τα πράγματα, οι καταστάσεις περιγράφονται όπως ακριβώς είναι, δεν υπάρχει σεμνοτυφία ενώ ταυτόχρονα αποφεύγεται κάθε χυδαιότητα και προστυχιά.

Η πλειοψηφία των παραμυθιών της Χαλιμάς θεωρούνται ακατάλληλα για τα παιδιά.²⁴

Σταδιακά, λοιπόν, φτάνουμε στη διαπίστωση ότι κάθε τόπος έχει κάτι μοναδικό στα παραμύθια του δίχως φυσικά να λείπουν οι αλληλοεπηρεασμοί και οι ομοιότητες σε μερικούς. Ένα είναι βέβαιο και αναντίρρητο, ότι τα παραμύθια είναι ο καθρέπτης της ψυχής και του ήθους του λαού που τα πλάθει, είναι η ιστορική του συνείδηση, είναι ένα κομμάτι από τη ζωή του.

2.5. ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Η κίνηση γύρω από το παραμύθι ξεκινά στην Ευρώπη κατά τον 17^ο αιώνα. Έως τον 12^ο αιώνα η διάδοση του ήταν προφορική, αλλά σιγά-σιγά δημιουργείται και η γραπτή παράδοση. Έτσι τον 16^ο αιώνα στην Αγγλία τυπώνονται οι μύθοι του Αισώπου, τα Ομηρικά έπη, οι ιστορίες του βασιλιά Αρθούρου.

Την πρώτη συλλογή λαϊκών παραμυθιών και με θαυμάσιες ξυλογραφίες μας την έδωσε ο Γάλλος Charles Perrault (1628-1703) με τον τίτλο *Coutes de ma mere* *Roye* (Τα παραμύθια της μαμάς Χήνας), 1697. Αυτή η έκδοση εντυπωσίασε τους πνευματικούς κύκλους της Γαλλίας και παρακίνησε πολλούς να γράψουν λογοτεχνικά παραμύθια.²⁵

Αργότερα τα παραμύθια του μεταφράστηκαν σε πολλές γλώσσες, ακόμη και Ελληνικές αποδόσεις έχουμε πάμπολλες. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον Κοντορεβουθούλη, την Κοιμωμένη του δάσους, κ.ά.

Η παρουσία του Περό υπήρξε μάλλον καταλυτική στη Γαλλία μιας και μετά απ' αυτόν κανείς από τους συλλέκτες λαϊκών παραμυθιών δεν έκανε τίποτα το ιδιαίτερο στο χώρο του.²⁶

Εντονότερο ενδιαφέρον για τις λαϊκές αφηγήσεις εκδηλώθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα στη Γερμανία όπου δημοσιεύτηκαν πολλές ανάλογες συλλογές και ερευνητικές εργασίες. Οι Γερμανοί υποστήριζαν ότι τα παραμύθια αξίζουν να μελετηθούν επιστημονικά. Οι αδερφοί Grimm Jacob Grimm (1785-1836), Wilhelm - Karl Grimm 1786-1869 τύπωσε τρεις τόμους με παραμύθια λαϊκής προέλευσης που τιτλοφορούνται ως «Kinder - Hausmarchen». Τα παραμύθια αυτά καταγράφηκαν με βάση τις δικές τους παιδικές αναμνήσεις και τις αναμνήσεις των απλών ανθρώπων. Η καινοτομία των Grimm ήταν, εκτός από κάποιες μικρές παρεμβάσεις, ότι κρατούσαν το περιεχόμενο και το ύφος των αφηγητών.

Η συλλογή τους περιλαμβάνει γύρω στους 200 μύθους όπου συγκαταλέγονται και τα γνωστά παραμύθια η Σταχτοπούτα, η Κοκκίνοσκουφίτσα, οι Νάνοι-μάγοι, η Χιονάτη κ.ά.

Η έκδοση των Γερμανικών παραμυθιών αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα φιλολογικά γεγονότα του 19^{ου} αιώνα που έδωσαν μεγάλη ώθηση για την έρευνα των παραμυθιών.

Στην Ευρώπη το ενδιαφέρον για το παραμύθι ενισχύθηκε και από το Δανό συγγραφέα και φημισμένο παραμυθά Hans Cristian Andersen (1805-1875). Ο Άντερσεν με τη συλλογή του «Παιδικά παραμύθια» που συντάχτηκαν την εικοσαετία 1835-1855 εξασφάλισε λαμπρή θέση στην παγκόσμια λογοτεχνία.

Τα έργα που τον έκαναν γνωστό ήταν το «Παιδί που πεθαίνει», «Το βιβλίο των εικόνων χωρίς εικόνες», «Το παραμύθι της ζωής μου».

Στην Αγγλία συνάπτει σχέσεις με το μυθιστοριογράφο Κάρολ Ντίκενς ενώ στη Γερμανία γνωρίζεται με τους αδερφούς Grimm.

Η πολύτιμη προσφορά του στα παιδιά όλου του κόσμου αναγνωρίστηκε με την καθιέρωση (1951) του Διεθνούς Βραβείου H.C. Andersen από το I.B.B.V. (Διεθνής Οργάνωση βιβλίων για τη Νεότητα). Πρόκειται για ένα μικρό Νόμπελ που απονέμεται ανά δεκαετία σε συγγραφέα που γράφει βιβλία για τα παιδιά και τους νέους, ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο την Παγκόσμια Παιδική Λογοτεχνία. Στα έργα του αποφεύγονται οι θηριωδίες, οι τρομακτικές σκηνές, τα παραμύθια του χαρακτηρίζονται «Κήρυκες Ειρήνης και Ανθρωπιάς».²⁷

Οι τρεις αυτοί κορυφαίοι παραμυθογράφοι έφτιαξαν το τρίπτυχο των μεγάλων παραμυθάδων που κατέχουν την πρώτη θέση στην παγκόσμια λογοτεχνία.

Τώρα θ' αναφερθούμε σε λιγότερο γνωστούς πλην όμως αρκετά σημαντικούς συλλέκτες εφόσον διαφύλαξαν το είδος μέσα από συλλογές που είναι γνωστές και βασικές στα όρια της χώρας τους.

Ξεκινάμε με τις συλλογές του Τσούκου «Σλαβικά παραμύθια» (1766-1768). Στη Ρωσία συλλέγει παραμύθια ο Ivan KriJof και Αφανάσιεφ, στην Ιταλία συγγραφείς όπως ο StraporoJa (1550) και Basile (1657) στρέφονται προς τη λαϊκή παράδοση, αντλούν θέματα από το λαϊκό παραμύθι.

Παράλληλα παραμύθια στην Παγκόσμια Λογοτεχνία προσέφεραν ο Λέων Τολστόι, ο Όσκαρ Ουάιλντ (1888) με το έργο «Ο κήπος με τις ροδιές», ενώ εξέχουσα μορφή της Ινδικής λογοτεχνίας είναι ο Ραμπιτράναθ Ταγκό Ρ (Νόμπελ 1913).

Στην Αγγλία μετά την έκδοση των «Μύθων του Αισώπου» εμφανίζεται ο Lewis Carrol με το έργο του «Η Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων».

Με βάση την προσφορά όλων αυτών των προσωπικοτήτων άφοβα μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι μεγάλοι παραμυθάδες στην Ευρώπη στράφηκαν με σεβασμό και σύνεση στην απογραφή κυρίως της λαϊκής παράδοσης.

Σήμερα, όμως, βιώνουμε μία πραγματικότητα διαφορετική από εκείνη του παρελθόντος, η οποία επηρέασε καταλυτικά την πορεία του παραμυθιού, π.χ. η αγροτική κλειστή κοινωνία, η μετατόπιση των λαών, το εμπόριο με πρωτόγονα μέσα. Όλα αυτά υποχώρησαν με το χρόνο και διαφοροποιήθηκαν. Ο Ορθολογισμός, η Βιομηχανική επανάσταση, η αστικοποίηση των πληθυσμών, η σύγχρονη υλιστική νοοτροπία και η τεχνολογία απομάκρυναν την ανθρώπινη μονάδα από τους παραδοσιακούς δεσμούς και τον παραδοσιακό τρόπο αφήγησης.²⁸

Κυριαρχεί πια ο έντεχνος προσωπικός λόγος που επηρεάζεται από τα στοιχεία του καιρού μας. Οι βασιλιάδες, οι δράκοι, οι μάγισσες απομυθοποιούνται, ακολουθούν τη νέα μοίρα που δεν είναι μυστηριακή αλλά ανθρώπινες επινοήσεις και δημιουργήματα γνωστά με το όνομα **MHXANH.**

2.6. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΛΑΪΚΟΥ ΚΑΙ ΕΝΤΕΧΝΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ

Τα παραμύθια μας στη σύγχρονη κοινωνία διακρίνονται σε **λαϊκά** και **έντεχνα**. Οι διαφορές των δύο ειδών είναι οι παρακάτω:

1. Τα λαϊκά είναι δημιουργήματα ανώνυμων παραμυθιάδων, είναι έργα συλλογικά και διαχρονικά. Απεναντίας τα έντεχνα είναι έργο επώνυμου λογοτέχνη ο οποίος είτε στηρίχτηκε στα χνάρια του λαϊκού είτε τα έγγραψε βασιζόμενος στη φαντασία και το ταλέντο του.²⁹
2. Οι κοσμογονικές αλλαγές επηρέασαν τη θεματολογία των παραμυθιών έτσι ενώ στο λαϊκό γίνεται λόγος για τις λάμιες, τις γοργόνες, τους βασιλιάδες, τα μαγικά αντικείμενα, τα μυστήρια του κάτω κόσμου περιστρέφονται με λίγα λόγια στη σφαίρα της φαντασίας, αντίθετα το έντεχνο αρέσκεται σε θέματα που προβληματίζουν και συγκινούν. Π.χ. η οικολογική καταστροφή, η έρευνα των βυθών, αρρώστιες, ειρήνη, πόλεμος κ.ά.³⁰ Τα πρόσωπα και τα πράγματα άλλαξαν, αντικαταστάθηκαν από τους εξωγήινους, τα ρομπότ, τα διαστημόπλοια. Το σύγχρονο παραμύθι προσπαθεί ν' αποκαλύψει την αληθινή μορφή της πραγματικότητας γι' αυτό το λόγο και η αναφορά στη μυθολογία, την ιστορία, τους λαϊκούς θρύλους και μύθους και το λαϊκό πολιτισμό είναι ασθενική.³¹
3. Το έντεχνο παραμύθι κινείται μέσα στα πλαίσια μιας αταξικής κοινωνίας, αποφεύγει τους πρίγκιπες, τους άρχοντες, τους δούλους. Τώρα δρα και ευτυχεί ο ικανός, ο έξυπνος με τις αρετές της ψυχής και του πνεύματος.³²
4. Το έντεχνο παραμύθι έχει αλλιώςτική έκφραση και ύφος. Υποχώρησε ο διδακτισμός του λαϊκού και τη θέση του την πήρε η έμμεση οδηγητική. Το ύφος του είναι πιο αληθινό και φυσικό όμως σε πολλές περιπτώσεις διακρίνει κανείς χαλαρή δομή και λεξιλόγιο απρόσφορο για την αντιληπτική ικανότητα του παιδιού.³³ Από την άλλη πλευρά το λαϊκό παραμύθι έχει ένα πλούσιο και μεστό γλωσσικό γίγνεσθαι.³⁴
5. Ένα άλλο φαινόμενο είναι πως στα σύγχρονα παραμύθια κυρίαρχο στοιχείο είναι η εικονογράφηση.³⁵

Φαίνεται φανερά, λοιπόν, ότι στις μέρες μας το παραμύθι άλλαξε μορφή και από τον προφορικό λόγο πέρασε στην έντεχνη γραπτή αφήγηση.

Αυτό που πρέπει να επισημάνουμε είναι ότι διατήρησε τον ίδιο στόχο, δηλαδή επιδιώκει την ψυχαγωγία και τελειώνει με χαρούμενες λύσεις που ασκούν λυτρωτική, καθαρτική επίδραση στην ψυχολογία του μικρού παιδιού. Έτσι τονώνει την αισιοδοξία και γεννά το αίσθημα της ασφάλειας και την πίστη στο δίκαιο, την ανθρωπιά.³⁶

Είναι γεγονός πως τα λαϊκά παραμύθια επιφανειακά, ελάχιστα πια διδάσκουν για τις ειδικές συνθήκες της ζωής του σημερινού κόσμου, αφού φτιάχτηκαν πολύ πριν δημιουργηθεί αυτός. Το έντεχνο προσαρμόστηκε στις απαιτήσεις του σήμερα και θα υφίσταται αλλαγές καθώς η ζωή εξελίσσεται και προχωρά με το βλέμμα στο αύριο.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Μερακλής Μ.Γ.: «Η αισθητική του παραμυθιού». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι Παραμυθάδες. Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ 1988, σελ. 11-41.
2. Καλλέργης Ηρ.: «Αρχαιοελληνικές απηχίσεις στο Νεοελληνικό λαϊκό παραμύθι». Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες στην Ελλάδα. Επιμέλεια: Βασίλης Δ. Αναγνωστόπουλος, Κώστας Λιάπης, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1995 σελ. 28-29.
3. Κακριδής Ι. Θ.: «Αρχαία Ελληνικά παραμύθια», Από το βιβλίο όπως στο 1 σελ. 10-11.
4. Λιάπης Κ.: «Ανιχνεύσεις στο Πηλιορείτικο λαϊκό παραμύθι». Από το βιβλίο όπως στο 2.
5. Κανέλλη Ρ., Μπέλμπα Τ.: «Από τον Πολύδρο στον Σούπερμαν, την βιονική γυναίκα και τους φιλέψιους του καιρού μας. «Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Η Κυπριακή παιδική λογοτεχνία. Αφιέρωμα, Εκδ. ΣΜΥΡΝΙΩΤΑΚΗ, Αθήνα 1989, σελ. 224-226.
6. Κοντολέον Μ.: «Απόψεις για την παιδική λογοτεχνία», Εκδ. ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 1988, σελ. 42-49. Ευάγγελος Αυδίκος: «Το λαϊκό παραμύθι». Θεωρητικές προσεγγίσεις, Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1994, σελ. 131-136.
7. Μερακλής Μ.Γ.: «Το Ελληνικό παραμύθι», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ, (τεύχος 130), Αθήνα 1985, σελ. 10-11.
8. Όπως 5, σελ. 224 - 226.
9. Λουκάτος Δ.Σ.: «Τα Ελληνικά λαϊκά παραμύθια». Από το βιβλίο όπως στα 1 και 3, σελ. 40-46.
10. Πεντζίκης Ν. Γ.: «Πόλεως και νομού Δράμας παραμύθια», Εκδ. ΑΓΜ, Αθήνα 1986, σελ. 7-11.
11. Αλεξιάδης Μ. Α. (με σχόλια Μ.Γ. Μερακλή): «Καρπαθιακά παραμύθια». Ανάτυπο από τα Καρπαθιακά παραμύθια, τόμος Α', Αθήνα 1979, σελ. 193-198.
12. Όπως 7, σελ. 10-11.

13. Καραμπατάκη Ν.: «Τα παραμύθια της Φλώρινας». Παιδαγωγική σχολή Φλώρινας. Το παραμύθι και η εκπαίδευση. Χαιρετισμοί, Εισηγήσεις, Επίμετρο. (Ημερίδα, Τετάρτη 11 Μαΐου 1994). Νεανικό και παιδικό παράρτημα της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Φλώρινας, Βασιλικής Πιτόσκα. Φλώρινα 1994, σελ. 93-94, 102-103.
14. Καφαντάρης Κ.: «Ελληνικά λαϊκά παραμύθια», «Το Φιδόδεντρο», Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Ε.Π.Ε., Αθήνα 1988, σελ. 10.
15. Όπως 7, 13, σελ. 138.
16. Σίνου Κ.: «Το λαϊκό Ρώσικο παραμύθι και ο Αλεξάντρ Αφανάσιεφ». Από το βιβλίο όπως στα 1, 3, 10, σελ. 188.
17. «Μαγικά παραμύθια της Ρωσίας», Μετάφραση: Δέσποινα Δετζώρτζη, Εικονογράφηση: Μαρία Βουδούρογλου, Εκδ. ΕΡΜΗΣ, Αθήνα 1979, σελ. 7-36.
18. Σακελλαρίου Χ.: «Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας», Ελληνική και Παγκόσμια, Εκδ. ΔΙΠΤΥΧΟ, Αθήνα 1982, σελ. 256.
19. 20, 21, 22,α. Γιαννακόπουλος Τ.: «Σκέψεις για τα Τσιγγάνικα παραμύθια». β. Γιάννης Παπαδάτος: «Οι αδελφοί GRIMM και το Έργο τους». Από το βιβλίο όπως στα 1, 3, 10, 17, σελ. 131-133, 169, 125.
23. Μαραγκός Τ.: «Λαϊκά παραμύθια και τραγούδια Φαραωνικής εποχής», Εκδ. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ, 1983, σελ. 29-69.
24. Συραφίδου Κ.: «Της Χαλιμάς τα παραμύθια», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 37), Αθήνα, Άνοιξη 195, σελ. 28.
25. Αναγνωστόπουλος Β.Δ.: «Θέματα Παιδικής λογοτεχνίας». Α' Ανιχνεύσεις, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1987, σελ. 66-70.
26. Όπως 5, 9, σελ. 221-223.
27. Όπως 25, σελ. 70-72.
28. Όπως 5, 9, 26 σελ. 222
29. Δελώνης Α.: «Βασικές γνώσεις για το παιδικό και νεανικό βιβλίο, Εκδ. ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΣΧΟΛΕΙΟ, Αθήνα 1991, σελ. 62.
30. Αναγνωστόπουλος Β. Δ.: «Τάσεις και εξελίξεις της παιδικής λογοτεχνίας στη δεκαετία 1970-1980, Εκδ. ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ, Αθήνα 1988, σελ. 91.
31. Κουλάκογλου-Ηλιάδη Κ.: «Ταύτιση και κοινωνικοποίηση στο παραμύθι», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 9), Αθήνα, Άνοιξη 1988, σελ. 14.
32. 33. Όπως 30, σελ. 93, 95.

34. Κοντολέων Μ.: «Απόψεις για την παιδική λογοτεχνία», Εκδ. ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 1988, σελ. 44.
35. Όπως 29, σελ. 66.
36. Όπως 34, σελ. 50.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΟΙ ΗΡΩΕΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ -ΤΑ ΚΟΜΙΚΣ

- 3.1. Οι ήρωες των παραμυθιών, τι δράση αναπτύσσουν, ποια τα χαρακτηριστικά τους, ποιοι ήταν στο παρελθόν και ποιοι είναι σήμερα**
- 3.2. Οι γυναικείες μορφές στο παραμύθι. Οι απλές, θνητές γυναίκες και οι υπερφυσικές**
- 3.3. Πώς βλέπουν και πώς κρίνουν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας τους ήρωες των παραδοσιακών παραμυθιών**
- 3.4. Ορισμός των Comics τα χαρακτηριστικά τους, ο σκοπός τους**
  - 3.4.1. Σύγκριση Comics και παραμυθιού**
- 3.5. Τα Comics στην Ελλάδα**
- 3.6. Τα Comics σε παγκόσμιο επίπεδο**
- 3.7. Οι θετικές και αρνητικές πλευρές των Comics. Προτάσεις για τον περιορισμό των αρνητικών στοιχείων.**

3.1. ΟΙ ΗΡΩΕΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ, ΤΙ ΔΡΑΣΗ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΥΝ, ΠΟΙΑ ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥΣ, ΠΟΙΟΙ ΗΤΑΝ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΠΟΙΟΙ ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΕΡΑ

Η δράση μέσα στα παραμύθια αναλαμβάνεται από διάφορα πρόσωπα που άλλα απ' αυτά παίζουν πρωταγωνιστικό και άλλα δευτερεύοντα ρόλο.

Στη συνέχεια θα επιδιώξουμε να μιλήσουμε για τα κυριότερα πρόσωπα και για τα γνωρίσματα που τα διακρίνουν, μολονότι είχαμε κάνει μία επιφανειακή αναφορά σε κάποια προηγούμενη ενότητα.

Οι ήρωες έχουν χαρακτήρα πολύ καλό ή πολύ κακό, ενώ η σωματική τους διάπλαση είναι τέτοια που να τους χαρακτηρίζουμε ως θεόρατους ή μικροσκοπικούς (π.χ. Γίγαντας, Κοντορεβιθούλης). Μπορεί να είναι αρσενικού ή θηλυκού γένους και να ονομάζονται Δράκοι, Αράπηδες, Βασιλόπουλα, Πρίγκιπες, ο τρίτος γιος, η Βασιλοπούλα, η Πριγκίπισσα, η Πεντάμορφη, η μικρότερη κόρη.¹

Οι ήρωες είναι αδύνατον να γεράσουν, ν' αρρωστήσουν, ή να εξαφανιστούν διατηρούνται για πάντα ακμαίοι, εμφανησιακά ωραίοι, ικανοί, αήττητοι.

Η ηρώιδα γυναίκα συχνά βρίσκεται απομονωμένη κάπου όπως σ' ένα ψηλό πύργο, αιχμάλωτη ενός τέρατος ή δράκου, έχει εξαιρετική ομορφιά, μακριά ξανθά μαλλιά, και το βασιλόπουλο καταφέρνει να την ελευθερώσει μετά από αγωνιώδεις προσπάθειες και ύστερα να την παντρευτεί. Της προσφέρει εκτός από την ελευθερία της τριαντάφυλλα, χρυσάφι και πολύτιμα κοσμήματα, απόδειξη της αγάπης του γι' αυτήν.²

Ο ήρωας όμως δεν αποκλείεται να είναι και παιδί, γεγονός που βοηθάει στην ταύτιση του αναγνώστη- παιδιού με τον ήρωα.³

Σ' όλα τα λαϊκά παραμύθια ο ήρωας παλεύει με υπερφυσικά όντα στη δύναμη των οποίων έχει ν' αντιτάξει μόνο την παλικαριά και την εξυπνίδα του.⁴ Τέτοια πλάσματα είναι οι Δράκοι (από τη λατινική λέξη dracos =φίδι)⁵. Οι Μάγοι, τα φαντάσματα, τα ξωτικά που ζουν στο δικό τους ιδιόμορφο μέρος, π.χ. στο στοιχειωμένο δάσος, στη μαγεμένη βρύση, στο μαγικό βουνό, στον κρυστάλλινο πύργο, στο σκοτεινό ποτάμι. Πετυχαίνει να τους νικήσει επειδή όχι μόνο από τη φύση του είναι προικισμένος με σπάνιες μαγικές ικανότητες, δηλαδή έχει

συγκεντρωμένες μαγικές δυνάμεις σε κρυφό σημείο του σώματος ή σε κάποιο μυστικό αντικείμενο της αμφίεσης του, π.χ. δακτυλίδια, βραχιόλια που με ανάλογους χειρισμούς φέρνουν τα επιθυμητά αποτελέσματα, αλλά επειδή παράλληλα του συμπαραστέκονται και τρίτοι, π.χ. ζώα που μιλάνε, ένας σοφός γέρος, μία γριά στους οποίους καταδέχεται να μιλήσει και να δώσει σημασία.⁶

Όλοι οι ήρωες είναι παντού καλύτεροι συγκριτικά με τα πρόσωπα που τους περιβάλλουν, αδέρφια ή συνομήλικους κι' αυτό προκαλεί φθόνο.⁷

Επίσης γνωρίζουμε ότι με την ορθή χρήση των ψυχικών χαρισμάτων και πνευματικών προσόντων καταφέρνουν ν' ανακαλύψουν τον εαυτό τους ταξιδεύοντας από το σώμα στην ψυχή και τέλος στο πνεύμα. Με τις προσπάθειες αυτές ανακαλύπτει όχι μόνο την πραγματική του ταυτότητα αλλά συγχρόνως σώζει και άλλους ανθρώπους από τις κακές δυνάμεις που τυχόν τους καταδιώκουν, σκοτώνει για παράδειγμα ένα δράκο που τρώει τις κοπέλες, βρίσκει τον πολυπόθητο θησαυρό που τον φυλάσσουν γίγαντες κ.ά.

Οι ήρωες σπάνια συμπεριφέρονται σκληρά η στάση που θα υιοθετήσουν εξαρτάται σε κάθε περίπτωση από τα προβλήματα που θα συναντήσουν και τα πρόσωπα που θα 'ρθουν σε ρήξη. Αρέσκονται πάντως κυρίως στο να παρέχουν αρωγή στους αδικημένους και καταπονημένους.

Τα λαϊκά παραμύθια μας πληροφορούν ότι οι δοκιμασίες που υποβάλλεται ο ήρωας είναι κατάλοιπα παραδοσιακών τελετών μύησης που ξεχωρίζουν για τον έντονο αντρικό χαρακτήρα τους. Μερικές απ' αυτές συμβολίζουν την πάλη του ανθρώπου με τη φύση, σ' άλλες πρέπει να βρει φρούτα εκτός εποχής ή μακριά από το φυσικό τους περιβάλλον ή να ψάξει να βρει το μαγικό πουλί ή το νερό της ζωής.⁸

Θα προχωρήσουμε στην ίδια ενότητα κάνοντας λόγο για την καταγωγή τους. Οι περισσότεροι προέρχονται από βασιλική οικογένεια ή απλούς χωρικούς. Όμως ακόμη κι αν ο ήρωας ή η ηρωίδα κατάγονται από ταπεινή γενιά είναι σίγουρο ότι μια μέρα θα γίνουν βασιλιάς ή βασίλισσα αν και πριν πραγματοποιηθεί αυτό επιβάλλεται να διευθετήσουν πολλές αντιξοότητες και η ζωή τους απειλείται.

Συνήθως η πρώτη απόπειρα εναντίον τους γίνεται στη διάρκεια της παιδικής τους ηλικίας γι' αυτό και οι γονείς τους για να τους προστατέψουν, αναγκάζονται να τους κρύψουν ή να τους εμπιστευτούν σε θετούς γονείς ή σε κάποιο φιλικό ζώο σ' έναν μακρινό, άγνωστο αλλά ασφαλή τόπο, όπου μεγαλώνουν δίχως να γνωρίζουν

την πραγματική τους καταγωγή. Ανακαλύπτουν αργότερα με πολύ κόπο την αλήθεια και συντελείται η αναγέννηση.

Ο πατέρας επίσης μπορεί να είναι ξυλοκόπος που ζει στην άκρη του δάσους, σιδεράς, ψαράς, βοσκός.

Συμπερασματικά άφοβα θα λέγαμε ότι ο ήρωας των παραδοσιακών παραμυθιών ξεχωρίζει για την επιδεξιότητά του, την εφευρετικότητά του, την τόλμη, το δυναμισμό, την ομορφιά, το αίσθημα του δικαίου και το ταλέντο του να βρίσκει τις σωστές λύσεις σε δυσεπίλυτες καταστάσεις.⁹

Αυτοί ήταν οι ήρωες των λαϊκών παραμυθιών, οι ήρωες του χθες. Παρακάτω θα επιχειρήσουμε να μιλήσουμε για τους σύγχρονους που είναι εντελώς διαφορετικοί. Η διαφορετικότητά τους αυτή εξηγείται από τις μεγάλες κοινωνικές αλλαγές που έχουν· επιτευχθεί, στην πρόοδο των επιστημών που συνέβαλλαν στην αλλαγή του προσώπου της ζωής σ' όλους τους τομείς και επηρέασαν φυσικά καθοριστικά και τους χώρους του παραμυθιακού είδους.

Στη σημερινή κοινωνία δε διαφοροποιήθηκαν μόνο τα πρόσωπα αλλά και οι ρόλοι που διαδραματίζουν. Συγκεκριμένα οι ήρωες τώρα είναι λουλούδια, ζώα, αστρικά αντικείμενα, φυσικά φαινόμενα, διαστημόπλοια, κομπιούτερ, αστροναύτες, εξωγήινα όντα, μηχανές. Έτσι ο γίγαντας αντικαταστάθηκε από τον εξωγήινο, ο νάνος από το ρομπότ, το βασιλόπουλο από τον σούπερμαν. Τα πρόσωπα αυτά επισκέπτονται διάφορους πλανήτες, ταξιδεύουν στο φεγγάρι, συναγωνίζονται και πολεμούν μέχρι θανάτου τους κακοήθεις, είναι συμπαραστάτες των ανίσχυρων, εργάζονται για την πάταξη του κακού. Εκτός απ' αυτά εκτυλίσσονται και βίαιες σκηνές, όντα διαμελίζονται, πόλεις καταστρέφονται, πλανήτες νεκρώνονται από ζωή.¹⁰

Καταλαβαίνουμε πια ότι οι σύγχρονοι ήρωες δεν αφήνουν περιθώρια στη φαντασία και με τον τρόπο τους αφήνουν να εννοηθούν όσα συμβαίνουν ή επρόκειτο να συμβούν στον κόσμο. Αποκαλύπτουν ξεκάθαρα τους μελλοντικούς στόχους των ανθρώπων που γίνονται πράξη μέσα από τους ήρωες που επινοούν και χρησιμοποιούν.

Από τα παραπάνω κάνουμε δύο διαπιστώσεις:

- α.** Ότι η αλλαγή των ηρώων είναι οφθαλμοφανής και προετοιμάζει τους αναγνώστες για τις επικείμενες καταστάσεις που θα βιώσουν στο εγγύς ή μακρινό μέλλον.
- β.** Οι ήρωες προέρχονται μέσα από την πραγματικότητα του χώρου και του χρόνου που τους περικλείει.¹¹

3.2. ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΣΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ. ΟΙ ΑΠΛΕΣ, ΘΗΗΤΕΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΥΠΕΡΦΥΣΙΚΕΣ

Στο πλαίσιο αυτής της ενότητας θα εξετάσουμε τα πρόσωπα της γυναίκας που άλλοτε ενσαρκώνουν την αγριότητα κι άλλοτε την ευγένεια και την καλοσύνη, άλλοτε τη γενναιόδωρη προστατευτικότητα κι άλλοτε την επιθετικότητα και τη μοχθηρία, άλλοτε την εκθαμβωτική ομορφιά κι άλλοτε την αποκρουστική ασχήμια. Θα δούμε δηλαδή ότι η εμφάνιση του γυναικείου φύλου στο παραμύθι είναι πολύπλευρη.¹²

Από το σύνολο των παραμυθιών που μελετήσαμε συμφωνούμε με την άποψη της κυρίας Αυγής Παπάκου Λάγου ότι η παρουσία της εντοπίζεται σε **δύο βασικές κατηγορίες:**

- α. Εκείνον που προέρχεται από το χαρακτήρα της.
- β. Εκείνον που πηγάζει από τη θέση της μέσα στην οικογένεια.¹³

Ένα ακόμη πράγμα που αντιληφθήκαμε είναι ότι σε κάθε σχεδόν παραμύθι δρα μια γυναίκα ως κεντρική ηρωίδα πλάι σ' έναν άντρα επίσης πρωταγωνιστή.

Θα κάνουμε την αρχή, λοιπόν, με τις θηητές γυναίκες και στο εξής θ' ακολουθήσει η ανάλυση μας για τις υπερφυσικές.

Ένας συνηθισμένος τύπος θηητής γυναίκας που συναντάμε σε πολλά παραμύθια είναι της **πιστής**, εκείνης που αγαπάει τον άντρα και τα παιδιά της, φροντίζει για την ευτυχία της οικογένειας και δε φοβάται την ανάληψη ευθυνών.¹⁴

Σ' άλλες περιπτώσεις η γυναίκα σύζυγος αν τυχόν χάσει τον αγαπημένο της θ' αγωνιστεί με πείσμα και αποφασιστικότητα για να τον βρει και να τον διεκδικήσει.¹⁵

Δε λείπει, όμως και η **κουτή γυναίκα** που δεν παίρνει πρωτοβουλίες και υποκύπτει χωρίς αντιρρήσεις στις θελήσεις του άντρα της, είναι υπάκουη, πειθήνια και προσηλωμένη σε προτροπές ετεροκατευθυνόμενες.

Μεγάλη είναι και η συχνότητα των **άτεκνων γυναικών** που αποκλειστικό μέλημα και σκοπός τους είναι η απόκτηση παιδιών. Ο διακαής πόθος τους εκφράζεται υπερβολικά πολλές φορές, π.χ. «Μια φορά κι έναν καιρό ήταν ένα αντρόγυνο που δεν είχε παιδιά. Η γυναίκα παρακαλούσε το Θεό κι έλεγε:

- «Θεέ μου δώσ μου ένα παιδί κι ας είναι μια γλάστρα με βασιλικό».¹⁶

Δεν λείπει όμως και η **άπιστη σύζυγος** που προδίδει τον άντρα της κατά τη διάρκεια της απουσίας του, δημιουργώντας σχέση μ' άλλον άντρα και για να μην την προδώσει ο γιος της σχεδιάζει με πονηριά να τον εξοντώσει. Παρουσιάζεται η μάνα απίστευτα απάνθρωπη και σκληρή σε βάρος του παιδιού της ώστε να γίνει συνένοχος του εραστή της ή ηθικός αυτουργός της παιδοκτονίας. Στα παραμύθια τα παραδείγματα των γυναικών που προδίδουν τους άντρες τους για χάρη των εραστών τους είναι πολλά.¹⁷

Άλλος τύπος είναι **της τίμιας γυναίκας** που κλείνει μέσα της αξιοπρέπεια, ειλικρίνεια και ανθρωπιά για τους συνανθρώπους της.

Συνεχίζουμε με **τη γυναίκα ξελογιάστρα**. Πρόκειται για ιδιαίτερα όμορφη γυναίκα, νεαρής ηλικίας που φημίζεται για τα κάλλη της. Είναι τόσο γοητευτική και ερωτική που κανένας άντρας δεν μπορεί ν' αντισταθεί στα θέληγτρα της.¹⁸

Ένα ακόμη παράδειγμα γυναίκας που διαφοροποιείται από τα προηγούμενα πρότυπα είναι **της απλής**, του λαού που η εξυπνάδα και η ευφυΐα της είναι ισάξια της ομορφιάς της. Αυτή την ερωτεύεται και την παντρεύεται ο βασιλιάς της χώρας.¹⁹

Μέχρι τώρα μιλήσαμε για τις νεαρές κοπέλες που δεν είναι συνήθως κακές, εκτός από ελάχιστες περιπτώσεις, π.χ. η άσχημη αδερφή που εκδηλώνει μίσος και επιβουλεύεται τη μικρότερη όμορφη αδερφή της λόγω της ζήλιας της.

Θα συνεχίσουμε με **τις ηλικιωμένες γυναίκες**. Σ' αυτές που πλέον έχουν μεταβεί στο στάδιο της ωριμότητας αποδίδεται η ψυχική ασχήμια. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν **η ζηλιάρα πεθερά** και **η φθονερή μητριά**, που με τη χρήση σωρείας μαγικών μέσων π.χ. δαχτυλιδιών, καρφοβελόνων υποβάλλουν συγκεκριμένες νέες κοπέλες σε ποικίλα βασανιστήρια ή τις οδηγούν σε αβέβαιο χαμό.

Η πεθερά μισεί τη νύφη της και αρνείται επίμονα να παντρευτεί το γιο της επειδή τον υπεραγαπά και πιστεύει ότι θα εκτοπισθεί από την καρδιά του εξαιτίας της. Δικαιολογημένα λοιπόν το κοινωνικό σύνολο την αποκαλεί «σκύλα», «φαρμάκι».

Η δε μητριά φέρεται άσπλαχνα στην κόρη γιατί ο άντρας - πατέρας εκδηλώνει υπερβολική αγάπη προς αυτή και νιώθει μειονεκτικά.²⁰

Πειθόμαστε τελικά ότι οι ώριμες γυναίκες αγγίζουν τα όρια της απανθρωπιάς στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν το αποκλειστικό ενδιαφέρον ενός συγκεκριμένου άντρα.

Αυτές είναι οι θνητές γυναίκες και η παρουσία τους στο παραμύθι, τώρα θα επιχειρήσουμε μια ενδεικτική κατάταξη γυναικείων τύπων με υπερφυσικά στοιχεία.

Ως **υπερφυσικό στοιχείο** ορίζουμε αυτό που αποτελεί υπέρβαση της ανθρώπινης φύσης, δυνάμεις εγγενείς ή επίκτητες με τη μεσολάβηση διάμεσων προσώπων ή με τη χρήση μαγικών μέσων ώστε να κατορθώνει η μυθολογούμενη προσωπικότητα το ακατόρθωτο, το αδύνατο.

Γυναίκες με υπερφυσικά στοιχεία είναι οι Γοργόνες, οι Λάμιες, οι Μοίρες και οι Στρίγγλες, όντα πράγματι γένους θηλυκού, αλλά χωρίς κανένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του γυναικείου φύλου. Ανήκουν σ' ένα χώρο εξωανθρώπινο και μία διαχωριστική γραμμή τις αποκόπτει και τις διαφοροποιεί από τις θνητές ηρωίδες των λαϊκών παραμυθιών. Ζουν και δρουν σε δύο χώρους στον ανθρώπινο και το μαγικό.

Θα ξεκινήσουμε πρώτα με τις **τρεις Μοίρες** που από την αρχαιότητα γνωρίζουμε ότι διαδραματίζουν έναν ουσιώδη ρόλο στη ζωή του ανθρώπου. Εμφανίζονται τρεις ημέρες μετά από τη γέννηση του και του χαρίζουν ικανότητες, του δίνουν ευχές καθώς και κατάρεις καμιά φορά. Σ' άλλες περιπτώσεις πρωτοεμφανίζονται αργότερα στη ζωή του ήρωα η επανέρχονται για να του δώσουν συμβουλές και γενικότερα να του συμπαρασταθούν στις ατυχίες.²¹

Άλλη υπερφυσική γυναίκα είναι η **Γοργόνα**, αυτή είναι μισό ψάρι και μισή γυναίκα, κατοικεί στη θάλασσα και μας θυμίζει τους θαλάσσιους δαίμονες που είναι ζωγραφισμένοι στα αρχαιοελληνικά αγγεία. Η μορφή της Γοργόνας είναι συνδεδεμένη στις ελληνικές παραδόσεις με το Μέγα - Αλέξανδρο.

Στα παραμύθια η Γοργόνα αναδύεται στην επιφάνεια της θάλασσας και συμβουλεύει τον άκληρο, απογοητευμένο ψαρά πως θ' αποκτήσει ένα παιδί με το βαρύ αντίτιμο να της το δώσει όταν έρθει το πλήρωμα του χρόνου.

Καμιά φορά στη θέση της Γοργόνας εμφανίζεται η «Κυρά - θάλασσα», που ζει στη θάλασσα και παρουσιάζεται στη γη με σκοπό να βοηθήσει το γαμπρό και την κόρη της που βρίσκονται σε δύσκολη θέση.²¹

Ακολουθεί μετά η **Λάμια**. Αυτή παρουσιάζεται ως ανθρωποφάγο τέρας που οσφραίνεται τον άνθρωπο και επιθυμεί να τον κατασπαράξει.²² Όμως και η **Στρίγγλα** έχει ανθρωποφαγικές τάσεις από τη βρεφική μάλιστα ηλικία. Γεννημένη μέσα σε μία οικογένεια ανυποψίαστη χωρίς να παραλλάζει εξωτερικά από τ' αδέρφια της, τέρας και βρέφος συνάμα καταβροχθίζει αδηφάγα οτιδήποτε βρει.

Στον ίδιο δαιμονικό κόσμο με τις Μοίρες, Λάμιες, Στρίγγλες και Γοργόνες εντάσσονται και **οι Νεράιδες**, με τη διαφορά ότι κατά την εξέλιξη της πλοκής των σχετικών αφηγήσεων πορεύονται σταθερά προς την έξοδο απ' αυτόν τον κόσμο και με την κατάληξη του παραμυθιού εξομοιώνονται με τις θνητές γυναίκες. Γι' αυτό το λόγο ο τρόπος που περιγράφονται δεν γεννάει συναισθήματα απέχθειας και συμβολικά δίνουν στους ακροατές εικόνες διπλής συναισθηματικής φόρτισης. Για τις γυναίκες ανάγονται σε αξιοζήλευτα πλάσματα ενώ για τους άντρες σε ποθητά ερωτικά όντα, άξιες να κατακτηθούν τόσο για την ωραιότητά τους όσο και για την ανυπότακτη θέλησή τους. Φημίζονται για την ομορφιά τους, είναι χαρούμενες, τραγουδούν, χορεύουν, πλέκουν, γνέθουν, ράβουν.

Συγγενής γυναικεία μορφή με τις Νεράιδες είναι η **Πεντάμορφη**. Η διαφορά τους έγκειται στο ότι οι πρώτες προέρχονται κατευθείαν από το μαγικό κόσμο ενώ η προέλευση της Πεντάμορφης είναι διαφορετική διαθέτει χαρακτηριστικά θνητής γυναίκας αλλά και υπερφυσικές δυνάμεις. Το κλασικό μοτίβο στον κύκλο των παραμυθιών της Πεντάμορφης είναι ο θάνατος του κάθε άντρα που επιδιώκει να γίνει μελλοντικός της σύζυγος. Αυτό συμβαίνει ή με τη θέλησή της ή το αποφασίζει ο πατέρας της δίχως να υπολογίσει τη γνώμη της.

Όταν, όμως, ερωτευτεί αληθινά θ' αλλάξει ολοκληρωτικά συμπεριφορά και θα βοηθήσει τον αγαπημένο της να λύσει το μυστήριο προδίδοντας μυστικά, ομολογώντας θαυματουργές δυνάμεις που κρύβονται σε λόγια ή αντικείμενα έτσι ώστε να λήξουν αίσια οι περιπέτειες και να οδηγηθούν στο γάμο.

Σ' άλλα παραμύθια η υπερφυσική γυναίκα μεταμορφώνεται ολικά ή μερικά σε ζώο ανάλογα με τις καταστάσεις που ανακύπτουν και πρέπει ν' αντιμετωπίσει.²³

Τέλος, θα μιλήσουμε για **τις Μάγισσες**. Σύμφωνα με την περιγραφή του Ροϊδη η λέξη μάγισσα φέρνει στο μυαλό μας μια γερασμένη γυναίκα με φρικαλέα μορφή, με ρυτίδες, με μακριά και βρώμικα μαλλιά και νύχια, με πεσμένα δόντια, κουρελιασμένα ρούχα που ζει σε μια σκοτεινή τρώγλη με συντροφιά φίδια, σκορπιούς και φαρμακερά χόρτα.

Για τις μάγισσες έχουν ειπωθεί και γραφτεί πολλά. Στα χρόνια του Μεσαίωνα τις κυνηγούσαν επειδή θεωρούνταν όργανα του σατανά και τις έριχναν στην πυρά. Στα παραμύθια όμως άλλοτε ενσαρκώνουν το πνεύμα του Καλού κι άλλοτε τις γλυκές νεραϊδες που απλόχερα θέτουν τις μαγικές δυνάμεις στην υπηρεσία των

ηρώων. Παραδειγματικά θ' αναφέρουμε δύο παραμύθια που δρα με διαφορετικούς τρόπους και αποσκοπεί σε διαφορετικούς σκοπούς:

- α.** Στο παραμύθι της Χιονάτης παίζει το ρόλο της μητριάς μάγισσας που προσφέρει ένα δηλητηριασμένο μήλο στη Χιονάτη και προκαλεί έναν οιονεί θάνατο.
- β.** Στο παραμύθι Χανς και Γκρέτελ ο ρόλος της υποκρύπτει τάσεις ανθρωποφαγίας.

Στα περισσότερα παραμύθια αποτελεί αρνητική γυναικεία φιγούρα παρ' όλα αυτά όμως δεν παύει ν' αποτελεί πλάσμα ηρωικό, πρόσωπο θρυλικό που υπερβαίνει τον τύπο του συμβατικού ανθρώπου κι αποτελεί απαραίτητη παρουσία για το παραμύθι και τους σκοπούς που υπηρετεί.²⁴

Από τα άνωθι συμπεραίνουμε ότι οι Μοίρες συνήθως επηρεάζουν ευοίωνα την ανθρώπινη τύχη αντίθετα οι λοιπές υπερφυσικές γυναίκες караδοκούν για να προκαλέσουν συμφορά.

Προσπαθήσαμε στην ενότητα τούτη να παρουσιάσουμε ένα σχολιασμό των τύπων θνητών και υπερφυσικών γυναικών όπως τις επεξεργάζεται και τις διαπλάθει η προφορική παράδοση. Καταλήξαμε στην άποψη ότι όποια μορφή κι αν λάβουν οι γυναίκες, είτε παρουσιαστούν με προσωπείο τρομακτικό είτε με μείλιχιο, είτε εμφανιστούν καταστροφικές είτε ζωογόνες η μια δίπλα στην άλλη συνθέτουν ένα συμπληρωματικό, ολοκληρωμένο και καθόλου αντιφατικό πρόσωπο του θηλυκού φύλου.²⁵

3.3. ΠΩΣ ΒΛΕΠΟΥΝ ΚΑΙ ΠΩΣ ΚΡΙΝΟΥΝ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΤΟΥ, ΗΡΩΕΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ

Η Φιλόλογος, κυρία Αγγελική Γιαννικοπούλου σχεδίασε και πραγματοποίησε έρευνα σε παιδιά ηλικίας 4-6 ετών για να δει πώς αντιλαμβάνονται το ρόλο και το χαρακτήρα των κεντρικών ηρώων του παραμυθιού. Από το υλικό που συγκέντρωσε προέκυψαν τα ακόλουθα στοιχεία:

- α.** Τα νήπια πιστεύουν ότι ο ρόλος της Βασιλοπούλας είναι καθαρά παθητικός και περιορίζουν τις ασχολίες της στο γάμο, την τεκνοποίηση, το νοικοκυριό και τη γυναικεία φιλαρέσκεια. Αντίθετα το Βασιλόπουλο είναι ενεργητικό, πολυάσχολο, διοικεί το κράτος, διατάζει και παίρνει σοβαρές αποφάσεις.
- β.** Ο γερο - Βασιλιάς συνηθίζει να κάθεται στο θρόνο και να ξεκουράζεται. Μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις κι αν κριθεί αναγκαίο κάνει κάτι π.χ. συμβουλεύει, επιπλήττει, αποδοκιμάζει, τιμωρεί.
- γ.** Η γυναίκα Μητριά χωρίζει τα ζευγάρια και προξενεί ζημιά στις ευπαρουσίαστες κοπέλες. Το προφίλ της μητριάς σκιαγραφείται κυρίως επηρεασμένα από το παραμύθι της Χιονάτης και της Σταχτοπούτας.
- δ.** Ο Νάνος είναι ένα μικρόσωμο πλασματάκι, φοράει σκουφάκι ή καπέλο κι έχει μεγάλα αυτιά.
- ε.** Ο Γίγαντας διακρίνεται για το μεγάλο ύψος του, είναι κακός και καταστρέφει τα πάντα στο διάβα του, όπως σπίτια, ξεριζώνει δέντρα, αρπάζει παιδάκια.
- στ.** Όσον αφορά τη Νεράιδα και τη Μάγισσα θεωρούν ότι η πρώτη αποτελεί τη θετική όψη της μάγισσας. Η μάγισσα είναι κακή και η νεράιδα καλή κατοικούν στα ίδια μέρη δηλαδή στον ουρανό, στα δάση, στα βουνά και διαφέρουν στην εμφάνιση και τη συμπεριφορά. Η μάγισσα είναι γριά, άσχημη, μαυροφορούσα, απαγάγει και καταβροχθίζει τα παιδιά, σκέφτεται

ύπουλα, αντίθετα η νεράιδα φεγγοβολάει από ομορφιά και φοράει λευκά ρούχα.

- ζ. Για το Δράκο και τη Γοργόνα το μεγαλύτερο ποσοστό θεωρεί θετικό πρόσωπο τη γοργόνα και το δράκο κακό. Ο δράκος ασχολείται με την απαγωγή γυναικών και το φόνο μικρών παιδιών. Η εμφάνιση του είναι αποκρουστική, έχει μακριά νύχια και μεγάλα δόντια είναι μαύρος απεναντίας η γοργόνα είναι γλυκομίλητη, κολυμπάει άριστα, παντρεύεται το γοργόνα ή το βασιλόπουλο, τραγουδά και βοηθά όσους δεν ξέρουν να κολυμπούν και κινδυνεύουν.

Φαίνεται απ' όσα ειπώθηκαν ήδη ότι τα νήπια σχηματίζουν την εικόνα τους για τον κάθε ήρωα βασιζόμενα πολύ στην εξωτερική του εμφάνιση. Αυτό αποδεικνύεται ακόμη περισσότερο από την απάντηση που έδωσαν στο ερώτημα «πώς χαρακτηρίζεται την όμορφη κοπέλα και πώς την άσχημη». Για την πρώτη πιστεύουν ότι είναι καλή και έξυπνη ενώ για τη δεύτερη ότι είναι χαζή και κακιά.

Επίσης η πλειοψηφία των νηπίων είπε ότι το φύλο είναι σπουδαίος παράγοντας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παραμυθιακών ηρώων. Τονίζουν ότι οι άντρες αναλαμβάνουν τη δράση και οι γυναίκες είναι απλώς θεατές των διαδραματιζομένων κι αποτελούν έπαθλο των νικητών.

Επιπλέον υποστηρίζουν ότι σε κάθε παραμύθι υπάρχει και ο καλός και ο κακός και ο ωραίος και ο άσχημος. Συνυπάρχουν οι αντίθετοι χαρακτήρες αρμονικά και ο καθένας λειτουργεί διαφορετικά προκειμένου να εξυπηρετήσει τους κανόνες του παραμυθιού.

Τέλος, στο ερώτημα αν όντως ζουν οι ήρωες κι αν μπορούμε να τους επισκεφθούμε το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών υποστήριξε πως αν θέλουμε μπορούμε να τους βρούμε και να συζητήσουμε μαζί τους.²⁶

Κάναμε μια μικρή αναφορά στην έρευνα που διεξήγαγε η κυρία Αγγελική Γιαννικοπούλου, δίνοντας τις απαντήσεις της πλειοψηφίας των ερωτηθέντων νηπίων σε ορισμένα από τα ερωτήματα που τους έθεσε σχετικά με τα πρόσωπα - ήρωες των παραμυθιών.

Καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι οι απόψεις των παιδιών προσχολικής ηλικίας είναι απόρροια διαφόρων στοιχείων και παραγόντων. Συγκεκριμένα

επηρεάζονται σε μέγιστο βαθμό από την εξωτερική εμφάνιση, το έργο και το φύλο του καθενός ήρωα κι ότι η φαντασία τους λειτουργεί πιο έντονα, λόγω φυσικά της ηλικίας τους σε σχέση με τη λογική και την ισχύουσα πραγματικότητα.

3.4. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ COMICS. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥΣ, Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥΣ

Τα Comics ή εικονογραφηγήματα ή ζωγραφιστή λογοτεχνία είναι ένα από τα προϊόντα της Τεχνολογικής εποχής που ήρθε στη ζωή του ανθρώπου μόλις τον 20^ο αιώνα και αντικατέστησε τα παραμύθια σε υψηλό βαθμό.

Ονομάστηκαν έτσι επειδή στηρίζονται στη λειτουργία της ζωγραφικής πολλές φορές υπαινικτικής εικόνας η οποία από μόνη της αναπτύσσει την ιστορία με τρόπο κινηματογραφικό και δεν τις αναπαριστάνει στατικά, όπως η γελοιογραφία.

Πατρίδα και ανεξάντλητη πηγή των κόμικς είναι η Β. Αμερική, από εκεί ξεκίνησαν, γρήγορα εξαπλώθηκαν κι έγιναν αποδεκτά σχεδόν ομόφωνα σε πολλά μέρη της γης. Προβλήθηκαν μάλιστα τόσο πολύ και επηρέασαν σε διεθνές επίπεδο μεγάλο αριθμό ενηλίκων και παιδιών ώστε να ονομαστούν και να επικρατήσουν με το χαρακτηρισμό 9^η τέχνη.²⁷

Τα ειδικά καλλιτεχνικά στοιχεία αυτής της τέχνης είναι:

- α.** Η ζωγραφική, αυτή μπορεί να παρομοιαστεί μ' ένα μπαλόνι οξυγόνου με το οποίο ανασαίνει το κόμικς.²⁸
- β.** Επικρατεί μια μόνιμη τάση στο κόμικς για σχηματοποίηση και τυποποίηση των μορφών.
- γ.** Τα κεφαλαία γράμματα.
- δ.** Παρατηρείται παράλληλη χρήση εικόνας και λόγου, μιλούν δηλαδή με την εικόνα, αφηγούνται με την πολλαπλή συνέχεια των σκίτσων, δείχνουν το μύθο και δεν τον περιγράφουν.
- ε.** Η χρήση της υπερβολής, της επανάληψης και της απλοϊκότητας.
- στ.** Περιέχουν περιπέτεια και χιούμορ.

Σκοπός βασικός της 9^{ης} τέχνης είναι να γοητεύσει και να διασκεδάσει το φίλο αναγνώστη-θεατή, να του εθίσει το βλέμμα σε μια αισθητική ή συγκεκριμένη καλλιτεχνική απόδοση της πραγματικότητας, με τη χρήση, δηλαδή, της εικόνας εκφράζει όψεις της σύγχρονης κοινωνίας όπως τείνει ή είναι διαμορφωμένη.²⁹

3.4.1. Σύγκριση κόμικς και παραμυθιού

Ακόμη και η ορολογία των δύο ειδών προσδιορίζει και αποκαλύπτει τη διαφορετικότητα τους τόσο ως προς την προέλευση τους όσο και ως προς τη λειτουργία τους.

Οι **διαφορές** τους εντοπίζονται στα εξής σημεία:

- α.** Το παραμύθι έχει να κάνει κυρίως με το λόγο αντίθετα το κόμικς με την εικόνα.
- β.** Στα πιο πολλά κόμικς κυριαρχούν σκηνές άγριες, ανατριχιαστικές που περιγράφονται με ρεαλιστικό και λεπτομερειακό τρόπο που τρομάζουν ή εξάπτουν σε επικίνδυνο σημείο τη φαντασία. Νικητής των συγκρούσεων είναι συνήθως ο μοχθηρός, ο πονηρός, ο ανέντιμος. Αντίθετα στα παραμύθια η βιαιότητα είναι περιορισμένη, σπάνια ή ποτέ δεν γίνεται πιστευτή και το σημαντικότερο ο ανήθικος δώκεται ή τιμωρείται παραδειγματικά.
- γ.** Το παραμύθι βασίζεται στη φανταστική διήγηση υπερφυσικών γεγονότων και είναι κατεξοχήν λαϊκό δημιούργημα. Το κόμικς δεν είναι καθόλου ενσωματωμένο στη λαϊκή παράδοση απλά παρακολουθεί άγρυπνα την κοινωνική επικαιρότητα και προσαρμόζεται στις απαιτήσεις της.
- δ.** Μία άλλη σπουδαία διαφορά είναι η παρουσία ακροατηρίου και η αλληλεπίδραση πομπού και δεκτών στο παραμύθι κάτι που είναι ανέφικτο στο κόμικς.^{30,31}
- ε.** Οι ηρωικές μορφές των κόμικς είναι ο Ποπάυ, ο Ροζ Πάνθηρας, ο Μίκυ Μάους, ο Ταρζάν, ο αστυνόμος Σαϊνης, ο Σούπερμαν, ο Οβελίξ, ο Σεραφίνο, ο Λούκυ Λουκ, ο Σκρουτζ, η Ολίβ, πρόσωπα που απουσιάζουν παντελώς από τα παραμύθια.
- στ.** Στο παραμύθι ο διάλογος δεν είναι σκηνοθετημένος εξωτερικά όπως συμβαίνει στα κόμικς. Εκτός αυτού, στο κόμικς το περιεχόμενο του διαλόγου είναι φτωχό και περιορίζεται σε φωνήματα και γρυλισμούς που συνοδεύονται

από θαυμασμό π.χ. ΑΑΑΧ!, ΑΟΥΧ!, ΑΟΥΓΚ!, ΓΚΑΣΠ!, ΓΚΡΡ!, ΝΤΟΚ!, ΝΤΑΠ!, ΟΥΑΠ! κ.ά.

Το πρωτότυπο αυτό λεξικό αντιπροσωπεύει ένα ελάχιστο κομμάτι μιας ατέλειωτης σειράς ήχων.³²

Τα δύο όμως είδη εκτός από τις διαφορές διαθέτουν κι έναν μικρό αριθμό **κοινών γνωρισμάτων**:

- α. Το διεθνή τους χαρακτήρα.
- β. Την εύκολη κυκλοφορία τους από περιοχή σε περιοχή.
- γ. Την παγκοσμιότητά τους.³³
- δ. Δρουν στις υποθέσεις τους ήρωες με υπερφυσικές δυνάμεις και εξωανθρώπινα χαρακτηριστικά.
- ε. Έχουν και φανατικούς οπαδούς μα και αντιπάλους που τ' απορρίπτουν με την κατηγορία ότι είναι εχθροί της πνευματοψυχικής καλλιέργειας και της ορθής διαμόρφωσης του χαρακτήρα.

Θεωρούμε ότι τα παραμύθια και τα κόμικς δημιουργήθηκαν υπό την επήρεια διαφορετικών συνθηκών. Το παραμύθι έχει τις ρίζες του στο μακρινό παρελθόν είναι δοκιμασμένο πάρα-πολύ στο χρόνο και εξακολουθεί να επιβιώνει επειδή αποδείχτηκε ωφέλιμο και υποστηρίχτηκε από πολλούς.

Τα κόμικς είναι κάτι καινούργιο, με ζωή μόνο δύο αιώνες κι όμως πέτυχε να εξαπλωθεί με ασύλληπτα γρήγορους ρυθμούς λόγω της διαφήμισης και των τεχνολογικών επιτευγμάτων. Προσφέρονται απλόχερα στο παιδικό κοινό είτε με τη μορφή περιοδικού είτε με τη μορφή ταινίας στην τηλεόραση.

Προβληματίζομαζόμαστε για το αν τελικά θα κυριαρχήσει τόσο ώστε το παραμύθι να βρεθεί σε δεύτερη θέση ή και να εξαφανιστεί. Νομίζουμε ότι είναι σωστό να καταβληθούν προγραμματισμένες προσπάθειες κι όχι σποραδικές από τους ειδήμονες πρώτα και μετά από τους απλούς πολίτες ώστε να συνυπάρξουν και τα δύο μαζί. Να προσφέρονται στον ίδιο βαθμό στα παιδιά γιατί διαφορετικά η

επερχόμενη γενιά φοβάμαι ότι θ' αγνοεί ένα σημαντικό κομμάτι της λαϊκής μας παράδοσης και του πολιτισμού, που αποτέλεσε ζωογόνο δύναμη για το πνεύμα και την ψυχή των προγόνων μας.

3.5. ΤΑ COMICS ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η ιστορία της τέχνης των κόμικς στην Ελλάδα αρχίζει περίπου στο τέλος του Μεσοπολέμου και έδωσε καρπούς κάτω από διάφορες κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνθήκες.

Τη δεκαετία του '40 μεγάλη δημοτικότητα απέκτησαν «τα πολιτικά - σατιρικά» κόμικς, που είναι εμπνευσμένα από τον πόλεμο και την κατάσταση που επικρατούσε μετά τη λήξη του.

Το Φεβρουάριο του 1951 κυκλοφορούν στον Ελλαδικό χώρο τα αμερικανικής προελεύσεως κλασικά εικονογραφημένα και μετά από λίγο καιρό δημιουργούνται με ελληνικά θέματα από Έλληνες δημιουργούς.

Το Ελληνικό κόμικς άκμασε περισσότερο τη δεκαετία του '70 με τη βοήθεια βραχύβιων, ειδικών περιοδικών και εφημερίδων ενώ τη δεκαετία του '80 κυκλοφορούν περιοδικά αποκλειστικά γι' αυτό το σκοπό που εξακολουθούν να εκδίδονται μέχρι τις μέρες μας.

Στην Ελλάδα το πρώτο πανελλήνιο φεστιβάλ κόμικς με την ενεργό συμμετοχή 72 Ελλήνων καλλιτεχνών οργανώθηκε από το περιοδικό «Νέο Επίπεδο» και από το πνευματικό κέντρο του Δήμου Αθηναίων. Διήρκησε από τις 12 - 30 Ιανουαρίου 1994 στο κέντρο τεχνών του πάρκου Ελευθερίας και τα εκθέματα του ήταν εντυπωσιακά.

Τα κόμικς έπειτα εισχώρησαν και στον κόσμο του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης, έτσι, στην Ελλάδα καταφτάνουν η μουσική και τα τραγούδια των ταινιών του Ντίσνεϊ και του Μίκυ-Μάους. Είναι μεταφρασμένα στην Ελληνική γλώσσα και αποδίδονται τα λόγια από Έλληνες ηθοποιούς.

Τα κόμικς δίνουν την ευκαιρία στο Ελληνικό κοινό εκτός από την ψυχαγωγία να εμπλουτίσει και τις γνώσεις του. Σαν παράδειγμα αναφέρουμε:

α) κάποιες εκπομπές του Ντίσνεϊ έχουν ως θέμα τους την ιστορία του Ελληνικού αλφάβητου,

β) ορισμένες ιστορίες του Αστερίξ γύρω στα 1980 κυκλοφορούν μεταφρασμένες στα Λατινικά, ενώ αργότερα οι ίδιες μεταφράστηκαν και στην αττική διάλεκτο,

γ) κυκλοφορεί το Συντακτικό της αρχαίας Ελληνικής σε κωμικογραφήματα. Άλλα έργα που έγιναν κόμικς είναι του Σαίξπηρ, του Ι. Βερν, του Β. Ουγκώ, του Μ. Θερβάντες καθώς και έργα με θέματα από την Ελληνική μυθολογία που τα έγραψαν και τα εικονογράφησαν Έλληνες καλλιτέχνες.

Τα πιο επιτυχημένα Ελληνικά κόμικς είναι του Νίκου Τσιφόρου η Ελληνική μυθολογία, η Πάπισσα Ιωάννα η διασκευή των αριστοφανικών κωμωδιών (1983-1986) και οι μύθοι του Αισώπου. Γνωστή είναι και η πολιτική σάτιρα δύο ηρώων, του Βαρύγδουπου, πρόκειται για έναν αρχαίο Έλληνα που θυμίζει Οβελίξ και ζει στις Μυκήνες και του Φανούρη. Απλά, ενός νεοελληνικού τύπου χαρακτήρα. Και οι δύο σκοπεύουν να προσωποποιήσουν, να σατιρίσουν και να διακωμωδήσουν τα Ελληνικά πάθη, τις αξίες, τα ελαττώματα προσθέτοντας παράλληλα και μια διάσταση σύγχρονου προβληματισμού.

Σχετικά με την αξία των κόμικς εκφράστηκαν ποικίλες απόψεις, εδώ θα παραθέσουμε τις σκέψεις τριών Ελλήνων καταξιωμένων λογοτεχνών που επηρεάστηκαν ιδιαίτερα από τις ταινίες κινούμενων σχεδίων του Μίκυ - Μάους και του Ντίσνεϊ:

- A.** Ο Γρηγόριος Ξενόπουλος το 1932 σε μια Αθηναϊκή επιστολή, στη Διάπλαση των Παίδων μιλάει για την ψυχαγωγία που προσφέρει ο ήρωας του Ντίσνεϊ και χαρακτηρίζει τις ταινίες του καλλιτεχνήματα.
- B.** Ο Οδυσσέας Ελύτης το 1938 αναλύοντας τη σχέση κινηματογράφου και σύγχρονης ποίησης αναφέρεται στην αισθητική συγκίνηση των κινουμένων σχεδίων που κατορθώνουν να ζωντανεύουν υπερφυσικά θέματα και υπογραμμίζει την πρωτοπορία της τέχνης του Γουόλτ Ντίσνεϊ. Πιστεύει ότι ο Γουόλτ Ντίσνεϊ είναι μια από τις λίγες προσωπικότητες που εργάστηκαν μοναδικά για να δώσουν τον τόνο που χαρακτηρίζει τη σημερινή εποχή.
- Γ.** Ο Γ. Σεφέρης το 1941 κάνει λόγο για το Μίκυ - Μάους υποστηρίζοντας ότι οι ταινίες του είναι χαριτωμένες, παρέχουν διασκέδαση και δεν ενοχλούν με τους παραλογισμούς τους.

Θετικά τοποθετήθηκαν απέναντι στα κόμικς και άτομα που προέρχονται από το χώρο της σοβαρής κριτικής, π.χ. ο καθηγητής της Κοινωνικής Λαογραφίας Μ.Γ. Μερακλής σχημάτισε τη γνώμη ότι τα κόμικς αποτελούν μία μορφή τέχνης στην οποία αντανακλάται η πραγματικότητα και ότι διαθέτουν τη δύναμη να προβάλλουν αντίσταση στις λανθασμένες ενέργειες των ηγετών που επηρεάζουν με τις αποφάσεις τους την τύχη των πολλών.³⁴

Είδαμε ότι τελικά η Ελληνική κοινωνία δέχτηκε στους κόλπους της την 9^η τέχνη και ότι επιδίδεται στη δημιουργία δικών της έργων και ηρώων χωρίς να συμπεριφέρεται ρατσιστικά στα ξένα εικονογραφηγήματα.

3.6. ΤΑ COMICS ΣΕ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Είναι βέβαιο ότι τα Comics έχουν εξαιρετικά μεγάλη διάδοση και ανάλογη επιρροή σ' ένα παγκόσμιο επίπεδο. Παρακάτω θα αναφερθούμε στο πως στάθηκαν απέναντι του κάποιες χώρες και τί απήχηση είχε. Φυσικά η διείσδυση δεν έγινε σ' όλα τα έθνη ταυτόχρονα και με όμοιο τρόπο ή χωρίς τη διατύπωση παραπόνων και επιφυλάξεων.

Γύρω, λοιπόν, στη δεκαετία του '20 στο Παρίσι έγινε η πρώτη συνάντηση του κόμικς με τη διαφήμιση, ενώ στη δεκαετία του '70 εμφανίζονται τα πρώτα περιοδικά κόμικς για μεγάλους και οι κόμικς διαφημίσεις παίρνουν μεγάλη έκταση. Από δω και πέρα τα πράγματα γίνονται ευκολότερα καθώς πολλοί σχεδιαστές εμπορικοποιούν τους ήρωες τους, ώστε η δεκαετία του '80 να ονομαστεί χρυσή εποχή του διαφημιστικού κόμικς.

Περίπου το 1984 ο Γκράχαμ Κουκ συλλέκτης και μελετητής των κόμικς συνέλαβε την ιδέα του «Cartoonlands», έτσι επιλέχθηκαν ιστορίες που θα τυπώνονταν σε βιβλίο. Το βιβλίο κυκλοφόρησε στην αγορά λίγο καιρό αργότερα σε εκατομμύρια αντίτυπα και μεταφρασμένο σε 33 γλώσσες.

Τον Αύγουστο του 1991 η Σοβιετική Ένωση υποδέχεται το Μίκυ- Μάους, το 1992 ο Μίκυ επισκέπτεται την Ισπανία και την αμέσως επόμενη χρονιά εισβάλλει στο Παρίσι όπου δημιουργείται ολοζώντανη η Ευρωπαϊκή Disneyland. Έχουν προηγηθεί αυτής η Disneyland της Φλόριντα (1971) και του Τόκιο (1983). Ύστερα, ένας καινούργιος ήρωας καταφτάνει, Γαλάτης αυτή τη φορά, που ακούει στο όνομα Αστερίξ.

Ο Αστερίξ αρχικά θα κατακτήσει τη Γερμανία με έντυπα και ταινίες και μετά την Αμερική.

Την ίδια εποχή όμως ξεκίνησε φασαρία με αφορμή τη ραγδαία εξάπλωση των κόμικς. Οι φωνές διαμαρτυρίας ακούστηκαν από τη Γαλλία. Το 1992 πριν την έναρξη της Ευρωπαϊκής disneyland ξέσπασε σφοδρή διαμάχη ανάμεσα σε Αμερικανική εταιρεία και Γάλλους διανοούμενους. Την αρχή έκανε η Άριαν Μνούσκιν διευθύντρια του «Θεάτρου Ήλιου» που χαρακτήρισε την Euro - disneyland ως «πολιτιστικό Τσερνομπίλ». Κατόπιν επακολούθησαν κι άλλες αντιδράσεις. Αυτό τον ξεσηκωμό προσπάθησε να τον κατευνάσει με συνέντευξη του ο Γάλλος υπουργός Πολιτισμού και Παιδείας Ζαν Λανγκ που υποστήριξε ότι πρέπει

η Γαλλία να βρίσκεται σε κατάσταση επαγρύπνησης για να εμποδίσει την εισβολή των υποπροϊόντων αμερικάνικης υποκουλτούρας, αλλά δεν έκρυψε και τον ειλικρινή θαυμασμό του για την ιδιοφυΐα του Ντίσνεϊ. Ως λύση στο πρόβλημα πρότεινε την παραγωγή και από τη δική τους πλευρά κινούμενων σχεδίων.

Την ίδια πάλι χρονιά θα προβληθεί μια καλλιτεχνική αντίσταση και θ' αναπτυχθεί συλλογική Ευρωπαϊκή απερίθωτη στην εισβολή γιαπωνέζικων κινούμενων σχεδίων εκ μέρους της λέσχης επενδύσεων στα Μ.Μ.Ε., η οποία σκέφτηκε να επενδύσει 15 εκατομμύρια ECU σε τρεις Ευρωπαϊκούς ομίλους που ασχολούνται με την παραγωγή κινούμενων σχεδίων (μία εταιρεία Γερμανική, μία Γαλλική και μία Ισπανική).

Στη συνέχεια στην Ευρωπαϊκή ήπειρο η τέχνη των κόμικς άρχισε να διακρίνεται σε καλλιτεχνικά ρεύματα των οποίων οι διαστάσεις προσδιορίζονται και από σχολές. Μία από τις σχολές κινούμενων σχεδίων είναι στο Λουξεμβούργο, μια άλλη στο Βέλγιο κ.ά.

Στις Η.Π.Α. το 1994 μαθαίνουμε ότι κατά τη διεξαγωγή των αγώνων του Mundial σχεδιάστηκε μια ιστορία αφιερωμένη στο παγκόσμιο κύπελλο. Ο Μίκυ-Μάους επίσης γνωρίζουμε ότι έχει ανακηρυχθεί από την κοινωνία των εθνών σε διεθνές σύμβολο συναδέλφωσης των λαών και θα επιφέρει πολλά οικονομικά οφέλη.

Γίνεται φανερό ότι η 9^η τέχνη προχωρά με γοργούς ρυθμούς και επηρεάζει πολλούς χώρους. Πιο κάτω αυτό θα φανεί πιο καθαρά.

Συνεχίζουμε με τον κόσμο της Λογοτεχνίας που κι' αυτός με τη σειρά του εκτιμάει και επηρεάζεται από τα κόμικς. Δύο έργα του Ουμπέρτο Έκο θα γίνουν Ιταλικά κόμικς ενώ το 1992 ξανά στην Ιταλία ο Γκουίντο Μαρτίνο και ο σχεδιαστής Αντζέλο Μπιολέντο μορφοποίησαν σε κόμικς τη θεία κωμωδία του Δάντη με ήρωες τον Μίκυ και τον Γκούφη.

Μετά ακολούθησαν βιβλία που πήραν τη μορφή κόμικς, ορισμένα απ' αυτά είναι: «Η πυρηνική ενέργεια για αρχάριους», «ο Αϊνστάιν για αρχάριους», «ο Φρόντ για αρχάριους», «Η Γαλλική επανάσταση για αρχάριους», «Η Ηθικολογία για αρχάριους». Επίσης κυκλοφόρησαν τόμοι κόμικς για τη Χημεία, τη Φυσική, τα Μαθηματικά, την Οικονομία, τη Μαγειρική. Συμβάλλουν, δηλαδή, τα κόμικς στη μετάδοση γνώσεων θεωρητικών και πρακτικών.

Όμως και ο κινηματογράφος δεν έμεινε ανεπηρέαστος από τα κόμικς. Ο κινηματογράφος δημιούργησε δύο τύπους ταινιών:

- α.** Τα κινούμενα σχέδια και
- β.** Ταινίες με ηθοποιούς που το σενάριο τους βασίστηκε στα κόμικς.

Από τους πρωτοπόρους των δημιουργών κόμικς που μετέφεραν τους ήρωες στο πανί υπήρξε ο Ουίνδσορ Μακ Καϊήν, ο δημιουργός του Little Nemo, ύστερα σειρά λαμβάνουν ο Ποπάϋ των αδερφών Φλέισερ και ο Φήλιξ ο γάτος του Παλ Σάλλιβαν. Στην ίδια κατηγορία συμπεριλαμβάνονται και 3 ταινίες του Ντίσνεϊ που εμφανίζονται στη δεκαετία του '30 και δημιούργησαν «παράδοση» στο είδος, αλλά και οι ταινίες του Αστερίξ που βασίζονται στα κείμενα του Ρενέ Γκοσίνι και τα σκίτσα του Άλμερτ Ουπέρζο.

Με την αυξανόμενη απορρόφηση του κόμικς από ένα κοινό διαφόρων ηλικιών, τον πλούτο του περιεχομένου τους και την τελειοποίηση των τεχνικών του κινηματογράφου οι σκηνοθέτες είχαν στη διάθεσή τους ένα ανεξάντλητο υλικό από κόμικς για να σκηνοθετήσουν τα σενάρια των ταινιών τους μεταφέροντας έτσι πολλούς χάρτινους ήρωες στην οθόνη.

Στη δεκαετία του '30 και του '40 κυριαρχεί η μόδα των ημίωρων κινηματογραφικών σήριαλ και πολλοί ήρωες ενσαρκώνονται στην οθόνη, π.χ., ο Ταρζάν στο πρόσωπο του Γκράντ Γουΐντερς στο έργο του Ρέιμοντ ο Τζίμ της Ζούγκλας, ο Σούπερμαν στο πρόσωπο του Κερκ Άριν σε τρεις ταινίες κ.ά.

Στις επόμενες δεκαετίες του '50, '60, '70 και '80 τα κόμικς δένονται πιο πολύ με τον κινηματογράφο. Πληθαίνουν οι ταινίες, νέοι ηθοποιοί εμφανίζονται που στα πρόσωπα τους ζωντανεύουν οι χάρτινοι ήρωες ή αρκετές φορές συμπρωταγωνιστούν χάρτινο ι ήρωες και ηθοποιοί προσφέροντας μία μοναδική φανταστική αίσθηση.

Κατόπιν ξεκίνησαν οι μετεγγραφές πολλών ηθοποιών από την οθόνη στις σελίδες των περιοδικών. Από τους πρώτους κινηματογραφικούς ήρωες που έγιναν κόμικς ήταν διασημότητες της βουβής αρχικά και ηχητικής αργότερα οθόνης, π.χ.: Ο Τσάρλι Τσάπλιν, ο φημισμένος Σαρλό, το ζευγάρι Χοντρός-Λιγνός (Ολιβερ Χαρντ και Σταν Λόρελ).

Αλλά και τα κόμικς δεν άφησαν ανεκμετάλλευτες τις νέες τεχνικές δυνατότητες που τους παρείχε ο κινηματογράφος. Στη δεκαετία έτσι του '30 τα

κόμικς κατέκτησαν και τον ήχο, ήδη κυκλοφορούν οι ηχογραφήσεις (μουσική, ήχοι, θόρυβοι) διαφόρων ταινιών των δεκαετιών 1930-1950.

Μια τελευταία πρόσφατη δραστηριότητα είναι η δραματική αξιοποίηση υλικού βασισμένου ή προερχόμενου από τα κόμικς. Απόπειρα έγινε και στην Ελλάδα από «Ομάδα Θεάτρου» που απαρτιζόνταν από 10 ηθοποιούς που ζητούσε στο χιούμορ των κόμικς την αυτογνωσία και τον αυτοσαρκασμό.

Παρόμοια προσπάθεια κατέβαλαν και οι Αμερικάνοι. Επιδίωξαν ν' ανέβει στο θέατρο Palace του Broadway «Η ωραία και το τέρας», συνάντησε όμως σωρεία αρνητικών επικρίσεων. Πιθανόν το κοινό παραμένει προσκολλημένο στους μύθους και τις καθιερωμένες ταινίες κινουμένων σχεδίων, μάλλον βρίσκει στο περιεχόμενό τους εκείνο που αναζητά και αρνείται να τις δει ν' αλλάζουν μορφή. Μόνο με μια τέτοια λογική δικαιολογείται η απορριπτική θέση του κοινού μπροστά σ' αυτή την καινοτομία.³⁵

Τελικά τα Comics είναι μια ολοζώντανη πραγματικότητα που λίγο ή πολύ όλοι τη βιώνουμε και γινόμαστε δέκτες των μηνυμάτων της.

3.7. ΟΙ ΘΕΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΠΛΕΥΡΕΣ ΤΩΝ COMICS. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟ ΤΩΝ ΑΡΝΗΤΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Οι Αρχαίοι Έλληνες έλεγαν την γνωστή φράση «ουδέν καλόν αμιγές κακού». Η αλήθεια που κρύβεται πίσω από τις λέξεις παραμένει αναλλοίωτη στους καιρούς.

Στο θέμα που αναλύεται θα επαληθευθεί η ισχύς του περιεχομένου της με επιχειρήματα. Τα κόμικς είναι πηγή θετικών και αρνητικών αποτελεσμάτων, έχουν τα συν και τα πλην τους. Θα ξεκινήσουμε πρώτα με την επισήμανση των **θετικών**:

- α. Τα κόμικς ενθουσιάζουν και διασκεδάζουν τους φίλους τους καλύπτοντας ευχάριστα τα κενά του ελεύθερου χρόνου τους.
- β. Τους ενημερώνουν και τους παρέχουν γνώσεις σε θέματα και προβλήματα Κοινωνικά, Πολιτικά, Οικολογικά, του Διαστήματος. Παράλληλα, τους ευαισθητοποιούν και τους ασκούν την κριτική ικανότητα.
- γ. Εκδίδονται κόμικς που είναι τόσο επιδέξια σχεδιασμένα ώστε να μπορούν εφάμιλλα να συγκριθούν με καλογραμμένα λογοτεχνικά έργα.³⁶
- δ. Ο Χάρης Σακελλαρίου προβάλλει ένα από τα πιο σπουδαία χαρακτηριστικά του κόμικς. Λέει ότι «είναι μοντέρνοι διάυλοι επικοινωνίας που συμβάλλουν στην πολιτική κοινωνικοποίηση των παιδών κάνοντας τα ν' αποκτήσουν ένα σύστημα προδιαθέσεων και γνώσεων σχετικά με τα πολιτικά φαινόμενα, με μια διαδικασία που κατευθύνει στη δημιουργία πολιτικών στάσεων».³⁷

Τα **αρνητικά** είναι τα αμέσως επόμενα:

- α. Δημιουργούνται κόμικς επικίνδυνα που το μήνυμά τους δεν είναι φανερό αλλά υποφέρει μέσα στο κείμενο. Τακτικά διακωμωδούνται σοβαρότατες υποθέσεις της πολιτικής ή της κοινωνικής ζωής ή παρουσιάζονται τροποποιημένα αποτελώντας όπλο ύπουλο στα χέρια εκείνων που σχεδιάζουν να προσδιορίσουν μακρόπνοα τις τύχες των λαών.

- β.** Στα κόμικς λεξικοποιούνται οι ήχοι βίας. Οι ηχολέξεις μαχητικών, εκρηκτικών και καταστροφικών εικόνων δίνονται με τέτοια μορφή που να προκαλούν το γέλιο των παιδιών. Ένα γέλιο χαιρέκακο, άγριο. Αποτελεί σίγουρα βαρβαρότητα το να βλέπεις ανθρώπους να δέρνονται, να γλιστρούν ή να τσακίζονται και οι αναγνώστες να ξεκαρδίζονται στα γέλια.

Η πλειοψηφία των ηρώων δέρνουν, ληστεύουν, σκοτώνουν, λεηλατούν, ψυχρά και ανάλγητα σαν να κάνουν τις πιο απλές πράξεις. Αυτές οι σκηνές παγώνουν και νεκρώνουν το συναισθηματικό κόσμο των παιδιών. Τους εμπνέουν τρόμο και μπορούν να τους δημιουργήσουν φοβίες ή άλλου είδους ψυχολογικά προβλήματα.

- γ.** Φτιάχνονται κόμικς κακοσχεδιασμένα, με χαμηλή στάθμη και κακό γούστο που βάζουν τροχοπέδη στη γόνιμη φαντασία, καλλιεργούν την πνευματική οκνηρία και την τάση για το εύκολο και ανώδυνο κέρδος. Το λεξιλόγιο τους είναι πενιχρό, παραμερίζονται οι λέξεις που εκφράζουν τα καλά συναισθήματα όπως ελπίδα, αγάπη, αξίες, ιδανικά. Χρησιμοποιούνται πολύ λέξεις και φράσεις περιθωριακών τύπων, ύβρεις και χυδαιότητες που ξυπνούν την επιθετικότητα. Κατά συνέπεια αποτρέπουν από την ανάγνωση

- δ.** Παραποιούν την εικόνα της πραγματικότητας.

- ε.** Με την μυϊκή υπεροψία των ηρώων και τις υπερφυσικές τους ιδιότητες υποτιμούν το ψυχικό σθένος που παρακινεί το άτομο για πράξεις ανώτερες και ηθικές.

Μερικές εφικτές **προτάσεις** για την καταπολέμηση ή τουλάχιστον τον περιορισμό των αρνητικών επιπτώσεων των κόμικς είναι:

- α.** Η παραγωγή αντικόμικς που θα διοχετεύουν σωστά ανθρωπιστικά μηνύματα.
- β.** Με την άφθονη κυκλοφορία του καλού παιδικού βιβλίου που θα γίνεται προσιτό και στα παιδιά των φτωχών λαϊκών στρωμάτων ακόμα και στις πιο απόμακρες περιοχές.

- γ. Με την υιοθέτηση κριτικής στάσης και τη διεξαγωγή συζητήσεων από γονείς και παιδαγωγούς με τα παιδιά των θεμάτων που επεξεργάζονται τα κόμικς, του σχεδιασμού τους και των μηνυμάτων που μεταδίδουν.³⁹

Η άποψή μας είναι ότι το καλύτερο θα επιτευχθεί μόνο αν συνεργαστούν για την παραγωγή κόμικς συγκεκριμένες ειδικότητες που το αντικείμενο τους· αφορά και την ψυχοπνευματική κατάσταση και ανάπτυξη των παιδιών.

Προτείνεται να δώσουν τα χέρια και να ενώσουν τις δυνάμεις τους οι Ψυχολόγοι, οι Παιδαγωγοί, οι Λογοτέχνες και οι Σκιτσογράφοι για τη δημιουργία των μελλοντικών κόμικς. Η συνεργασία τους είναι εφικτή και θ' αποφέρει θετικά αποτελέσματα γιατί θ' αυξήσει τις πιθανότητες τα κόμικς να επηρεάσουν ευεργετικά και να μην οδηγήσουν στην απογοήτευση.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Αναγνωστόπουλος Β. Δ. «Τάσεις και εξελίξεις της παιδικής λογοτεχνίας τη δεκαετία 1970 - 1980, Εκδ. ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ, Αθήνα 1988, σελ. 91-92.
2. Κούπερ Τζ. Σ.: «Ο θαυμαστός κόσμος των παραμυθιών», Εκδ. ΘΥΜΑΡΙ, σελ. 84-91.
3. Κουλάκογλου-Ηλιάδη Κ.: «Ταύτιση και κοινωνικοποίηση στο παραμύθι, περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ (τεύχος 9), Αθήνα, Άνοιξη 1988, σελ. 22.
4. Κεφάλας Η. «Οι ήρωες και τα μοτίβα στο Ελληνικό λαϊκό παραμύθι», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ (τεύχος 130), Αθήνα 1985, σελ. 22.
5. Σακελλαρίου Χ.: «Η Κοινωνιολογία του παραμυθιού». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι παραμυθάδες. Αφιέρωμα Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1988, σελ. 119.
6. Nicholas Tucket: «ο Φρόντ και τα παραμύθια», **περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ**, (τεύχος 9), Αθήνα Άνοιξη 1988, σελ. 21-25.
- 7,8,9. Όπως 2, σελ. 84 - 91.
10. Όπως 1, σελ. 92.
11. Κοντολέων Μ.: «Οι ήρωες των παραμυθιών άλλοτε και τώρα». Από το παραμύθι στα Κόμικς. Επιμέλεια: Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.
12. Αναγνωστοπούλου Δ.: «Γυναικεία πρόσωπα μέσα στο λαϊκό παραμύθι», από το βιβλίο όπως 11 σελ. 375.
13. Παπάκου- Λάγου Α.: «Η γυναίκα στο Ελληνικό λαϊκό παραμύθι». «Ανθολογία λαϊκών παραμυθιών», Εκδ. ΚΑΜΕΝΤΗΣ, Αθήνα 1994, σελ. 8.
14. Παπάκου – Λάγου Α.: «Η γυναίκα στο παραδοσιακό παραμύθι». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι Παραμυθάδες Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1988, σελ. 135.
- 15,16,17. Κανατσούλη Μ.: «Γυναίκες θνητές και γυναίκες υπερφυσικές των Ελληνικών λαϊκών παραμυθιών». «Παιδαγωγική σχολή Φλώρινας. Το παραμύθι και η εκπαίδευση. Χαιρετισμοί, Εισηγήσεις, Επίμετρο, (Ημερίδα,

Τετάρτη, 11 Μαΐου 1994). Νεανικό και Παιδικό παράρτημα της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Φλώρινας, Βασιλικής Πιτόσκα, Φλώρινα 1994, σελ. 24-26.

18. Όπως 1, σελ. 136-140.
- 19,20. Όπως 15, 16, 17 σελ. 40-41.
21. Κανατσούλη Μ.: «Το υπερφυσικό στοιχείο στη γυναίκα των Ελληνικών λαϊκών παραμυθιών». Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες στην Ελλάδα, Επιμέλεια: Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, Κώστας Λιάπης, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1995, σελ. 179-180.
22. Καλλέργης Ηρ.: «Αρχαιοελληνικές απηχήσεις στο Νεοελληνικό παραμύθι». Από το βιβλίο όπως στο 21, σελ. 36-37.
23. Όπως 15, 16, 17, 19,20 σελ. 36-39.
24. Καριγώνη-Χεμικόγλου Κ.: «Οι Μάγισσες», περιοδικό Η Λέξη, (τεύχος 118), Νοέμβρης - Δεκέμβρης 1993, σελ. 739-743.
25. Όπως 21, σελ. 186.
26. Γιαννικοπούλου Αγγ.: «Πώς βλέπουν τα νήπια τους ήρωες των παραδοσιακών παραμυθιών». Από το βιβλίο όπως στα 21, 22, 25 σελ.147 - 153.
27. Μαλαφάντης Κ.: «Συνηγορία των κόμικς», Από το βιβλίο όπως στο 11, σελ. 742.
28. Τσιώρου Β.: «Μια πόλη που ζει μέσα στις εικόνες», Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, Τρίτη 27 Ιανουαρίου, Αθήνα 1998, σελ. 24.
29. Όπως 27, σελ. 745.
30. Γκοτοβόλ Αθ.: «Παραμύθι και κόμικς, μία παράλληλη θεώρηση». Από το βιβλίο όπως 11, 27 σελ. 669-671.
31. Μπαρτζής Γ.Δ: «Στράτευση και βία στα παιδικά περιοδικά ευρείας κατανάλωσης». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Μύθοι και Μυθοποιοί, Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1987, σελ. 202.
32. Κουνενάκη Π.: «Η εξέλιξη του παραμυθιού», εφημερίδα «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», σελ. 31, Μάιος Αθήνα 1996.
33. Όπως 30, σελ. 669.
34. Όπως 27, σελ. 745-751
35. Όπως 27,34, σελ. 742-760.

- 36.** Μαρτινίδης Π.: «Από τα παιδιά του χρόνου στα παιδιά του χώρου: η αφήγηση ως χρονική ροή ή ως χωρική ανάπτυξη και τα «κόμικς» ενδιάμεση, ιδεώδη, σύγκλιση». Από το βιβλίο όπως 11,27, 34, 35 σελ. 721.
- 37.** Όπως 31, σελ. 207.
- 38.** Όπως 36, σελ. 722.
- 39.** Όπως 31, σελ. 206-207.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

- 4.1. Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας και τα παραμύθια**
- 4.2. Πώς πρέπει να γράφεται ένα παραμύθι**
- 4.3. Τι παραμύθια πρέπει να επιλέγουμε για την προσχολική ηλικία**
- 4.4. Η στάση των επαγγελματιών ψυχικής υγείας απέναντι στο παραμύθι**
- 4.5. Θετικές και αρνητικές επιπτώσεις των παραμυθιών στα παιδιά προσχολικής ηλικίας**
  - 4.5.1. Συμπέρασμα**
- 4.6. Διάφοροι καταξιωμένοι άνθρωποι που στα παιδικά τους χρόνια αγάπησαν τα παραμύθια και επηρεάστηκαν θετικά**

4.1. ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Η προσχολική ηλικία περιλαμβάνει παιδιά 3-6 χρόνων. Η ψυχοπνευματική και σωματική τους ανάπτυξη ποικίλει και εξαρτάται από μια σειρά παραγόντων:

- α.** Τη σωματική τους κατάσταση-υγεία.
- β.** Τις έμφυτες διανοητικές τους ικανότητες.
- γ.** Την ιδιοσυγκρασία τους.
- δ.** Το οικογενειακό τους περιβάλλον.
- ε.** Τον οικογενειακό αστερισμό, τη θέση τους μέσα στην οικογένεια.
- στ.** Γενικότερα, τα βιώματά τους.

Στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας η σκέψη τους χαρακτηρίζεται με τον «ανιμισμό- παμψυχισμό» την τάση δηλαδή να δίνουν ζωή στα πάντα. Δεν υπάρχει σαφής διαχωριστική γραμμή του άψυχου και του ζωντανού. Πιστεύουν ότι τα πουλιά, τα ζώα, τα δέντρα, οι βράχοι, τα βουνά έχουν φωνή. Τους φαίνεται μάλιστα λογικό να ελπίζουν ότι οποιοδήποτε έμψυχο ων και άψυχο αντικείμενο που τους κεντρίζει το ενδιαφέρον θα τους μιλήσει μια μέρα. Είναι τόσο εγωκεντρικά σ' αυτή την περίοδο της ζωής τους, ώστε να υπολογίζουν ότι θα συμβεί αυτό που περιμένουν (μολονότι δεν το εκδηλώνουν ανοιχτά) όπως συμβαίνει στα παραμύθια.

Κυριαρχούνται από τη φαντασία τους, συγχέουν το πραγματικό με το εξωπραγματικό, συνεχώς ρωτούν πως και γιατί.

Ενθουσιάζονται με τα παραμύθια γιατί αγγίζουν τους προβληματισμούς και τα πιστεύω τους. Στα παραμύθια πράγματι αναμειγνύεται το αληθινό με το φανταστικό, τα βιώνουν, τα βλέπουν και σχηματίζουν τις δικές τους εικόνες. Πιο πολύ είναι θεατές παρά ακροατές.¹

Παράλληλα σ' αυτή την ηλικία τα παιδιά διαθέτουν έντονη μυθοπλαστική ικανότητα. Έχουν τη συνήθεια και την δυνατότητα να επινοούν τα ίδια ψεύτικες ιστοριούλες τις οποίες διηγούνται στους γύρω τους, π.χ. βλέπουν ένα γατάκι, ένα σκυλάκι κι αμέσως πλάθουν το παραμύθι τους. Θυμούνται ένα περασμένο γεγονός

της ζωής τους που τα εντυπωσίασε και τα αναδιηγούνται μετασχηματίζοντάς το σε μια ολόκληρη ιστορία εμπλουτισμένη με καινούργια φανταστικά στοιχεία.²

Αποδεικνύεται τελικά πως κύριο γνώρισμα της προσχολικής ηλικίας είναι ότι τα παιδιά εκφράζονται, αγαπούν, πιστεύουν στα παραμύθια και δημιουργούν δικές τους ιστορίες επηρεαζόμενα από τα προσωπικά τους βιώματα και επιθυμίες.

Τα παραμύθια προχωρούν μ' ένα τρόπο που ταιριάζει με τον τρόπο που τα παιδιά σκέφτονται και συλλαμβάνουν το νόημα της ζωής.

Φαίνεται επιπλέον ότι η προσχολική ηλικία είναι πολύ ευαίσθητη, κι αποτελεί το στάδιο που οι άνθρωποι είναι δέκτες πληροφοριών. Γι' αυτό λοιπόν, εκπαιδευτικοί και γονείς θα πρέπει να είναι πολύ προσεκτικοί μαζί τους, χρειάζεται να πλησιάζουν τα παιδιά με ζεστασιά και ετοιμότητα για να τα κατανοήσουν. Η ορθή αντιμετώπισή τους σ' αυτή την ηλικία θα επιδράσει καθοριστικά στη νοητική τους ανάπτυξη, εφόσον οι γνώσεις που θ' αποκομίσουν θα χρησιμοποιηθούν στη μετέπειτα ζωή τους για την εξερεύνηση του κόσμου και την ανακάλυψη νέων πραγμάτων.

4.2. ΠΩΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΡΑΦΕΤΑΙ ΕΝΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

Σήμερα υπάρχει μία πολύ μεγάλη ποικιλία παιδικών παραμυθιών μόνο που δεν είναι όλα προσιτά για τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας. Πώς θα κρίνουμε αν ένα παραμύθι είναι κατάλληλο από την άποψη της ηλικίας του παιδιού όσο και από την άποψη του θέματος; Στη συνέχεια θ' αναφέρουμε μερικά ουσιαστικά κριτήρια κανόνες για την καταλληλότητα των παραμυθιών για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Είναι σωστό να διαθέτουν:

- α. Ύφος καθαρό και απλό. Να είναι σ' έκταση ευσύνοπτα και περιεκτικά, με προτάσεις σύντομες και χωρίς πολλές ασυνήθιστες λέξεις.
- β. Να είναι ζωντανά, παραστατικά, συναρπαστικά με σκηνές και διάλογους γεμάτους με συναισθηματικές αλλαγές. Να υποβάλλουν ευγενικά συναισθήματα και να δημιουργούν έφεση για μάθηση και γνώση.³
- γ. Να στηρίζονται σ' ένα κεντρικό χαρακτήρα και μια απλή ιστορία. Να περιέχουν γνωστά, οικεία πρόσωπα, ζώα και συναισθήματα τόσο μέσα στα πλαίσια της πραγματικότητας όσο και της φαντασίας.
- δ. Ν' αποφεύγουν θέματα που προκαλούν τη φυσική ανησυχία των παιδιών π.χ. εγκατάλειψη ή διώξιμο των παιδιών από τους γονείς ή άλλους ενήλικες, αβάσταχτες τιμωρίες και κακοποιήσεις.
- ε. Η γλώσσα να είναι αβίαστη και φυσική. Ο χαρακτηρισμός των προσώπων να είναι λακωνικός, χωρίς απεραντολογίες, ένα ή δύο επίθετα είναι αρκετά για να εντυπωσιάσουν και ν' αρέσουν στα παιδιά.
- στ. Να είναι εικονογραφημένα. Η εικονογράφηση για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι εξίσου σημαντική με το περιεχόμενο του κειμένου. Οι εικόνες να είναι άφθονες, σε κάθε βασική ιδέα της ιστορίας ν' αντιστοιχεί τουλάχιστον μία. Να είναι καλόγουστη, καλοτυπωμένη και να προσθέτει κάτι στην ιστορία είτε με χαριτωμένο χιούμορ, είτε με καλοβαλμένες λεπτομέρειες.
- ζ. Θα πρέπει να διασκεδάζουν και να ερεθίζουν το ενδιαφέρον των παιδιών. Να διεγείρουν τη φαντασία του, να το βοηθήσουν ν' αναπτύξει τη διάνοια του, να ξεδιαλύνει τα συναισθήματά του. Να εναρμονίζονται με τις φιλοδοξίες του, τις αγωνίες του, να γνωρίζουν τις δυσκολίες του ενώ ταυτόχρονα να

προτείνουν λύσεις στα προβλήματα που το συνταράζουν. Θα πρέπει δηλαδή να συνδέονται μ' όλες τις πλευρές της προσωπικότητας του παιδιού να μην υποτιμούν αλλά αντίθετα να πιστεύουν στη σοβαρότητα των προβληματισμών και της αμηχανίας του και παράλληλα να το ενθαρρύνουν να πιστεύει στον εαυτό του.⁴

Καταλαβαίνουμε τελικά ότι τα παιδικά αναγνώσματα δεν είναι καθόλου εύκολη υπόθεση. Όσοι ασχολούνται με το γράψιμο παραμυθιών οφείλουν να γνωρίζουν τα προαναφερόμενα κριτήρια και επιπλέον να έχουν ταλέντο, πείρα, γνώση της γλώσσας και αγάπη, σεβασμό για το παιδί και τις ανάγκες του σ' αυτή την τόσο τρυφερή ηλικία.

4.3. ΤΙ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΠΙΛΕΓΟΥΜΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Τα χαρακτηριστικά της ηλικίας αυτής απαιτούν να προσφέρουμε στα παιδιά που τη βιώνουν συγκεκριμένα είδη παραμυθιών που ν' ανταποκρίνονται στο βαθμό αντιληπτικότητας τους και τον ψυχικό τους κόσμο.

Τα παραμύθια που προτείνουμε είναι:

- α** Με ζώα, τους παρέχουμε έτσι τη δυνατότητα να γνωρίσουν το ζωικό βασίλειο, την μεγάλη ποικιλία των ζώων που το αποτελούν, τα γνωρίσματά τους, τις μεταξύ τους διαφορές και τη χρησιμότητά τους.
- β.** Με οικογενειακά θέματα, που κάνουν λόγο για τους γονείς και τα παιδιά, την τρίτη ηλικία, τους συγγενείς.
- γ.** Με τις εποχές του χρόνου και τις μεταβολές των καιρικών συνθηκών που επιφέρει η καθεμιά και την επίδρασή τους στην ανάπτυξη των φυτών, πουλιών, ζώων.
- δ.** Χιουμοριστικά παραμύθια με ήρωες παιδιά.
- ε.** Παραμύθια που πληροφορούν και ενημερώνουν για τα συγκοινωνιακά μέσα, τη λειτουργία τους και την ωφέλεια τους π.χ. αυτοκίνητα, λεωφορεία, αεροπλάνα, τρένα, πλοία.
- στ.** Παραμύθια που ασχολούνται με την περιγραφή και ανάλυση επαγγελμάτων π.χ. του αστυνομικού, του ταχυδρόμου, του καταστηματάρχη, του πυροσβέστη, του δασκάλου, του γεωργού, του κτηνοτρόφου, του ζωγράφου.⁵

Με τη διήγηση ή ανάγνωση τέτοιων παραμυθιών αρχίζουν να εισάγονται τα παιδιά στην πραγματικότητα που τα περικλείει.

4.4. Η ΣΤΑΣΗ ΠΟΥ ΥΙΟΘΕΤΟΥΝ ΟΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

Στο παρελθόν, ο Frye (1957), βασισμένος στη θεωρία του Αριστοτέλη, πρότεινε τέσσερις κατηγορίες αφηγήσεων: το κωμικό, το τραγικό, το ρομαντικό και το ειρωνικό. Ο Campbell (1956) θεωρούσε ότι ένας και μόνο βασικός μύθος (monomyth) απαντάται στις ανθρώπινες αφηγήσεις (μυθολογία, λογοτεχνία, αυτοβιογραφία) ανά τους αιώνες, και αυτός είναι η ιστορία του ήρωα που βαίνει προς την ολοκλήρωσή του, ξεπερνώντας δύσκολα εμπόδια. Ο Henderson (1964) επηρεασμένος από την θεωρία των αρχέτυπων του Jung, επίσης τόνιζε ότι παρόμοια μοτίβα ιστοριών επαναλαμβάνονται καθ' όλη την πορεία του ανθρώπινου γένους.

Ο σύγχρονος θεωρητικός της κοινωνικής κατασκευής της πραγματικότητας (constructionism) Gergen (1994), πιστεύει ότι στον σύγχρονο δυτικό πολιτισμό, οι πιο συχνές μορφές αφηγήσεων που χρησιμοποιούνται τόσο στην λογοτεχνία όσο και στις καθημερινές αφηγήσεις, είναι το τραγικό (η “πτώση”), το κωμικό-ρομαντικό (η “τελική αποκατάσταση”), το “ζήσαν αυτοί καλά και εμείς καλύτερα” (“η συνεχής άνοδος”), το ηρωικό (εναλλαγή “ανόδου” και “πτώσης”). Το ότι υπάρχουν τόσες ομοιότητες μεταξύ ζωής και τέχνης, δεν σημαίνει κατά τον Gergen ότι η ζωή αντιγράφει την τέχνη, αλλά ότι η τέχνη γίνεται το μέσο για την σκιαγράφηση της πραγματικότητάς μας.

Εκτός από την χρήση υπαρχουσών τεχνικών, καινούριες αφηγηματικές τεχνικές κατασκευάζονται από ψυχοθεραπευτές ανάλογα με τους στόχους και το πλαίσιο της δουλειάς τους. Η τεχνική που θα περιγραφεί παρακάτω, έχει ως θεωρητικό της υπόβαθρο τις αρχές και τα συμπεράσματα της αφηγηματικής ψυχολογίας/ψυχοθεραπείας, ενώ ταυτόχρονα συνδυάζει στοιχεία από τη βιβλιοθεραπεία με παιδιά.

Ο όρος βιβλιοθεραπεία αναφέρεται συνήθως στην προγραμματισμένη και καθοδηγημένη από ειδικό θεραπευτή ανάγνωση παιδικών βιβλίων από το παιδί ή στο παιδί. Χρησιμοποιείται όμως και με πλατύτερη έννοια, εφόσον θεωρείται ότι η ανάγνωση βιβλίων δρα ούτως η άλλως “θεραπευτικά”. Η θεραπευτική αξία του βιβλίου έγκειται στο ότι προσφέρει ένα ασφαλές περιβάλλον πειραματισμού γύρω από τις διαπροσωπικές σχέσεις, ασφαλές γιατί προστατεύει το παιδί από τους

“κινδύνους” που συνεπάγεται η πραγματική επικοινωνία, ενώ το βοηθά να καταγράφει αντιδράσεις, να κάνει προβλέψεις και να εξοικειώνεται με την ιδέα της μη επαλήθευσης μερικών από τις προσδοκίες του(βλ. Ανδρουτσοπούλου, 1994).

Η ταύτιση με τους ήρωες ή καλύτερα με πλευρές ηρώων, ανοίγει δρόμους κατανόησης διαφορετικών τρόπων ύπαρξης και συνειδητοποίησης της δυνατότητας εναλλακτικών τρόπων κατασκευής της ίδιας της πραγματικότητας. Βέβαια, τα παιδιά δεν ταυτίζονται παθητικά με τον ήρωα ή την ηρωίδα όπως “είναι”, αλλά όπως εκείνα τον/την αντιλαμβάνονται. Σύμφωνα μάλιστα με την αφηγηματική προσέγγιση, κάθε παιδί κατασκευάζει μέσα από το κείμενο τον ήρωα ή την ηρωίδα που θα το βοηθήσει να αφηγηθεί την δική του ιστορία και να επαναδιαπραγματευθεί το νόημα της δικής του ζωής, με τρόπο που είναι πιο “ασφαλείς” από εκείνον που θα συνεπαγόταν η άμεση αναφορά στα προσωπικά του θέματα και η χρήση του πρώτου προσώπου (βλ. και Crompton 1992).

Το υλικό που προτείνει ως βάση της τεχνικής είναι τα σύγχρονα παραμύθια, κυρίως αυτά που αφορούν την σύγχρονη πραγματικότητα και καλύπτουν μια ευρύτατη θεματολογία, όπως αρρώστια, θάνατος, αλλαγή στην οικογενειακή συγκρότηση, γέννηση, αδελφική ζήλεια κλπ. (Πέτροβιτς – Ανδρουτσοπούλου, 1995). Οι λόγοι για τους οποίους η τεχνική βασίζεται στη χρήση σύγχρονων παραμυθιών, χωρίς να αποκλείεται η χρήση των λαϊκών παραμυθιών, είναι οι εξής:

- στα σύγχρονα παραμύθια, τα παιδιά εύκολα ανακαλύπτουν πτυχές της ζωής τους και του εαυτού τους, και επίσης προετοιμάζονται για καταστάσεις που πιθανόν να αντιμετωπίσουν στο μέλλον (Fassler, 1978)
- τα σύγχρονα παραμύθια μεταφέρουν τη σύγχρονη εικόνα της πολυπλοκότητας του κόσμου, βοηθώντας όμως παράλληλα τα παιδιά να μάθουν να την επεξεργάζονται και να της αποδίδουν νόημα. Ενώ μαθαίνουν να διακρίνουν το “καλό” από το “κακό”, τα παιδιά μαθαίνουν επίσης να σκέφτονται συνθετικά και ολιστικά για τον κόσμο και τους ανθρώπους (π.χ. ότι οι άνθρωποι δεν είναι μόνο καλοί ή κακοί) (Ανδρουτσοπούλου, 1998).

Η συγκεκριμένη τεχνική (βιβλιοθεραπεία) εφαρμόζεται σε ομαδικό πλαίσιο και με τον συντονισμό ενός ψυχοθεραπευτή ή ενός κατάλληλα εκπαιδευμένου

παιδαγωγού. Σε άλλα πλαίσια το παραμύθι χρησιμοποιείται από ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς αλλά και δραματοθεραπευτές. Παρακάτω θα παρουσιάσουμε την τοποθέτηση αυτών των επαγγελματιών απέναντι στην χρήση του παραμυθιού ως θεραπευτικό μέσο.

α. Οι Ψυχολόγοι

Οι Ψυχολόγοι θεωρούν ότι τα παραμύθια, αν όχι όλα, τουλάχιστον τα περισσότερα είναι προσαρμοσμένα στις ανάγκες και τις ικανότητες της παιδικής φαντασίας. Η επίδρασή τους μάλιστα στη ψυχική ζωή και εξέλιξη του παιδιού είναι αποφασιστική. Ειδικότερα συμβάλλουν στην κάθαρση και τη λύτρωση της παιδικής ψυχής, εφόσον σ' αυτό το λογοτεχνικό είδος οι εσωτερικές διαδικασίες εξωτερικεύονται γιατί τις αναπαριστούν τα πρόσωπα και τα γεγονότα της ιστορίας.⁶

Συμβάλλουν επίσης στην αύξηση της δημιουργικότητας και της εκφραστικότητας του παιδιού αλλά και στην αντιμετώπιση της κατάθλιψης, του άγχους και των προβλημάτων σχέσεων που μπορεί να αναπτυχθούν στο παιδί. Τα παραμύθια περιγράφουν πολλά ψυχολογικά προβλήματα υποστηρίζει ο Bruno Bettelheim που τα παιδιά αντιμετωπίζουν στην ανάπτυξή τους π.χ. σχέσεις με τους γονείς, οιδιπόδειες συγκρούσεις, ζήλια και ανταγωνισμός μεταξύ αδερφιών.

Εκφράζονται και εκτονώνονται συναισθηματικά μέσα από τις εικόνες και τους ήρωες του παραμυθιού και δε νιώθουν ένοχα για τις αγχώδεις και γεμάτες θυμό σκέψεις και συνάμα για τα' άσχημα συναισθήματα τους μιας και μέσω του παραμυθιακού υλικού δίνονται σ' όλα αυτά ειδικό περιεχόμενο και λήγουν αίσια, κάτι που από μόνα τους τα παιδιά δεν μπορούν να φανταστούν.⁷

Ταυτίζονται με τα ηρωικά πρόσωπα και ικανοποιούν τις φαντασιώσεις τους. Μπορούν να φανταστούν και να ονειρευτούν ότι είναι ικανά να παλέψουν με γίγαντες, να σκαρφαλώσουν στον ουρανό, να γίνουν όμορφοι πρίγκιπες - πριγκίπισσες, κυβερνήτες λαών μολονότι ενδόμυχα καταλαβαίνουν ότι η εμφάνιση και τα προσόντα τους είναι ανεπαρκή. Μ' αυτόν τον τρόπο ικανοποιούν τις επιθυμίες μεγαλείου και είναι πιο ήσυχα με τον εαυτό και τη συνείδησή τους.⁸

Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι Ψυχολόγοι υποστηρίζουν τα παραμύθια γιατί ανταποκρίνονται θετικά στα ψυχικά προβλήματα που βασανίζουν

τα παιδιά προσχολικής ηλικίας και στο νοητικό τους επίπεδο. Είναι μέσο Ψυχοδιαγνωστικό και Ψυχοθεραπευτικό.

Στο παρελθόν βέβαια, υπήρξαν και οι αμφισβητίες που χαρακτήριζαν τα παραμύθια ως γέννημα σκοτεινής και άρρωστης φαντασίας. Οι σκληρότητες που περιέχουν έλεγαν ότι έχουν ως αποτέλεσμα την εσωτερική τριβή και τη δημιουργία μακροχρόνιων προβλημάτων στα ευαίσθητα άτομα, π.χ. φοβίες, σαδιστικές διαθέσεις, ροπή προς την εγκληματικότητα.⁹

Οι Ψυχολόγοι του Νοσοκομείου Παιδών Παναγιώτη & Αγλαΐας Κυριακού πιστεύουν ότι δεν ισχύει μια τέτοια τοποθέτηση και ότι η πλειοψηφία των συναδέλφων τους την απορρίπτει γιατί αποδείχτηκε πια έμπρακτα κατά την άσκηση του επαγγέλματος τους η ωφέλεια των παραμυθιών. Μιλώντας με την κα. Πολίτη Ζέη, κλινική ψυχολόγο στο παραπάνω νοσοκομείο, αντιληφθήκαμε ότι η χρήση του παραμυθιού στο νοσοκομείο δεν χρησιμοποιείται σε ομάδες και συνήθως αφορά ξεχωριστά κάθε παιδί ανάλογα με την κατάσταση που βιώνει, με απώτερο σκοπό να ταυτιστεί με τον ήρωα και να πάρει ελπίδα.

β. Οι Κοινωνικοί Λειτουργοί

Οι Κοινωνικοί Λειτουργοί, συμφωνούν με τους Ψυχολόγους. Δηλώνουν κι αυτοί με τη σειρά τους ότι είναι τα παραμύθια ένα σίγουρο μέσο εξωτερίκευσης των προβλημάτων που ταλανίζουν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Οι φανταστικές ιστορίες έχουν σημαντική θεραπευτική αξία για τα παιδιά, τους μειώνουν την ένταση της εχθρότητας δίνοντας διέξοδο στην επιθετικότητά τους. Τους βοηθούν στην αντιμετώπιση του άγχους που τους προκαλούν τα έντονα συναισθήματα που βιώνουν και τους προσφέρουν έναν κόσμο στον οποίο βρίσκουν ανακούφιση και χαλάρωση. Με άλλα λόγια, είναι το λιμάνι τους, ένας σίγουρος για αυτά κόσμος, να εξωτερικεύσουν τα συναισθήματα τους.

Για το θεραπευτικό τους ρόλο η Ανθή Δοξιάδη -Τριπ σε δύο άρθρα της στο περιοδικό Γυναίκα εκφράζει την άποψη ότι τα παραμύθια δίνουν την ευκαιρία στα παιδιά ν' αναπτύξουν συναλλαγές με τα πλάσματα της φαντασίας. Με τις διηγήσεις πραγματοποιείται η κάθαρση για αδυναμίες ή πειρασμούς που αντιμετωπίζουν, π.χ. ανυπακοή- ψέμα, έτσι οδηγούνται σταδιακά στη λύτρωση μέσα από τα πρόσωπα με τα οποία ταυτίζονται¹⁰

Για τους Κοινωνικούς Λειτουργούς είναι μέσο προσέγγισης, επικοινωνίας, διάγνωσης και παροχής βοήθειας για τα παιδιά εκείνα που φέρουν σωματικές - οργανικές αδυναμίες, κακώσεις, αναπηρίες, π.χ. Νανισμός, τύφλωση, νεφρική ανεπάρκεια, καψίματα καθώς και ψυχολογικά αδιέξοδα δηλαδή πιέσεις, θάνατος γονέων, αδερφιών. Τα βοηθούν να ηρεμήσουν, έστω προσωρινά, και ν' αντιληφθούν ότι και άλλα παιδιά βιώνουν παρόμοιες δυσκολίες που φυσικά μπορούν να τις ξεπεράσουν, ολικά - μερικά και να ζήσουν παραγωγικά και φυσιολογικά.

Τα πλαίσια στα οποία μπορούν να το χρησιμοποιήσουν είναι τα Νοσοκομεία Παίδων, οι Παιδικόι Σταθμοί και τα Νηπιαγωγεία με φυσιολογικά ή μη παιδιά, τα οικοτροφεία, οι κατασκηνώσεις.

Τα παραμύθια που θ' αφηγούνται ή διαβάζουν κάθε φορά χρειάζεται να τα επιλέγουν με βάση τις ηθικές και ψυχικές ανάγκες του ακροατηρίου τους. Για παράδειγμα αν έχουν να κάνουν με παιδιά που το νευρικό τους σύστημα είναι ευαίσθητο, θα ήταν καταστροφικό να τους πουν παραμύθια με πανούργες μάγισσες, ανθρωπόφαγα τέρατα γιατί θα φοβηθούν και θα επιδεινωθεί η πορεία της υγείας τους.

Οι μέθοδοι που έχουν τη δυνατότητα να εφαρμόσουν είναι η Κ.Ε.Α. (Κοινωνική Εργασία με Άτομα), η Κ.Ε.Ο. (Κοινωνική Εργασία με Ομάδα). Μέσω αυτών θα διαγνώσουν προβληματικές καταστάσεις των παιδιών π.χ. επιθετικότητα και θα προβούν αν κρίνουν απαραίτητο και σε συνεργασία με τους γονείς. Ο ρόλος τους με τους γονείς μπορεί να είναι καθοδηγητικός, συμβουλευτικός, υποστηρικτικός.

Οι Κοινωνικοί Λειτουργοί που σκοπεύουν να το χρησιμοποιήσουν είναι σωστό να συνεργάζονται με τις άλλες ειδικότητες όπως τους Ψυχολόγους, τους Νηπιαγωγούς και να μην ξεφεύγουν από τα όριά τους με σκοπό ν' αποφευχθούν πιθανές προστριβές και παρεξηγήσεις.

Η αλήθεια είναι ότι μέχρι σήμερα το παραμύθι ελάχιστα έχει χρησιμοποιηθεί. Η εμπειρία των Εργαστηριακών Ασκήσεων, οι συζητήσεις που έγιναν με συναδέλφους καθώς και η αφιέρωση του χρόνου που αφορούσε τη διδασκαλία του παραμυθιού μας επιτρέπουν να υποστηρίξουμε αυτή τη θέση.

Ίσως είναι καιρός να το προσέξουμε περισσότερο. Πιστεύουμε ότι αποτελεί αποτελεσματικό μέσο διάγνωσης και θεραπείας.

γ. Οι Παιδαγωγοί

Οι Παιδαγωγοί στην αρχή κράτησαν αρνητική στάση απέναντι στα παραμύθια. Το ΙΗ΄ αιώνα ο Πλάτωνας και ο Κομένιος διατύπωσαν απορριπτικές γνώμες χαρακτηρίζοντάς τα βλαβερά για την παιδική ψυχή. Ήθελαν επίσης να τα αποκλείσουν από τα παιδικά αναγνώσματα με το επιχείρημα ότι αποτελούν τροχοπέδη για τη μόρφωση και την αγωγή του παιδιού.

Αντίθετοι εμφανίζονται οι σύγχρονοί τους που πιστεύουν ότι τα παραμύθια είναι πολύ ωφέλιμα για τον παιδόκοσμο. Αποδεικνύουν την ορθότητα της θέσης τους με την αναφορά διαφόρων θετικών επιδράσεων. Τα παραμύθια, ισχυρίζονται, συμβάλλουν στη γλωσσική καλλιέργεια, στη συγκέντρωση και άσκηση της προσοχής, τρέφουν και οξύνουν τη φαντασία, εμπλουτίζουν τον εσωτερικό κόσμο, αυξάνουν τη δημιουργικότητα, εισάγουν στο κόσμο της λογοτεχνίας και γενικότερα του βιβλίου, διευκολύνουν τη γνωριμία με το περιβάλλον, προάγουν την κοινωνικοποίηση.

Τα παραμύθια, λένε οι Παιδαγωγοί, είναι πολύτιμα για την πολύπλευρη ανάπτυξη του ανθρώπου που επιβάλλεται να ξεκινάει από τα πρώτα χρόνια της ζωής του προκειμένου να γίνει σωστά και επιτυχημένα.

Ακόμη συμπληρώνουν οι Παιδαγωγοί ότι εξέχουσας σημασίας είναι η προσφορά των παραμυθιών στην ηθική διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Εξυπηρετούν στην κατανόηση της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στην πράξη και την ανταπόδοση, καλοσύνη - ανταμοιβή, κακία - τιμωρία. Τα διδάσκουν ότι η αρετή και η δικαιοσύνη ανήκουν στις ανώτερες αξίες.

Έτσι φαίνεται ότι οι Παιδαγωγοί πιστεύουν ακράδαντα στις θετικές επιπτώσεις των παραμυθιών. Άλλωστε αυτό επιβεβαιώνεται και από τα λόγια του Παιδαγωγού Ευριπίδη Σούρλα: «το παραμύθι παραμένει το μοναδικόν και άριστον που θα μπορούσαμε να προσφέρουμε στα παιδιά στη νεαρή τους ηλικία».¹¹

δ. Οι Δραματοθεραπευτές

Η δραματοθεραπεία ανήκει στις ψυχοδυναμικές θεραπείες και χρησιμοποιεί «μέσα» από το χώρο της τέχνης. Ένα τέτοιο μέσο είναι και το παραμύθι, το οποίο χρησιμοποιείται κυρίως σε ομάδες παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Το παραμύθι όντας μια τεχνική της δραματοθεραπείας, επιτρέπει σε προσωπικές εμπειρίες να ξαναβιωθούν, να επαναπροσδιοριστούν και να αντιμετωπιστούν με έναν συμβολικό και μεταφορικό τρόπο.

Οι ιστορίες, τα θεατρικά κείμενα και τα παραμύθια παρέχουν μια δομή και την απαραίτητη απόσταση για εξερεύνηση.

Τα μοντέλα της δραματοθεραπείας που βασίζονται στο παραμύθι είναι τα εξής:

- Το μοντέλο δημιουργίας ιστορίας από τον θεραπευτή ή τον θεραπευόμενο,
- Το μοντέλο χρήσης ρόλων, για δραματοποίηση,
- Το συνειρμικό μοντέλο.

Οι στόχοι που μπορούν να επιτευχθούν μέσω της δραματοθεραπείας είναι η ενίσχυση του εσωτερικού δυναμικού του ανθρώπου και η δυνατότητα να ξεπεραστούν δυσκολίες που αντιμετωπίζει το άτομο σε τομείς όπως ο συναισθηματικός, ο νοητικός και ο κοινωνικός.

Έτσι, φαίνεται πως και για τους δραματοθεραπευτές, το παραμύθι θεωρείται όχι απλά πολύτιμο για την ψυχοσύνθεση του παιδιού, αλλά και ένα πολύτιμο εργαλείο στη δουλειά τους με ομάδες παιδιών προσχολικής ηλικίας.

ε. Κριτική

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω η πλειοψηφία των επαγγελματιών που ασχολούνται με τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας, θεωρούν το παραμύθι ένα αποτελεσματικό θεραπευτικό μέσο. Σε αντιδιαστολή με τις απόψεις προγενέστερων εποχών, οι σύγχρονοι επαγγελματίες, έχουν συμπεριλάβει το παραμύθι στις θεραπευτικές τους μεθόδους.

Στον αντίποδα, υπάρχει η άποψη της εκκλησίας. Οι πατέρες της Εκκλησίας δεν επιθυμούν να συμπεριλαμβάνονται τα παραμύθια στα παιδικά αναγνώσματα, τα θεωρούν ψεύτικα και άσχετα με την πραγματικότητα. Επικρίνουν μάλιστα τους γονείς που απροβλημάτιστα αφηγούνται στα παιδιά τους τέτοιες ιστορίες και τους συμβουλεύουν να σταματήσουν.

Ο Μέγας - Βασίλειος προτείνει ν' αφηγούνται στα παιδιά τους ευχάριστες διηγήσεις που να συνδυάζουν το ωφέλιμο με το ευχάριστο και επομένως επιδρούν διδακτικά στην παιδική ψυχή. Ιστορίες τέτοιες εμπεριέχονται στην Αγία - Γραφή, στα βιβλία της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης. Η ζωή του Χριστού, η γέννηση και τα πάθη του, η δράση των μαθητών του και κατ' επέκταση των πιστών του είναι κατάλληλα αναγνώσματα για τα παιδιά.

Με την παραπάνω λύση οι πατέρες της Εκκλησίας έχουν την πεποίθηση ότι οι γονείς θα πετύχουν να δώσουν επιμελημένη ανατροφή στα παιδιά τους στην περίοδο της προσχολικής τους ηλικίας. Θα τους εμφυσήσουν ηθικά διδάγματα που θ' αποβούν χρήσιμα για όλη τους τη ζωή.¹²

Η Εκκλησία φαίνεται να λογοκρίνει και να παραγκωνίζει τα παραμύθια, ενώ εξυψώνει την ποιότητα και την αξία των γραπτών πηγών της Χριστιανικής Θρησκείας.

Η συμπεριφορά της αυτή μοιάζει να είναι ακραία, απόλυτη και λανθασμένη. Υποτιμά την παρουσία και την πολύχρονη πείρα των Ψυχολόγων, Κοινωνικών Λειτουργών, Παιδαγωγών που μεριμνούν για την ψυχική υγεία και μόρφωση παιδιών προσχολικής ηλικίας και την άποψη τους ότι τα παραμύθια διαδραματίζουν ευεργετικό ρόλο στην ανάπτυξή τους.

Ίσως η καλύτερη λύση είναι να διοχετεύονται στο παιδικό κοινό και τα παραμύθια και οι ιστορίες των Αγίων του Χριστιανισμού. Όταν αρχίσουν τα παιδιά να κρίνουν τότε θα είναι έτοιμα να μας αποκαλύψουν τη γνώμη τους που θα είναι η πιο σωστή και αναμφισβήτητη.

Παρ' όλα αυτά, μόνο η Εκκλησία διαχώρισε τη θέση της, διαφώνησε και έκρινε αυστηρά το παραμύθι ενώ παράλληλα ζήτησε την «εξορία» του από τα παιδικά βιβλία με το επιχείρημα ότι μόνο κακό προξενούν, σε μία εποχή που όσοι ασχολούνται με την ψυχική υγεία του παιδιού, το παραδέχονται ως ένα επιστημονικό εργαλείο.

4.5. ΘΕΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

Είναι εύλογο το ερώτημα που μπορεί να τεθεί κατά πόσο αποτελούν τα παραμύθια θετικό ή αρνητικό παράγοντα για τη ψυχοσύνθεση, τη ψυχική υγεία και μόρφωση των παιδιών.

Η απάντηση βέβαια μπορεί να δοθεί μέσα από τη γνωστοποίηση των θετικών και αρνητικών επιδράσεων του παραμυθιού στο παιδί παρόλο που σε προηγούμενες ενότητες θίχτηκαν αρκετές απ' αυτές.

Οι **θετικές επιπτώσεις** στα παιδιά προσχολικής ηλικίας συμπεριλαμβάνουν:

1. Καθώς εξελίσσονται οι ιστορίες των λαϊκών παραμυθιών τα παιδιά βλέπουν ότι η ζωή δεν είναι απαλλαγμένη από συγκρούσεις που πραγματοποιούνται είτε εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος είτε εκτός αυτού. Η στενοχώρια, το άγχος, ο πόνος, η αγάπη, το μίσος είναι υπαρκτά συναισθήματα και ταυτόχρονα τους δημιουργούν την ελπίδα ότι μπορούν να βρουν πάντοτε μια διέξοδο στις δυσάρεστες καταστάσεις και μία λογική λύση στις συγκρούσεις αυτές. Έτσι μ' αυτή τη λειτουργία τους τα παραμύθια προετοιμάζουν το έδαφος για την είσοδο των παιδιών στην κοινωνία.¹³
2. Στα παραμύθια όπως και στη ζωή η τιμωρία και ο φόβος της είναι προληπτικό μέσο εναντίον του εγκλήματος. Ο κακός θα ηττηθεί και ο δίκαιος θα επιβραβευθεί. Αγωνιστής του σωστού είναι κάθε φορά ο κεντρικός ήρωας με τον οποίο ταυτίζονται τα παιδιά. Αντρείονται με τα κατορθώματα του, αγωνιούν στα εμπόδια που του ορθώνονται, λυπούνται για τις άσχημες καταστάσεις, χαίρονται με τις επιτυχίες. Με τις περιπέτειες αυτές ολόκληρος ο ψυχικός τους κόσμος συγκλονίζεται και η ευχαρίστηση που νιώθουν είναι ανεπανάληπτη. Παράλληλα διδάσκονται ότι ο ηθικός δρόμος μπορεί να είναι δύσβατος αλλά είναι ο πιο κερδοφόρος.¹⁴

3. Τα παραμύθια με έμμεση και συμβολική μορφή λένε ποια είναι τα καθήκοντα των μικρών παιδιών στη συγκεκριμένη ηλικία που βρίσκονται, πως δηλαδή μπορούν ν' αντιμετωπίσουν και να ελέγχουν τη σύγχυση που τους προκαλούν τα αμφιθυμικά τους συναισθήματα για τους γονείς (Οιδιπόδεια φάση). Τα βοηθούν να καταλάβουν τις σχέσεις τους με τους συνανθρώπους και τους διώχνουν τις τύψεις για τα παράφορα αισθήματα που αισθάνονται όπως θυμό, κακία αποδεικνύοντας τους ότι είναι κοινά για όλους τους ανθρώπους.
4. Καλλιεργούν τη φαντασία, την ευαισθησία τους για τους κατατρεγμένους της ζωής, ερεθίζουν την ερευνητική τους διάθεση, διευρύνουν τους πνευματικούς τους ορίζοντες. Επίσης εμπλουτίζουν τον εσωτερικό τους κόσμο με υγιή συναισθήματα, π.χ. αγάπη, αλληλεγγύη, συμπόνια και χαλυβδώνουν το χαρακτήρα τους με θάρρος, αυτοπεποίθηση, δυναμισμό.
5. Τα τρομακτικά γεγονότα ορισμένων παραμυθιών δίνουν διέξοδο στις εχθρικές τάσεις των παιδιών με αποτέλεσμα να μη συσσωρεύονται μέσα τους και ν' απομακρύνεται ο κίνδυνος να εκδηλωθούν όταν ενηλικιωθούν.
6. Προβληματίζουν τα παιδιά πάνω σε μεγάλα κοινωνικά προβλήματα που απασχολούν την παγκόσμια σκέψη, π.χ. ασύδοτη λεηλασία του φυσικού πλούτου, κυκλοφοριακή συμφόρηση, συνωστισμός στα αστικά κέντρα.
7. Τα προετοιμάζουν ψυχικά για μελλοντικές εμπειρίες δυσάρεστες ή ευχάριστες όπως η άφιξη ενός νέου μωρού στην οικογένεια, η εισαγωγή στο νοσοκομείο κάποιου συγγενικού προσώπου, την είσοδο τους στο σχολικό περιβάλλον.
8. Η ακρόαση των παραμυθιών όταν είναι ομαδική συνεπάγεται ομαδική διασκέδαση και ψυχαγωγία, πολλαπλασιάζει τη συγκίνηση, δυναμώνει τα δεσμά των ανθρωπίνων σχέσεων, κοινωνικοποιεί τα παιδιά.¹⁵

9. Ενθαρρύνει το ενδιαφέρον και την αγάπη για τον προφορικό - γραπτό λόγο, για το βιβλίο.
10. Κινούν την ευρηματικότητά τους, τους καλλιεργούν το λόγο, την έκφραση και την αισθητική.¹⁶
11. Ενημερώνουν και διδάσκουν τα κείμενά τους μικρούς φίλους για τις συνθήκες ζωής των προγόνων. Μαθαίνουν δηλαδή για την κατοικία, την .επίπλωση, τη διατροφή, το ντύσιμό τους και τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν για την καλλιέργεια της γης. Αντιλαμβάνονται έτσι εύκολα τα παιδιά τις αλλαγές που έλαβαν χώρα στην εποχή μας και προβαίνουν σε σύγκριση με το παρελθόν.

Οι **αρνητικές** συνέπειες αναφέρονται και είναι:

1. Μερικοί γονείς νομίζουν ότι τα παραμύθια είναι νοσηρά γιατί δεν αποδίδουν αληθινές εικόνες της ζωής. Στηρίζονται σε ψευδείς υποθέσεις ενώ τα πρόσωπα είναι τερατώδη, ανύπαρκτα και οι ενέργειές τους απίθανες, πέρα από τα όρια της λογικής.
2. Άλλοι εκφράζουν ανοιχτά το φόβο πως τα παιδιά μπορεί να παρασυρθούν και να πιστέψουν στη μαγεία.
3. Κάποιοι άλλοι δηλώνουν ότι το μυαλό των παιδιών πιθανόν να υπερτραφή με τις φαντασιώσεις των παραμυθιών κι επομένως να μη μάθουν ν' αντιμετωπίζουν ρεαλιστικά τα πράγματα.¹⁷
4. Μία ακόμη θλιβερή συνέπεια είναι ο φόβος που εμπνέουν στα παιδιά. Οι δράκοι, οι μάγισσες, οι σκοτεινοί πύργοι τρομοκρατούν και μπορούν να δημιουργήσουν φοβοπάθεια.
5. Απομακρύνουν το νου των παιδιών από τ' αληθινά προβλήματα και προβάλλουν ανεδαφικά πρότυπα.

6. Μιλούν και περιγράφουν αρκετές φορές με μελανά χρώματα ανήθικες και κοινωνικά απαράδεκτες σχέσεις π.χ. αντρόγυνα μαλώνουν, γονείς εγκαταλείπουν τα παιδιά τους, αδέρφια αλληλοεξοντώνονται.¹⁸

7. Στα παραμύθια μερικοί γονείς ισχυρίζονται ότι όλα είναι παραμορφωμένα και διαστρεβλωμένα. Η μητριά είναι αρνητική μορφή, δύστροπη και θέλει ν' αφανίσει το θετό γιο της, η δε βασιλοπούλα έως ότου αποφασίσει το γάμο της στα πόδια της αποκεφαλίζονται πολλά αντρικά σώματα. Κυριαρχούν δηλαδή η πανουργία, ο φόνος και η εκδίκηση. Τα παιδιά δε μαθαίνουν έτσι το γνήσιο θάρρος και προσανατολίζονται σ' εσφαλμένους δρόμους εφόσον πιστεύουν ότι πρέπει να βασίζονται στο δόλο για την επίλυση των προβλημάτων τους και για την επίτευξη των σχεδίων τους.

8. Ο Αρχαίος Φιλόσοφος Σωκράτης ποτέ δεν αγάπησε, ούτε καν συμπάθησε τα παραμύθια. Συμβούλευε τους ενήλικες να μην δίνουν στα παιδιά τους αυτό το είδος έντεχνου λόγου επειδή οι απόψεις τους είναι πολλαπλά αντίθετες και αντιφατικές με τις εντυπώσεις που σχηματίζουν οι άνθρωποι στην ώριμη ηλικία για τον κόσμο.¹⁹

4.5.1. Συμπέρασμα

Τα παραμύθια βλέπουμε ότι περιέχουν αρνητικές και θετικές επιδράσεις για τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας. Οι αρνητικές επιπτώσεις τους είναι κυρίως απόρροια των αγριοτήτων που περιγράφονται μέσα σ' αυτά.

Στο αρχικό ερώτημα θ' απαντήσουμε ότι ναι τα παραμύθια είναι φορείς θετικών και αρνητικών στοιχείων. Τα παιδιά όμως για ν' ανατραφούν επιτυχημένα και ολόπλευρα θα πρέπει να τα διδάσκονται όλα ακόμη κι εκείνα που υποψιαζόμαστε ότι ίσως θα τα κατευθύνουν σε λάθος επιλογές. Δεν είναι σωστό να τους αποκρύψουμε την αλήθεια γιατί ο κόσμος δεν είναι αγγελικά πλασμένος. Στη ζωή τους θα συναντήσουν τους δράκους των παραμυθιών οπωσδήποτε με τη διαφορά ότι θα έχουν ανθρώπινη μορφή, ενώ οι ψυχές τους θα κρύβουν πλήθος ύπουλων συναισθημάτων που μπορούν να τους οδηγήσουν σε αντικοινωνικές πράξεις και συμπεριφορές.

Δεν επιτρέπεται να διαγράψουμε τα παραμύθια για δύο κύριους λόγους:

- α. Γιατί αποδείξαμε ότι έχουν και ευνοϊκές συνέπειες για τα παιδιά,
- β. Αλλά και γιατί τότε θα έπρεπε να καταργήσουμε και την τηλεόραση εφόσον τα τελευταία χρόνια προβάλλει ανεξέλεγκτα υπερφυσικά, τερατόμορφα όντα, μανιακούς δολοφόνους που προκαλούν το θαυμασμό των μικρών τηλεθεατών· που τους θεωρούν ήρωες, και κατά συνέπεια πρότυπα για μίμηση.

Χρειάζονται τρία βασικά πράγματα με σκοπό την πρόληψη του κακού:

1. Η τήρηση του μέτρου στη διήγηση παραμυθιών που χαρακτηρίζονται από σκληρές φρίκης και η τροποποίησή τους ή η αποφυγή τους.
2. Προτείνουμε οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί να μην είναι επιπόλαιοι και βιαστικοί κατά την εκλογή των παραμυθιών. Να επιλέγουν με περίσκεψη και προσοχή τα καλά παραμύθια.
3. Είναι ανάγκη συνεχώς ν' αναθεωρούμε και να επαναπροσανατολίζουμε τις θέσεις μας σ' ότι αφορά τη διαμόρφωση των κριτηρίων για την έκδοση ενός

καινούργιου παραμυθιού προσαρμοζόμενα κάθε φορά στις ανάγκες των καιρών αλλά κυρίως στις απαιτήσεις των μικρών παιδιών.

Μετά από τις προσωπικές συνεντεύξεις με διάφορους επαγγελματίες υγείας αλλά και μέσω της βιβλιογραφικής μελέτης δεν μπορούμε παρά να συμφωνήσουμε με την άποψη ότι το παραμύθι αποτελεί ένα σύγχρονο μέσο ψυχοθεραπείας. ειδικά για παιδιά προσχολικής ηλικίας. Ταυτιζόμενα με τους ήρωες- πρωταγωνιστές των παραμυθιών, είναι σε θέση να εκφράσουν έντονα συναισθήματα χωρίς ενοχές, ενώ μέσω της δράσης του παραμυθιού μπορούν να διδαχθούν ρόλους και συμπεριφορές.

Ακόμα και τα πιο «δύσκολα» συναισθήματα όπως ο φόβος ή ο θυμός μπορούν να εξωτερικευθούν καλύτερα στα πλαίσια του παραμυθιού.

Όπως άλλωστε αναφέρει ο Γ. Σεφέρης:

*«και αν σου μιλώ με παραμύθια και παραβολές
είναι γιατί τ' ακούς γλυκότερα,
και η φρίκη δεν κουβεντιάζεται γιατί είναι ζωντανή
γιατί είναι αμίλητη και προχωράει»*

4.6. ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΚΑΤΑΞΙΩΜΕΝΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΠΟΥ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΙΑ ΑΓΑΠΗΣΑΝ ΤΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΚΑΙ ΕΠΗΡΕΑΣΤΗΚΑΝ ΕΥΕΡΓΕΤΙΚΑ

Βρίσκουμε άπειρες εξομολογήσεις συγγραφέων σε δοκίμια, αυτοβιογραφίες ή φιλολογικά σημειώματα, για το πόση ήταν η επίδραση που δέχτηκαν από το διάβασμα ή το άκουσμα παραμυθιών στην παιδική τους ηλικία.

Θ' αναφέρουμε ένα μικρό ποσοστό τέτοιων καταξιωμένων ανθρώπων:

- α.** Ο Δανός συγγραφέας Χάνς Κρίστιαν Άντερσεν (1805-1875) με βάση μελέτες που γράφτηκαν αποδείχτηκε ότι έζησε στερημένη παιδική ηλικία κι ότι τρεφόταν αχόρταγα με παραμύθια που τα διηγόταν η γιαγιά του -και που αργότερα μπόρεσε να τα ξαναδιηγηθεί δημιουργώντας νέα συναρπαστικά έργα.
- β.** Ο Αμερικανός καλλιτέχνης- παραμυθάς Howard Pyle μισό αιώνα αργότερα από τον Άντερσεν παραδέχτηκε ότι άκουγε πληθώρα παραμυθιών στα μικρά του χρόνια.
- γ.** Η Eleanor Farjeon η πρώτη που τιμήθηκε με το βραβείο Άντερσεν έζησε μια παιδική ηλικία γεμάτη ποίηση και φαντασία. Ασχολήθηκε με τη γραφή παραμυθιών που μιλούσαν για πρίγκιπες, βασιλιάδες, χωρικούς, αγρότες και φτωχούς κατοίκους στις παλιές συνοικίες του Λονδίνου.
- δ.** Ο φημισμένος ποιητής Πούσκιν λάτρεψε κυριολεκτικά τα λαϊκά παραμύθια. Την αγάπη αυτή του την ενέπνευσε μια αγρότισσα δουλοπάροικη που κατείχε το θαυμάσιο προσόν να ξέρει πολλά παραμύθια. Ήταν τόση η γοητεία που του άσκησαν και τόση η επίδραση του πλούτου τους ώστε ν' αφοσιωθεί και να διαπρέψει σε μια άλλη μορφή τέχνης, την ποίηση.²⁰
- ε.** Ο πασίγνωστος φυσικός επιστήμονας Άλμπερτ Αϊνστάιν επηρεάστηκε τόσο πολύ από τα παραμύθια ώστε να παροτρύνει τους γονείς να παρέχουν άφοβα παραμύθια στα παιδιά τους. Χαρακτηριστικός είναι ένας διάλογος που είχε

με μια ανήσυχη μητέρα που έλπιζε ο γιος της να γίνει επιστήμονας. Στην αρχή τον ρώτησε τι θα έπρεπε να του διαβάσει. Ο μεγάλος αυτός άντρας της απάντησε: «Παραμύθια». Η μητέρα επέμενε ... Καλά και αργότερα;». Η απάντησή του ήταν: «Κι άλλα παραμύθια» ... «Κι ύστερα;» τον ξαναρώτησε. «Ακόμη περισσότερα παραμύθια» απάντησε.

Από το διάλογο προκύπτει ότι ο Αϊνστάιν πιστεύει πως τα παραμύθια επηρεάζουν θετικά όλες τις ανθρώπινες ηλικίες.²¹

στ. Ο Φασιανός λέει: Αγαπούσα τα λαϊκά παραμύθια και κυρίως προτιμούσα τα παραμύθια του παππού. Στη μνήμη μου έμεινε η φωνή του και ο τρόπος που τα έλεγε. Τώρα ποιος παππούς θα ξέρει ν' αφηγείται στα εγγόνια του τέτοια παραμύθια.

Ο Φασιανός δείχνει να προτιμάει την αφήγηση των παραμυθιών και παράλληλα εντοπίζει το οξύ πρόβλημα που αντιμετωπίζει το είδος στην εποχή μας την ελαχιστοποίηση δηλαδή ή ανυπαρξία παππούδων που να ξέρουν ν' αφηγούνται παραμύθια και να τα μεταδίδουν στους μεταγενέστερους.²²

ζ. Ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος επαινεί τον Κρίστιαν Άντερσεν, ομολογώντας ότι «η μελαγχολική φωνή του» μιλούσε στην ψυχή του. Τα δάκρυα που έχυne για τα δεινά των ηρώων του συγγραφέα απάλυναν την ένταση των προσωπικών του δυσκολιών, έβρισκε συμπόνια.²³

Οι μαρτυρίες όλων αυτών των προσώπων αποδεικνύουν ότι εμπνεύστηκαν από τα παραμύθια και έδρασαν δημιουργικά στην ενήλικη ζωή τους.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Βασιλειάδου Έ.: «Η παιδική λογοτεχνία και το μικρό παιδί». Εισηγήσεις στο Β' Σεμινάριο του κύκλου του Ελληνικού παιδικού βιβλίου», Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1988, σελ. 102-103.
2. Τομασίδη Χ. Χ.: «Εισαγωγή στην Ψυχολογία», Εκδ. ΔΙΠΤΥΧΟ, Αθήνα 1982, σελ. 398.
3. Ουίν Μ. και Πόρτσερ Μ. Α.: «Ένας παιδότοπος στο σπίτι σας». Πώς ν' απασχολήσετε δημιουργικά μία παιδική συντροφιά. Εκδ. ΜΕΤΟΠΗ ΕΠΕ, Αθήνα 1980, σελ. 157.
4. Αναγνωστόπουλος Β. Δ.: «Τάσεις και εξελίξεις της παιδικής λογοτεχνίας, στη δεκαετία 1970-1980, Εκδ. ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ, Αθήνα 1988, σελ. 95.
5. Όπως 3, σελ. 157.
6. Θωΐδης Δ. Ι.: «Διδακτική του Παραμυθιού». Παιδαγωγική σχολή Φλώρινας. Το παραμύθι και η εκπαίδευση. Χαιρετισμοί, Εισηγήσεις, Επίμετρο. Βασιλική Πιτόσκα, Φλώρινα 1994, σελ. 131.
7. Μπετερλάϊμ Μπρ.: «Η γοητεία των παραμυθιών», Εκδ. ΓΛΑΡΟΣ, Αθήνα 1995, σελ. 174.
8. Όπως 7, σελ. 19.
9. Μερακλής Μ.: «Το παραμύθι και το παιδαγωγικό του περιεχόμενο», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 2), Καλοκαίρι 1986, σελ. 89.
10. Λάππα Όλ.: «Διδακτικές σημειώσεις για το μάθημα Μέσα Διαγνωστικά και Θεραπευτικά στην Κοινωνική Εργασία». ΣΕΥΠ, Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, Τ.Ε.Ι. Αθήνας.
11. Όπως 6, σελ. 133 -134, 139.
12. «Εμπρός εις τα παιδιά μας», Έκδοση δεύτερη Αδελφότητας Θεολόγων Ζωή, Αθήνα 1974.
13. Αναγνωστοπούλου Δ.: «Γυναικεία πρόσωπα μέσα στο λαϊκό παραμύθι». Από το παραμύθι στα κόμικς. Επιμέλεια: Ευάγγελος Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής, Εκδ. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ Δ.Π.Θ., Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996, σελ. 374.
14. Όπως 7, σελ. 19.

15. Βαλάση Ζ.: «Η δραματική καταδίκη και ο αποκεφαλισμός της Σταχτοπούτας», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ, (τεύχος 130), Αθήνα 1985, σελ. 35.
16. Λεμπέση Κ.: «Εκδότες και παιδικό βιβλίο», εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Αθήνα 29 Μαρτίου 1998, σελ. 31.
17. Όπως 12, σελ. 143.
18. Όπως 15, σελ. 32.
19. Μερακλής Μ.: «Το παραμύθι και το παιδαγωγικό του περιεχόμενο», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 2), Καλοκαίρι 1986, σελ. 88.
20. Virginia Haviland: «Τα παραμύθια στην εποχή της τεχνολογίας», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 9), Άνοιξη 1988, σελ. 9-10.
21. Παιδαγωγικά προβλήματα και γονείς. (Η αγωγή του παιδιού στην οικογένεια), Β' Έκδοση ΖΑΧΑΡΙΑ Π. ΔΡΟΣΟΥ, ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ, Αθήνα 1980, σελ. 98.
22. Μπέσσας Δ.: «Η εικονογράφηση στο παραμύθι». Από το βιβλίο όπως 6, σελ. 207.
23. Γιάκος Δ.: «Ο Χανς Άντερσεν και τα παραμύθια του», Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι παραμυθάδες, Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Αθήνα 1988, σελ. 174.

→ www.haef.gr/festival/Androutsopoulou.hotmail

→ www.drama-therapy.com

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΔΙΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

5.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας

5.1.1. Μεθοδολογία έρευνας

5.2. Ανάλυση αποτελεσμάτων

5.3. Σχολιασμός αποτελεσμάτων

5.4. Συμπεράσματα

5.1. ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνα που θα διεξαχθεί στα πλαίσια της πτυχιακής μας εργασίας έχει χαρακτήρα καθαρά διερευνητικό. Κύριος σκοπός της μελέτης αυτής είναι η συλλογή στοιχείων σχετικά με το αν άκουγαν παραμύθια οι ενήλικες κατά την προσχολική τους ηλικία αλλά και το βαθμό που επηρεάστηκαν.

ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

- Να διερευνήσουμε εάν τα παραμύθια επηρέασαν τους ενήλικες και σε ποιο βαθμό.
- Να διερευνήσουμε ποια πρόσωπα προτιμούσαν να τους αφηγούνται παραμύθια.
- Να διερευνήσουμε εάν υπήρχαν ήρωες που τους εντυπωσίαζαν και ποια τα χαρακτηριστικά τους.
- Να διερευνήσουμε ποιος ήταν ο καλύτερος τρόπος παρουσίασης γι' αυτούς.
- Να διερευνήσουμε εάν οι ίδιοι οι γονείς αφηγούνταν στα παιδιά τους παραμύθια ή αν θα αφηγηθούν μελλοντικά.

5.1.1 Μεθοδολογία έρευνας

Ερευνητικά ερωτήματα

- Ποιες είναι οι επιδράσεις του παραμυθιού στο παιδί προσχολικής ηλικίας.
- Ποιος ήταν ο καλύτερος τρόπος παρουσίασης των παραμυθιών.
- Ποιο είναι το καταλληλότερο άτομο για να αφηγείται παραμύθια.
- Εάν υπάρχει επιρροή στους ενήλικες από τα παραμύθια και σε ποιους τομείς αυτή εμφανίζεται.

Είδος έρευνας

Η έρευνά μας είναι ποσοτική και αυτό γιατί χρησιμοποιούμε μεταβλητές που διαφέρουν μεταξύ τους (παιδί προσχολικής ηλικίας, παραμύθι). Επίσης είναι ποσοτική επειδή χρησιμοποιούμε κλίμακες στάσεων και μετράμε διάφορα πράγματα (στάσεις και εμπειρίες). Τέλος λαμβάνοντας υπόψιν τα παραπάνω σε συνδυασμό με την απλή γραφή και το απαλλαγμένο από δύσκολους επιστημονικούς όρους κείμενο, που το καθιστούν εύκολα αναγνώσιμο, μπορούμε να θεωρήσουμε την έρευνα αρκετά σημαντική.

Δείγμα

Το δείγμα αποτελείται από άτομα και των δύο φύλων ηλικίας 20 έως 80 χρόνων. Ενδιαφερόμαστε ιδιαίτερα για τη γνώμη των ενηλίκων και των υπερηλίκων επειδή στοχεύουμε να προσεγγίσουμε όλες τις ηλικίες, να γνωρίσουμε τις απόψεις τους, να εντοπίσουμε τις διαφορές και ομοιότητες στα πιστεύω τους και κατόπιν να προβούμε σε συγκρίσεις.

Μέθοδος δειγματοληψίας

Η δειγματοληψία που ακολουθήσαμε ανήκει στη δειγματοληψία πιθανότητας, στην οποία η πιθανότητα κάθε μέλους του πληθυσμού να συμπεριληφθεί στο δείγμα είναι ίση. Θα ακολουθήσουμε την απλή τυχαία δειγματοληψία επειδή όλα τα μέλη ή στοιχεία του πληθυσμού έχουν ίση και ανεξάρτητη ευκαιρία για επιλογή.

Μάλιστα ένα ικανοποιητικό ποσοστό από τους ερωτηθέντες έσπευσε να αιτιολογήσει μερικές από τις απαντήσεις του κι έτσι μας δώθηκε μια πληρέστερη εικόνα για το πώς βλέπουν τα παραμύθια.

Ερευνητικό εργαλείο

Το ερωτηματολόγιο θεωρήθηκε ως το πιο κατάλληλο εργαλείο συλλογής δεδομένων στη συγκεκριμένη έρευνα λόγω της εύκολης χρήσης του. Ένα ακόμη πλεονέκτημα είναι το γεγονός πως με αυτόν τον τρόπο, μπορεί να διατηρηθεί η ανωνυμία των ερωτηθέντων σύμφωνα και με τις αρχές της δεοντολογίας της έρευνας οι οποίες αναφέρονται παρακάτω.

Αρχικά δόθηκαν σε φίλους και γνωστούς 12 ερωτηματολόγια δοκιμαστικά προκειμένου να προληφθούν πιθανές ελλείψεις, δυσνόητες - προσβλητικές ερωτήσεις ή άλλης μορφής προβλήματα.

Το ερωτηματολόγιο που καταρτίστηκε είναι το ίδιο για όλους. Αποτελείται εκτός από τις έξι (6) κλειστές ερωτήσεις και από δύο (2) πραγματικές (φύλο, ηλικία). Απάντησαν όλοι ελεύθερα, ανεπηρέαστα, χωρίς να ταλαιπωρούνται από το ερωτηματολόγιο και το σπουδαιότερο χωρίς καθυστερήσεις. Έτσι με ευκολία συγκεντρώθηκαν οι απαντήσεις και ταξινομήθηκαν παράλληλα.

Το ερωτηματολόγιο, όπως προαναφέρθηκε, μολονότι είναι όμοιο για όλες τις ηλικίες, παρόλα αυτά· δημιουργηθήκαν συνολικά 22 πίνακες, στοχεύοντας στην όσο το δυνατόν πιο εξονυχιστική ανάλυση και παρουσίαση των αποτελεσμάτων που συγκεντρώθηκαν. Στο ερωτηματολόγιο απάντησαν 100 άτομα και τα στοιχεία που συλλέχθηκαν αναλύθηκαν με τη χρήση Computers προγράμματος spss.

Δεοντολογία έρευνας

Το ερωτηματολόγιο που θα ακολουθήσει είναι βασισμένο σε τέσσερις κανόνες ηθικής της έρευνας οι οποίοι διευκόλυναν τους ερωτηθέντες να απαντήσουν ειλικρινά, χωρίς κίνδυνο να εκτεθούν ή να γνωστοποιηθούν προσωπικά τους δεδομένα.. Οι κανόνες αυτοί είναι οι εξής:

- Δικαίωμα του υποκειμένου να μην υποστεί βλάβη.
- Δικαίωμα για πλήρη διαφάνεια.
- Δικαίωμα για πληροφορημένη συγκατάθεση.
- Δικαίωμα για ανωνυμία, ιδιαιτερότητα και εμπιστευτικότητα.(μεθοδολογία της έρευνας,Α.Σαχίνη-Καρδάση).

5.2. ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα αποτελέσματα της έρευνας παρατίθενται παρακάτω αναλυτικά με πίνακες και ποσοστά.

Πίνακας 1: Ηλικίες ερωτηθέντων που απάντησαν στην έρευνα						
	N= 46		N= 54			
	Άντρες		Γυναίκες			
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%	Σύνολο	%
20 - 30	20	43.4	38	70.3	58	58%
31 - 40	2	4,3	8	14.8	10	10%
41 - 50	2	4.3	4	7.4	6	-6%
51 - 60	2	4.3	4	7.4	6	6%
61 - 70	8	17.3	-	-	8	8%
71 - 80	12	26	-	-	12	12%
Σύνολο	46	99.6	54	99.9	100	100%

Από τα 100 άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα τα 54 είναι γυναίκες και τα 46 άντρες. Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων αντρών (20) και γυναικών (38) συμπεριλαμβάνονται στα όρια ηλικίας 20-30 χρόνων.

Πίνακας 2: Αριθμός ερωτηθέντων από τα Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας & τα Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης						
	N= 20		N=0			
	Άντρες= 20		Γυναίκες= 0			
	Συχνό- τητα	%	Συχνό- τητα	%	Σύνολο	%
Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας	9	45	-	-	9	45%
Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης	11	55	-	-	11	55%
Σύνολο	20	100	-	-	20	100%

Κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα του πίνακα 2 είναι ότι δεν απάντησαν καθόλου γυναίκες ούτε στο Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας ούτε στο Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης, Αυτό οφείλεται στο ότι οι γιαγιάδες τα πρωινά ασχολούνται με δουλειές του σπιτιού ή κρατάνε συντροφιά στα εγγόνια τους. Συνολικά οι παππούδες που απάντησαν είναι 20. Οι 9 προέρχονται από το Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας και οι υπόλοιποι 11 από το Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης.

Πίνακας 3: Πόσοι άκουγαν παραμύθια κατά την προσχολική τους ηλικία				
	Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας		Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης	
	N=9		N=11	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Ναι	7	77.7	9	81.8
Μερικές φορές	2	22.2	-	-
Όχι	-	-	2	18.1
Σύνολο	9	99.9	11	99.9

Στον πίνακα 3 παρατηρείται ότι από το Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας 7 ηλικιωμένοι άκουγαν παραμύθια στην προσχολική τους ηλικία και μόνο 2 ελάχιστες φορές. Από την άλλη πλευρά στο Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης 9 ηλικιωμένοι άκουγαν παραμύθια και δύο καθόλου.

Η αιτία που δε γνώρισαν το παραμύθι οι δύο παππούδες που απάντησαν αρνητικά είναι ότι ο ένας ήταν ορφανός και ανέλαβαν να τον μεγαλώσουν συγγενείς οι οποίοι δεν έλεγαν παραμύθια, ενώ ο δεύτερος επειδή δεν είχε παππούδες και οι γονείς του δεν προλάβαιναν να του πουν λόγω των πολλών αγροτικών εργασιών.

Πίνακας 4:				
Πρόσωπα που προτιμούσαν να τους αφηγούνται ή διαβάζουν τα παραμύθια				
	Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας		Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης	
	N=9		N=11	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Γιαγιά	4	44.4	4	36.3
Παππούς	2	22.2	2	18.1
Μητέρα	1	11.1	2	18.1
Πατέρας	-	-	-	-
Νηπιαγωγός	-	-	-	-
Άλλα πρόσωπα	2	22.2	3	27.2
Σύνολο	9	99.9	11	99.7

Στον πίνακα 4 βλέπουμε ότι στο Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας το 44.4% των ηλικιωμένων άκουγε παραμύθια από τη γιαγιά, το 22.2% από τον παππού, το 11.1% από τη μητέρα και το 22.2% από διάφορα άλλα πρόσωπα.

Στο Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης το 36.3% δηλώνει πως παραμύθιά τους αφηγούνταν η γιαγιά, το 18.1 % ο παππούς, το 18.1% η μητέρα και το 27.2% κάποια άλλα πρόσωπα. Νηπιαγωγοί σχολιάζουν εκείνα τα δύσκολα χρόνια δεν υπήρχαν κι έτσι τα παιδιά μέχρι να πάνε στο σχολείο παρέμειναν στα σπίτια.

Στην απάντηση άλλα πρόσωπα μου διευκρίνισαν ότι συμπεριλαμβάνονται κυρίως συγγενείς, δηλαδή θείοι, θείες, μεγαλύτερα αδέρφια, καθώς και γείτονες/γειτόνισσες.

Πίνακας 5:				
Ποιος τρόπος παρουσίασης ήταν καλύτερος:				
η διήγηση ή η ανάγνωση;				
	Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας		Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης	
	N=9		N=11	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Διήγηση	9	100	11	100
Ανάγνωση	-	-	-	-
Και τα 2	-	-	-	-
Σύνολο	9	100	11	100

Στον πίνακα 5 φαίνεται ότι η διήγηση καταλαμβάνει την πρώτη θέση στις προτιμήσεις των ηλικιωμένων. Στο Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας και στο Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης σε ποσοστά 100% απαντούν ότι η διήγηση είναι καλύτερη. Βέβαια, εκείνες τις δύσκολες εποχές βιβλία με παραμύθια δεν υπήρχαν, αλλά ούτε γραφή και ανάγνωση ήξεραν οι περισσότεροι παρά μόνο η μειοψηφία.

Αλλά τώρα που γνώρισαν τα παραμύθια σε βιβλία προτιμούν και πάλι την αφήγηση. Είναι ζωντανή τονίζουν, μοναδική, τα συναισθήματα ανεπανάληπτα και η φωνή των αφηγητών αντηχεί ακόμη στ αυτιά τους, τη θυμούνται με νοσταλγία. Οι αφηγητές χρωμάτιζαν τις φωνές τους, μιμούνταν, περιέγραφαν με ποιητικό τρόπο τα γεγονότα. Ήταν με λίγα λόγια ηθοποιοί αυτοδίδακτοι.

Μάλιστα οι παππούδες χαρακτήριζαν τους εαυτούς τους «τυχερούς» γιατί όπως λένε σπανίζουν πια οι λαϊκοί παραμυθάδες.

Πίνακας 6:				
Ποιοι ήρωες τους εντυπωσίασαν, τους θαύμασαν και τους αγάπησαν				
	Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας		Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης	
	N=9		N = 11	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Δίκαιοι - Υπομονετικοί - Απλοί	2	22.2	2	18.18
Άδικοι - Κακοί	-	-	-	-
Εξυπνοι - Εφευρετικοί - Δυναμικοί	3	33.3	2	18.18
Πονηροί - Ύπουλοι	-	-	-	-
Θεοσεβούμενοι	-	-	-	-
Βασιλόπουλα/ες - Πρίγκιπες/ίσσες	1	11.1	2	18.18
Γενναίοι-Φιλάνθρωποι	3	33.3	4	36.36
Κάθε είδους ήρωας	-	-	1	9.09
Κανένας	-	-	-	-
Σύνολο	9	99.9	11	99.9

Παρατηρούμε εδώ ότι δύο παππούδες στο Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας και δύο στο Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης αγάπησαν απλούς και υπομονετικούς ήρωες. Ονόματα δεν μου ανέφεραν, γιατί όπως ισχυρίστηκαν τότε τα παραμύθια ήταν συνήθως ιστορίες εμπνευσμένες από την καθημερινή ζωή. Οι ήρωες προέρχονταν από τα λαϊκά στρώματα. Ήταν άνθρωποι του μόχθου που κατάγονταν από αγροτικές ή ποιμενικές οικογένειες.

Το 33.3% και το 18.18% προτίμησαν τους έξυπνους, εφευρετικούς και δυναμικούς ήρωες που άφοβα υπερπηδούσαν τα εμπόδια.

Στη συνέχεια στους γενναίους και φιλόανθρωπους έχουν αδυναμία ποσοστά ύψους 33.3% και 36.36%.

Κάθε είδους ήρωας συγκινούσε μόνο έναν παππού από το Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης. Όταν τον ρώτησα τι εννοούσε με το «κάθε είδους ήρωας» μου αποκρίθηκε ότι του άρεσαν όλοι όσοι έκαναν κατορθώματα για να ωφελήσουν τους πολλούς ακόμη κι αν καμιά φορά κατέφευγαν στην πονηριά.

Καμιά προτίμηση δεν είδαμε για τους «άδικους – κακούς», «τους πονηρούς και ύπουλους», «τους θεοσεβούμενους» και στην απάντηση «κανένας τύπος ήρωα».

Για μία ακόμη φορά αποδεικνύεται ότι οι καλοί χαρακτήρες κατέχουν την πρώτη θέση στις προτιμήσεις των ερωτηθέντων.

Πίνακας 7:				
Πώς επηρεάστηκαν από τα παραμύθια οι ηλικιωμένοι				
	Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας		Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης	
	N=9		N=11	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Αρνητικά.	-	-	-	-
Θετικά	7	77.7	10	90.9
Καθόλου	2	22.2	1	9.09
Άλλη απάντηση	-	-	-	-
Σύνολο	9	99.9	11	99.9

Βλέπουμε στον πίνακα 7 ότι η συντριπτική πλειοψηφία των παππούδων απάντησε πως τα παραμύθια τους επηρέασαν θετικά. Δηλαδή το 77.7%, από το πρώτο Κ.Α.Π.Η. και το 90.9% από το δεύτερο παραδέχεται την αξία των παραμυθιών.

Ενώ το 22.2% και το 9.09%, πιστεύει, ότι δεν επηρεάστηκε καθόλου. Χαρακτηριστικό γνώρισμα του πίνακα είναι ότι κανείς δεν έδωσε αρνητική απάντηση.

Πίνακας 8:				
Αφηγήθηκαν οι ηλικιωμένοι παραμύθια στα παιδιά τους				
	Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας		Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης	
	N=9		N=11	
	Συχνό- τητα	%	Συχνό- τητα	%
Ναι	2	22.2	2	18.1
Μερικές φορές	1	11.1	3	27.2
Όχι	6	66.6	6	54.5
Σύνολο	9	99.9	11	99.8

Ο συγκεκριμένος πίνακας δείχνει ότι τα ποσοστά των ηλικιωμένων που αφηγήθηκαν παραμύθια στα δικά τους παιδιά είναι χαμηλά. Αναλυτικότερα το 22.2% στο Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας και το 18.1% στο Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης δηλώνει ότι αφηγήθηκε παραμύθια. Μερικές φορές απάντησε το 11.1 % και το 27.2%. Για πρώτη φορά οι αρνητικές απαντήσεις ξεπερνούν τις θετικές. Στο πρώτο Κ.Α.Π.Η. το ποσοστό είναι 66.6% και στο δεύτερο 54.5%.

Ο λόγος που δεν αφηγήθηκαν είναι όχι επειδή δεν ήθελαν αλλά εξαιτίας της έλλειψης χρόνου.

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τις τοποθετήσεις της δεύτερης κατηγορίας ερωτηθέντων που η ηλικία τους κυμαίνεται ανάμεσα στα όρια 31-60 χρόνια.

Πίνακας 9:						
Ερωτηθέντες που ανήκουν στα όρια ηλικίας 31-60 χρόνων						
	N=6		N=16			
	Άντρες		Γυναίκες			
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%	Σύνολο	%
20 - 30	-	-	-	-	-	-
31- 40	2	33.3	8	50	10	45.4
41 - 50	2	33.3	4	25	6	27.2
51 - 60	2	33.3	4	25	6	27.2
61 - 70	-	-	-	-	-	-
71 - 80	-	-	-	-	-	-
Σύνολο	6	99.9	16	100	22	99.9

Είναι απαραίτητο στον πίνακα 9 να κάνουμε μία επεξήγηση. Λέγοντας «ερωτηθέντες που ανήκουν στα όρια ηλικίας 31-60 χρόνων» εννοούμε άτομα που δεν ανήκουν ούτε στους φοιτητές ούτε στην τρίτη ηλικία. Τα άτομα αυτά εργάζονται σε διάφορους επαγγελματικούς χώρους, π.χ. Ζαχαροπλαστεία, Ταβέρνες, Νοσοκομεία, στον ΗΣΑΠ, στον Ο.Α.Ε.Δ., σε Super Market.

Ο πίνακας φανερώνει ότι συνολικά απάντησαν 22 πρόσωπα εκ των οποίων τα 6 είναι άντρες και τα 16 γυναίκες. Στα 31-40 χρόνια συμπεριλαμβάνονται 2 άντρες και 8 γυναίκες, στα 41-50 2 άντρες και 4 γυναίκες και στα 51-60 ξανά 2 άντρες και 4 γυναίκες.

Πίνακας 10:				
Πόσοι άκουγαν παραμύθια στην προσχολική τους ηλικία				
	N=6		N= 16	
	Άντρες		Γυναίκες	
	Συχνό- τητα	%	Συχνό- τητα	%
Ναι	3	50	13	81.25
Μερικές φορές	2	33.3	2	12.5
Όχι	1	16.6	1	6.25
Σύνολο	6	99.9	16	100

Ο πίνακας 10 αποκαλύπτει ότι στην προσχολική τους ηλικία άκουγαν παραμύθια 3 άντρες και 13 γυναίκες. Μερικές φορές 2 άτομα από κάθε φύλο και καθόλου 1 άντρας και 1 γυναίκα.

Για άλλη μια φορά η θετική απάντηση προπορεύεται.

Πίνακας 11:				
Πρόσωπα που προτιμούσαν να τους αφηγούνται ή διαβάζουν τα παραμύθια				
	N=6		N=16	
	Άντρες		Γυναίκες	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Γιαγιά	2 -	33.3	6	37.5
Παππούς	2	33.3	2	12.5
Μητέρα	2	33.3	4	25
Πατέρας	-	-	3	18.75
Νηπιαγωγός	-	-	1	6.25
Άλλα πρόσωπα	-	-	-	-
Σύνολο	6	99.9	16	100

Τα πρόσωπα που προπαντός τους αφηγούνταν είναι 3, ίδια και για τα 2 φύλα. Ο παππούς, η γιαγιά και η μητέρα για τους άντρες στο ίδιο ποσοστό 33.3% και για τις γυναίκες με πρώτη τη γιαγιά 37.5%. Ακολουθούν μετά η μητέρα με 25%, και ο παππούς με 12.5%. Συνεχίζουμε με τον πατέρα με ποσοστό προτίμησης 18.75% και τη Νηπιαγωγό με 6.25%.

Παρατηρούμε εδώ επίσης ότι για πρώτη φορά τα πρόσωπα της Νηπιαγωγού και του πατέρα εμπεριέχονται στις προτιμήσεις των ερωτηθέντων.

Πίνακας 12:				
Ποιος τρόπος παρουσίασης ήταν καλύτερος.				
Η διήγηση ή η ανάγνωση;				
	N=6		N = 16	
	Άντρες		Γυναίκες	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Διήγηση	5	83.3	15	93.75
Ανάγνωση	1	16.6	1	6.25
Και τα 2	-	-	-	-
Σύνολο	6	99.9	16	100

Ο πίνακας αυτός μας αποκαλύπτει ότι η διήγηση ξανά είναι προτιμότερη από την ανάγνωση. Οι άντρες σε ποσοστό 83.3% και οι γυναίκες 93.75% απαντούν ότι, ναι, ναι η διήγηση είναι καλύτερη.

Την ανάγνωση προτιμούν μόνο ένας άντρας και μια γυναίκα. Αυτή η απάντηση είδαμε ότι δεν δόθηκε από τους ηλικιωμένους.

Πίνακας 13:				
Ποιοι ήρωες τους εντυπωσίασαν, τους θαύμασαν και τους αγάπησαν				
	N=6		N=16	
	Άντρες		Γυναίκες	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Δίκαιοι - Υπομονετικοί - Απλοί	1	16.6	2	12.5
Άδικοι - Κακοί	-	-	-	-
Έξυπνοι - Εφευρετικοί - Δυναμικοί	2	33.3	2	12.5
Πονηροί - Ύπουλοι	-	-	-	-
Θεοσεβούμενοι	-	-	1	6.25
Βασιλόπουλα/ες			4	25
Πρίγκιπες/σες	-	-		
Γενναίοι-Φιλάνθρωποι	2	33.3	7	43.75
Κάθε είδους ήρωας	-		-	-
Κανένας	1	16.6	-	-
Σύνολο	6	99.9	16	100

Στον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι ένας άντρας και 2 γυναίκες προτιμούσαν τους δίκαιους, υπομονετικούς και απλούς χαρακτήρες ηρώων.

Τους έξυπνους, εφευρετικούς και δυναμικούς αγάπησαν τα ποσοστά 33.3% των αντρών και 12.5% των γυναικών.

Τους θεοσεβούμενους προτιμούσε μία γυναίκα. Η απάντηση αυτή πρέπει να τονίσουμε απουσιάζει από τους ηλικιωμένους όπως προηγουμένως είδαμε καθώς και από τους φοιτητές όπως θα δούμε παρακάτω.

Σειρά δίνουμε στα βασιλόπουλα/ες, πρίγκιπες/σες που προτιμήθηκαν μονάχα από τις γυναίκες σε ποσοστό 25%.

Έπειτα τους γενναίους και φιλόανθρωπους θαύμασαν από τους άντρες το 33.3% και από τις γυναίκες το 43.75%.

Ένας άντρας είπε ότι κανένας τύπος ήρωα δεν τον εντυπωσίασε.

Τελειώνουμε με τη διαπίστωση ότι κι εδώ οι ερωτηθέντες δεν έδειξαν καμιά προτίμηση στους άδικους, κακούς, σκληρούς ούτε στην απάντηση «κάθε είδους ήρωας».

Πίνακας 14:				
Πώς επηρεάστηκαν από τα παραμύθια				
	N=6		N=16	
	Άντρες		Γυναίκες	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Αρνητικά	-	-	1	6.25
Θετικά	2	33.3	13	81.25
Καθόλου	4	66.6	2	12.5
Άλλη απάντηση	-	-	-	-
Σύνολο	6	99.9	16	100

Από τα παραμύθια θετικά επηρεάστηκαν 2 άντρες και καθόλου 4. Αντίθετα από τις γυναίκες ευνοϊκά επηρεάστηκαν 13, αρνητικά 1 και καθόλου 2. Εκείνο που μας εντυπωσιάζει στον πίνακα 14 είναι ότι οι γυναίκες που πιστεύουν στη θετική επίδραση των παραμυθιών είναι συγκριτικά πιο πολλές από τους άντρες.

Πίνακας 15:				
Αφηγήθηκαν, αφηγούνται ή θ' αφηγηθούν παραμύθια στα δικά τους παιδιά				
	N=6		N=16	
	Άντρες		Γυναίκες	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Ναι	3	50	15	93.75
Ίσως	2	33.3	1	6.25
Όχι	1	16.6	-	-
Σύνολο	6	99.9	-	100

Ο πίνακας 15 δείχνει ότι από το αντρικό φύλο οι 3 άντρες είναι υπέρ της αφήγησης του παραμυθιού στα παιδιά τους, οι 2 δεν είναι σίγουροι και ένας εναντίον. Αντίθετα οι γυναίκες ισχυρίζονται ότι αφηγήθηκαν, αφηγούνται ή θ' αφηγηθούν παραμύθια στα παιδιά τους, εκτός από μία που είναι αβέβαιη.

Σειρά έχουν μετά οι φοιτητές των Α.Τ.Ε.Ι. και Α.Ε.Ι. που οι απόψεις τους μας ενδιαφέρουν ιδιαίτερα εφόσον αυτοί είναι οι συνεχιστές του μέλλοντος, του αύριο.

Πίνακας 16:						
Άντρες και γυναίκες φοιτητές των Α.Τ.Ε.Ι. και Α.Ε.Ι.						
	N=20		N=38			
	Άντρες		Γυναίκες			
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%	Σύνολο	%
Φοιτητές Α.Τ.Ε.Ι.	8	40	18	47.3	26	44.8
Φοιτητές Α.Ε.Ι.	12	60	20	52.6	32	55.1
Σύνολο	20	100	38	99.9	58	99.9

Στον πίνακα 16 φαίνεται ότι συνολικά απάντησαν από το Α.Τ.Ε.Ι. 26 σπουδαστές και το Α.Ε.Ι. 32 φοιτητές. Απ' αυτούς οι 20 είναι άντρες και οι 38 γυναίκες. Συγκεκριμένα στο Α.Τ.Ε.Ι. δόθηκε το ερωτηματολόγιο σε 8 άντρες και 18 γυναίκες, ενώ στο Α.Ε.Ι. σε 12 άντρες και 20 γυναίκες.

Πίνακας 17:				
Πόσοι άκουγαν παραμύθια στην προσχολική τους ηλικία				
	Φοιτητές Α.Τ.Ε.Ι.		Φοιτητές Α.Ε.Ι.	
	N =26		N =32	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Ναι	18	69.2	28	87.5
Μερικές φορές	6	23	4	12.5
Όχι	2	7.6	-	-
Σύνολο	26	99.8	32	100

Κατά την προσχολική τους ηλικία από τους φοιτητές των Α.Τ.Ε.Ι. άκουγε παραμύθια το 69.2%. Αρνητικά απάντησε ένα μικρό ποσοστό ύψους 7.6% ενώ μερικές φορές το 23%. Από το Α.Ε.Ι. το 87.5% δήλωσε ότι άκουγε παραμύθια και το 12.5% μερικές φορές. Αρνητική απάντηση δεν έδωσε κανείς.

Φαίνεται ολοκάθαρα ότι οι περισσότεροι φοιτητές γνώρισαν τα παραμύθια κατά την περίοδο της προσχολικής τους ηλικίας.

Πίνακας 18:				
Πρόσωπα που προτιμούσαν να τους αφηγούνται ή διαβάζουν τα παραμύθια				
	Φοιτητές Α.Τ.Ε.Ι.		Φοιτητές Α.Ε.Ι.	
	N =26		N =32	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Γιαγιά	12	46.1	10	31.25
Παππούς	4	15.3	5	15.6
Μητέρα	5	19.2	8	25
Πατέρας	1	3.8	2	6.25
Νηπιαγωγός	3	11.5	5	15.6
Άλλα πρόσωπα	1	3.8	2	6.2
Σύνολο	26	99.7	32	99.9

Το πρώτο πρόσωπο που επιθυμούσαν να τους αφηγείται είναι η γιαγιά με ποσοστά προτίμησης 46.1 % και ,31.25%. Το δεύτερο είναι η μητέρα με ποσοστά 19.2% και 25%. Ακολουθεί ο παππούς και η Νηπιαγωγός με διαφορά 1% και κατόπιν ο πατέρας και τα άλλα πρόσωπα που ισοβαθούν.

Στα «άλλα πρόσωπα» οι ερωτηθέντες ανέφεραν θείους, θείες, νονά και μεγαλύτερα αδέρφια.

Πίνακας 19:				
Ποιος τρόπος παρουσίασης ήταν καλύτερος:				
η διήγηση ή η αφήγηση;				
	Φοιτητές Α.Τ.Ε.Ι.		Φοιτητές Α.Ε.Ι.	
	N =26		N =32	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Διήγηση	18	69.2	28	87.5
Ανάγνωση	4	15.3	2	6.25
Και τα δύο	4	15.3	2	6.25
Σύνολο	26	99.9	32	100

Ο πίνακας 19 δείχνει ότι οι φοιτητές των Α.Τ.Ε.Ι. και Α.Ε.Ι. στην πρώτη θέση τοποθετούν τη διήγηση με ποσοστά προτίμησης από' τους πρώτους 69.2% και 87.5% από τους δεύτερους. Την ανάγνωση τη θεωρεί καλύτερη ένα ασήμαντο ποσοστό ύψους 15.3% και 6.25%. Και τα δύο είδη παρουσίασης αρέσουν σε ποσοστά 15.3% από τους μεν και 6.25% από τους δε.

Το συμπέρασμα που ανάγουμε είναι ότι η αφήγηση θεωρείται καλύτερη από την ανάγνωση με μεγάλη διαφορά προτιμήσεων.

Πίνακας 20:				
Ποιοι ήρωες τους εντυπωσίασαν, τους θαύμασαν και τους αγάπησαν				
	Φοιτητές Α.Τ.Ε.Ι.		Φοιτητές Α.Ε.Ι.	
	N =26		N =32	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Δίκαιοι - Υπομονετικοί - Απλοί	7	26.9	6	18.75
Αδικοί - Κακοί	2	7.69	2	6.25
Εξυπνοι -Εφευρετικοί - Δυναμικοί	4	15.38	8	25
Πονηροί - Υπουλοι	-	-	-	-
Θεοσεβούμενοι	-	-	-	-
Βασιλόπουλα/ες Πρίγκιπες/σες	2	7.69	5	15.62
Γενναίοι - Φιλάνθρωποι	3	11.53	5	15.62
Κάθε είδους ήρωας	5	19.23	4	12.5
Κανένας	3	11.53	2	6.25
Σύνολο	26	99.9	32	99.9

Ο πίνακας 20 παρουσιάζει τι είδους ήρωες αγάπησαν οι φοιτητές των Α.Τ.Ε.Ι. και Α.Ε.Ι., ποιοι τύποι χαρακτήρων έμειναν χαραγμένοι στη μνήμη τους.

Από τα Α.Τ.Ε.Ι. το 26.9% και τα Α.Ε.Ι. το 18.75% φαίνεται ότι προτιμά τους δίκαιους, υπομονετικούς, και απλούς τύπους που δεν καυχιόταν για τα έργα τους αλλά ήταν ταπεινοί και ήπιων τόνων.

Το 7.69% των Α.Τ.Ε.Ι. και το 6.25% των Α.Ε.Ι. υπογραμμίζουν ότι τους άρεσαν οι κακοί. Συγκεκριμένα αγάπησαν μου είπαν τον «κακό λύκο» που στην ουσία δεν είναι κακός γιατί αν υιοθέτησε συμπεριφορά κοινωνικά καταδικαστέα δεν ευθύνεται αυτός αλλά η μικρή κοκκινোসκουφίτσα που τον προκάλεσε με τη συμπεριφορά της.

Μία άλλη φοιτήτρια είπε ότι τη συγκινούσε η «Φαγούσα». Επρόκειτο για μία κόρη βασιλιά που διακρινόταν για τις ανθρωποφαγικές της τάσεις.

Το 15.38% και το 25% εντυπωσιάστηκε από τους εφευρετικούς, έξυπνους και δυναμικούς χαρακτήρες που ήξεραν να τολμούν και ν' αντιμετωπίζουν θαρραλέα ριψοκίνδυνες καταστάσεις. Χαρακτηριστικά μου μίλησαν για τον «Παπουτσωμένο γάτο», τον «Κοντορεβυθούλη», τον «Αλαντίν».

Το 7.69% των Α.Τ.Ε.Ι. και το 15.62% των Α.Ε.Ι. θαύμασε τα Βασιλόπουλα/ες που διέθεταν εκτός από τ' αμύθητα πλούτη και τη σπάνια ομορφιά και ηθικό χαρακτήρα.

Τους γενναίους και παράλληλα φιλόανθρωπους προτίμησε το 11.53% και 15.62%. Είχαν οι ήρωες αυτοί ψυχική ομορφιά και σθένος γιατί έδειχναν αλληλεγγύη στους ανήμπορους και αδικημένους από τη ζωή ανθρώπους. Σαν παράδειγμα μου ανέφεραν «τον Ρομπέν των δασών».

Στην απάντηση «κάθε είδους ήρωας» δόθηκαν τα ποσοστά 19.23% και 12.5%. Έκαναν λόγο οι φοιτητές για «Τα τρία γουρουνάκια», «Τα επτά κατσικάκια», «Τη Σταχτοπούτα», «Τη Χιονάτη», «Το ασχημόπαπο», «Το κοριτσάκι με τα σπέρτα».

Τα ποσοστά 11.53% και 6.25%, αντίστοιχα, δηλώνουν ότι δεν εντυπωσιάστηκαν από κανέναν τύπο ήρωα και ότι άκουγαν παραμύθια απλά επειδή τους ευχαριστούσαν και κυλούσαν με περιεχόμενο οι κενές ώρες τους.

Τέλος, επιπλέον στον πίνακα 20 φαίνεται ότι οι φοιτητές και από τα ανώτερα και από τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα απέρριψαν τους πονηρούς, κακούς και τους θεοσεβούμενους.

Πίνακας 21:				
Πώς επηρεάστηκαν από τα παραμύθια				
οι φοιτητές των Α.Τ.Ε.Ι. και Α.Ε.Ι.				
	Φοιτητές Α.Τ.Ε.Ι.		Φοιτητές Α.Ε.Ι.	
	N =26		N =32	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Αρνητικά	2	7.6	-	-
Θετικά	20	76.9	26	81.2
Καθόλου	4	15.3	5	15.6
Άλλη απάντηση	-	-	1	3.1
Σύνολο	26	99.9	32	99.9

Ο πίνακας 21 αποκαλύπτει ότι η πλειοψηφία των φοιτητών επηρεάστηκε θετικά από το παραμυθιακό είδος. Συγκεκριμένα οι φοιτητές των Τ.Ε.Ι. που έδωσαν καταφατική απάντηση είναι 20 άτομα, οι δε φοιτητές των Α.Ε.Ι. 26. Αρνητικά, σε βάρος του παραμυθιού μίλησαν 2 σπουδαστές των Α.Τ.Ε.Ι. ενώ κανένας των Α.Ε.Ι. Καθόλου απάντησαν 4 άτομα από τους πρώτους και 5 από τους δεύτερους, ενώ «άλλη απάντηση» έδωσε μόνο ένα άτομο από τα Α.Ε.Ι.

Πρόκειται για μια φοιτήτρια της σχολής Νηπιαγωγών που δήλωσε ότι επηρεάστηκε ταυτόχρονα και αρνητικά και θετικά. Αρνητικά γιατί τελικά δεν υπάρχουν «οι πρίγκιπες» στη ζωή που να λύνουν μονομιάς κάθε μορφής προβλήματα και στο εξής να είναι παντοτινά ευτυχισμένοι και θετικά γιατί έζησε αλησμόνητες και ανεπανάληπτες στιγμές, όταν η μάνα της τα κρύα χειμωνιάτικα βράδια αφηγούνταν στην ίδια και τ' αδέρφια της παραμύθια. Η όλη ατμόσφαιρα και η εικόνα αποτελούν όμορφες αναμνήσεις που έμειναν στο μυαλό της για πάντα και τίποτα δεν μπορεί να τις σβήσει.

Πίνακας 22:				
Αφηγηθήκατε, αφηγείστε ή θ' αφηγείστε παραμύθια στα δικά σας παιδιά;				
	Φοιτητές Α.Τ.Ε.Ι.		Φοιτητές Α.Ε.Ι.	
	N =26		N =32	
	Συχνότητα	%	Συχνότητα	%
Ναι	22	84.6	30	93.7
Ίσως	4	15.3	2	6.2
Όχι	-	-	-	-
Σύνολο	26	99.9	32	99.9

Σχεδόν όλοι οι φοιτητές, Α.Τ.Ε.Ι. και Α.Ε.Ι., είναι διατεθειμένοι να προσφέρουν στα παιδιά τους παραμύθια. Αναλυτικότερα οι σπουδαστές των Α.Τ.Ε.Ι. που είναι θετικοί στο ερώτημα του πίνακα αγγίζουν το ποσοστό 84.6% και των Α.Ε.Ι. 93.7%. Αυτοί που αμφιταλαντεύονται είναι 15.3% από τους πρώτους και 6.2% από τους δεύτερους.

Το σημαντικότερο είναι ότι δεν απάντησε κανείς αρνητικά, πράγμα που μαρτυράει ότι η γενιά μας αναγνωρίζει την αξία του παραμυθιού και σκοπεύει να συμβάλλει στη διάδοση και διάσωσή του μεταδίδοντάς το στα παιδιά της.

5.3. ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

A. Κ.Α.Π.Η. Μολάων Λακωνίας και Κ.Α.Π.Η. Σπάρτης

Οι πίνακες και τ' αποτελέσματά τους αποτελούν ερέθισμα να προβούμε σε σχολιασμό των απαντήσεων. Θα κάνουμε την αρχή με την τρίτη ηλικία.

Με βάση τα λεγόμενά τους αποδεικνύεται ότι σχεδόν όλοι στην προσχολική περίοδο της ζωής τους άκουγαν παραμύθια, με ελάχιστους που απάντησαν μερικές φορές και όχι.

Τους πρόσφεραν, δηλαδή, οι πρόγονοί τους σαν «τροφή» πνευματική και ψυχαγωγική τα παραμύθια κι αυτοί τ' αποδέχονταν.

Τα κύρια πρόσωπα που έπαιζαν το ρόλο αφηγητή τους προτιμούσαν και τα κατάφερναν θαυμάσια, όπως μου τόνισαν, ήταν πρώτα η γιαγιά και ο παππούς και μετά η μητέρα, οι γείτονες και οι γειτόνισσες.

Ο λόγος που έδιναν την κορυφαία θέση στη γιαγιά και τον παππού ήταν επειδή είναι πιο αληθινοί και πιο παραστατικοί. Αυτοσχεδίαζαν, έπλεκαν τη φαντασία με την πραγματικότητα, είχαν κάτι το διαφορετικό και ασύλληπτο στη φωνή τους.

Τους αφηγούνταν συχνότερα το χειμώνα, γιατί τότε αναγκάζονταν να μαζεύονται νωρίς στα σπίτια τους επειδή νύχτωνε γρήγορα. Το αναμμένο τζάκι, η μυρωδιά των ψημένων κάστανων σε συνδυασμό με την αφήγηση της γιαγιάς ή του παππού τους μετέφεραν νοερά στους φανταστικούς τόπους που περιέγραφαν.

Με το παραμύθι, λέει ο παππούς Βαγγέλης, που η καταγωγή του είναι από το νησί Σκόπελο κυλούσε όμορφα, γρήγορα και με περιεχόμενο ο χρόνος τους. Ένας σημαντικός λόγος που μας έλεγαν παραμύθια, συνέχισε ο παππούς Βαγγέλης, ήταν για να μην κάνουμε αταξίες και να επιτρέπουμε έτσι στους γονείς μας να ξεκουραστούν εφόσον επέστρεφαν κατάκοποι από τα χωράφια.

Ακόμη, πρόσθεσε, παραμύθια τους έλεγαν και τα καλοκαίρια κάτω από το φως του φεγγαριού και των αστεριών. Μερικά μάλιστα απ' αυτά θυμάται ότι διαρκούσαν ολόκληρο μήνα.

Το παραμύθι ήταν μέσο ψυχαγωγικό που στη σύγχρονη εποχή έχει αντικατασταθεί σε μέγιστο βαθμό από την τηλεόραση. Ίσως, μου είπαν, η

τηλεόραση που ήταν άγνωστη εκείνα τα χρόνια, αν υπήρχε, ν' άκουγαν λιγότερο παραμύθια.

Ο τρόπος παρουσίασης τότε ήταν μόνο η αφήγηση, γιατί:

- Ελάχιστα γραπτά παραμύθια κυκλοφορούσαν εκείνα τα χρόνια και
- Οι γιαγιάδες και οι παππούδες δεν ήξεραν να γράφουν και να διαβάζουν. Ήταν αγράμματοι.

Παρ' όλα αυτά η αφήγηση ήταν εξαιρετική. Αναπτύσσονταν επικοινωνία ανάμεσα τους, μαγεύονταν από τα λόγια τους, γεύονταν τα χάρδια τους, ξέχναγαν τις στερήσεις.

Όσον αφορά τους ήρωες αυτοί ήταν πρόσωπα που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο με τις πράξεις τους στην απελευθέρωση της χώρας μας από τον Τουρκικό ζυγό ή άλλους κατακτητές και εχθρούς της πατρίδας. Έκαναν λόγο για τους Παπαφλέσσα, Κολοκοτρώνη, Άρη Βελουχιώτη. Δεν απέκλειαν όμως και την περίπτωση να ήταν άνθρωποι συνηθισμένοι, λαϊκοί, που διακρίνονταν για την ταπεινότητά τους, την αναδείκνυαν μέσα από καθημερινές δραστηριότητες. Ήταν άνθρωποι του μόχθου που πάλευαν να εξασφαλίσουν τ' αναγκαία της ζωής.

Αυτοί οι ήρωες αποτέλεσαν πρότυπα. Τους επηρέασαν στη διάπλαση του ήθους τους και γενικότερα στη στάση τους απέναντι στις δοκιμασίες της ζωής. Διδάχτηκαν το δίκαιο, τη γενναιότητα, τη φιλανθρωπία, την υπομονή και επιμονή.

Οι περισσότεροι παππούδες πιστεύουν ότι τα παραμύθια, είναι αλληγορικά και ότι τους άσκησαν θετική επίδραση. Στηρίζουν την άποψη αυτή με τα εξής επιχειρήματα:

1. Πλούτισαν τη φαντασία τους.
2. Βοηθούν στο πλάσιμο του χαρακτήρα με υγιή στοιχεία.
3. Έμαθαν ν' αντιμετωπίζουν τις κακοτοπιές της ζωής.
4. Διδάχτηκαν την αρετή του καλού, τα ιδανικά της ελευθερίας, της ειρήνης και της φιλοπατρίας.
5. Έμαθαν να θέτουν στόχους και να παλεύουν για την υλοποίησή τους.
6. Αγάπησαν, την τρίτη ηλικία. Συνειδητοποίησαν και εκτίμησαν την αξία των εμπειριών και της παρέας τους.

7. Πήραν μηνύματα που τα χρησιμοποίησαν σε διάφορες περιστάσεις της ζωής τους.

Δύο άτομα διαχώρισαν τη θέση τους από τους υπόλοιπους. Είπαν ότι στην παιδική ηλικία μπορεί να τους άρεσαν τα παραμύθια σαν λογοτεχνικό είδος, όμως τώρα που βρίσκονται στην τρίτη ηλικία κατάλαβαν ότι δεν επηρεάστηκαν σε κανένα επίπεδο.

Στο ερώτημα αν αφηγήθηκαν παραμύθια στα δικά τους παιδιά η πλειοψηφία απάντησε ναι. Οι ίδιοι βέβαια προσωπικά δεν τους αφηγούνταν όχι επειδή δεν ήθελαν αλλά γιατί δεν προλάβαιναν λόγω των εργασιών τους. Τους έλεγαν όμως οι γυναίκες τους και οι παππούδες ή οι γιαγιάδες όταν βρισκόταν στο σπίτι.

Ο λόγος που τους τα προσέφεραν ήταν επειδή είναι σίγουροι για την παιδαγωγική τους αξία αλλά και χρησιμότητα. Φυσικά, ισχυρίστηκαν, κυκλοφορούν και αντιπαιδαγωγικά, που διαφθείρουν, αυτά όμως προτείνουν να τ' αποφεύγουμε ή να τα τροποποιούμε στα σημεία που είναι επικίνδυνα.

Με λύπη μου επισήμαναν ότι δυστυχώς στους καιρούς μας το παραμύθι εκτοπίζεται από την τηλεόραση που αποχαυνώνει το παιδί εφόσον τα σωστά προγράμματα σπανίζουν, ενώ οι παππούδες και οι γιαγιάδες παραμερίζονται από τις οικογένειες των παιδιών τους. Αυτοί που υπάρχουν και είναι ελάχιστοι όταν αφηγούνται στα εγγονάκια τους πολλές φορές αποδοκιμάζονται με το επιχείρημα)ότι οι ιστορίες που λένε είναι ξεπερασμένες, ανήκουν στο μακρινό παρελθόν κι ότι η γλώσσα που χρησιμοποιούν περιέχει αλλοιωμένες λέξεις ή φράσεις.

Αυτή την πραγματικότητα παρατήρησε και βίωσε ο παππούς Βαγγέλης. Με φανερή πικρία και οργή κατηγορεί τους γονείς που άκριτα προτιμούν την τηλεόραση για τα παιδιά τους αδιαφορώντας για την ποιότητα των προγραμμάτων της. «Τα εγκλήματα των ανήλικων παιδιών που διαπράχθηκαν ας τους διδάξουν κι ας τους συνεντίσουν» κατέληξε.

B. Ερωτηθέντες που συμπεριλαμβάνονται στα όρια ηλικίας 31-60 χρόνων

Σε αντίθεση με τους ηλικιωμένους των Κ.Α.Π.Η. εδώ απάντησαν άτομα που ανήκουν και στα δύο φύλα. Οι πιο πολλές ήταν γυναίκες.

Οι ερωτηθέντες αυτών των ηλικιών αποκάλυψαν ότι πράγματι άκουγαν παραμύθια στα προσχολικά τους χρόνια εκτός από δύο που απάντησαν αρνητικά. Η αιτία ήταν όχι επειδή δεν ήθελαν αλλά απλά δεν έτυχε ν' ακούσουν.

Τα πρόσωπα που τους τ' αφηγούνταν ή διάβαζαν και τους άρεσε ήταν ο παππούς ή γιαγιά και η μητέρα. Μία γυναίκα απάντησε τη Νηπιαγωγό, πρόσωπο που λείπει από τις απαντήσεις των ηλικιωμένων, ενώ από εδώ απουσιάζουν οι γείτονες και οι γειτόνισσες.

Έδειξαν προτίμηση σ' αυτούς γιατί ήξεραν πολλά και παράξενα παραμύθια άσχετα με τα σημερινά. Επίσης, γιατί οι γονείς έμεναν λίγες ώρες στο σπίτι και έτσι περνούσαν αρκετό χρόνο συντροφιά με τους παππούδες και τις γιαγιάδες, με τους οποίους όπως υπογράμμισαν αναπτύσσονταν στενή επαφή.

Ο πιο καλός τρόπος παρουσίασης είπαν οι περισσότεροι ήταν η αφήγηση, μονάχα δύο θεώρησαν καλύτερη την ανάγνωση. Η ανάγνωση χρειάζεται να πούμε είναι μία ακόμη απάντηση που δεν δόθηκε από την τρίτη ηλικία.

Οι «φίλοι» της αφήγησης λένε ότι περιέχει ένταση και φαντασία, είναι άμεση, ενώ τα δύο άτομα που δήλωσαν υπέρ της ανάγνωσης στηρίζουν την απάντησή τους με τα εξής λόγια:

- Θαύμαζαν εκείνους που τα διάβαζαν γιατί οι ίδιοι δεν είχαν μάθει ακόμα και
- Έβλεπαν τις ζωγραφιές οι οποίες διήγειραν και διευκόλυναν την φαντασία τους.

Στη συνέχεια οι ήρωες που αγάπησαν ήταν οι δίκαιοι, οι υπομονετικοί, οι έξυπνοι, οι δυναμικοί, τα βασιλόπουλα, οι γενναίοι, οι φιλόανθρωποι, οι θεοσεβούμενοι. Ένας απάντησε «κανέναν»!

Τα πρόσωπα ή ζώα που ονομάτισαν ήταν ο «Αφουγκραστής», «ο Κοντορεβυθούλης», «τα τρία γουρουνάκια», «η Χιονάτη», «η Σταχτοπούτα», «τα

επτά κατσικάκια», «η Κοκκινোসκουφίτσα», καθώς και οι ήρωες τοπικών παραμυθιών (συγκεκριμένα ονόματα δεν δόθηκαν). Μια κυρία λάτρευε σ' αντίθεση με τους προηγούμενους τον «Άρη Βελουχιώτη».

Στο σημείο αυτό αντιλαμβανόμαστε μια ομοιότητα με τις προτιμήσεις των ηλικιωμένων. Δηλαδή κι αυτοί θαύμαζαν τους ίδιους τύπους χαρακτήρων αλλά διαφορετικά πρόσωπα.

Στο προτελευταίο ερώτημα αν επηρεάστηκαν θετικά ή αρνητικά απάντησαν οι περισσότεροι ότι ναι το παραμύθι τους έκανε καλό, ένας απάντησε αρνητικά και μερικοί καθόλου.

Όσοι ευνοήθηκαν από το παραμύθι επιχειρηματολόγησαν τη θέση τους με τα παρακάτω:

- Έμαθαν να ταξιδεύουν στον κόσμο της φαντασίας.
- Τους έδωσαν σωστά πρότυπα μίμησης.
- Διδάχτηκαν το καλό και το κακό.
- Απέκτησαν δυνατό, άτρωτο χαρακτήρα.

Την αρνητική απάντηση που δεν δόθηκε από κανέναν ηλικιωμένο εδώ την έδωσε μια γυναίκα. Αυτή ισχυρίστηκε ότι της δημιουργήθηκαν φοβίες, πανικοβάλλονταν από τους σκληρούς, έβλεπε και βίωνε τη διαφορά μεταξύ ανώτερων και κατώτερων κοινωνικών τάξεων, ένιωθε μειονεκτικά συναισθήματα που ακόμη δεν κατόρθωσε να τα εξαλείψει. Κατάλαβε ότι ο γήινος κόσμος είναι πιο κακός από τον κόσμο που περιγράφουν τα παραμύθια.

Στο τελευταίο ερώτημα «αν αφηγήθηκαν, αφηγούνται ή θ' αφηγούνται στα δικά τους παιδιά παραμύθια» οι 18 από τους ερωτηθέντες είπαν ναι, οι 3 πιθανόν και ένας όχι. Βλέπουμε λοιπόν άλλη μία αρνητική απάντηση που λείπει από τις απαντήσεις των παππούδων.

Στο σημείο αυτό μπορούμε να κάνουμε και μία παρατήρηση. Μολονότι κάποιοι δεν επηρεάστηκαν καθόλου από τα παραμύθια τα προσέφεραν ή σκοπεύουν να τα προσφέρουν στα παιδιά τους ανεξάρτητα με το αποτέλεσμα που επέφεραν στους ίδιους.

Εκείνος που απάντησε αρνητικά δικαιολόγησε τη θέση με το ότι τα παραμύθια είναι εκτός πραγματικότητας, είναι ψεύτικα, αναληθή, περιέχουν ανακρίβειες και προσανατολίζουν σ' εσφαλμένους δρόμους.

Από την άλλη πλευρά όσοι υποστηρίζουν την αξία τους λένε ότι:

- Τα παιδιά αγαπούν τα παραμύθια και επιβάλλεται να τους τα προσφέρουμε απλόχερα.
- Έρχονται σε άμεση επαφή με το περιβάλλον και τους οικείους τους.
- Συμβάλλουν στη γρηγορότερη ανάπτυξη των αισθήσεών τους.

Γ. Φοιτητές των Α.Τ.Ε.Ι. και Α.Ε.Ι.

Θα κλείσουμε το σχολιασμό της έρευνας με την ανάλυση των απαντήσεων των φοιτητών Α.Τ.Ε.Ι. και Α.Ε.Ι.

Η πλειοψηφία των φοιτητών είπε ότι άκουγε τακτικά παραμύθια στα προσχολικά της χρόνια με εξαίρεση 10 άτομα που απάντησαν μερικές φορές και 2 όχι.

Τα κύρια πρόσωπα που ήθελαν να τους τ' αφηγούνται ή διαβάζουν ήταν πρώτα η γιαγιά, ακολουθούν ύστερα οι γονείς, η Νηπιαγωγός, ο παππούς, οι θείοι, οι θείες, τα μεγαλύτερα αδέρφια.

Η γιαγιά λένε οι φοιτητές τους αφιέρωνε πολύ χρόνο παράγοντας που συνέβαλε στο να δεθούν μαζί της. Διέθετε μια μοναδική ικανότητα στην αφήγηση. Ήταν παραστατική, αληθινή, γινόταν πιστευτή. Είχε ανεξάντλητη υπομονή και αστείρευτη φαντασία. Αφηγούνταν με χάρη ποικίλα παραμύθια ή αυτοσχεδίαζε δικά της.

Ο δε παππούς χαρακτηρίζονταν κι αυτός, όπως είπαν, από το χάρισμα να περιγράφει και να δίνει στα γεγονότα μια διάσταση πραγματική.

Όσοι προτιμούσαν τη μητέρα αποκάλυψαν και παραδέχτηκαν ότι με το παραμύθι την ένιωθαν πιο κοντά τους. Στην αγκαλιά και στα φιλά τους έβρισκαν ασφάλεια.

Ο πατέρας ήταν κατά τη γνώμη μερικών φοιτητών καλύτερος, διότι διάβαζε ή έλεγε τα παραμύθια μ' έναν ξεχωριστό, ασύγκριτο τρόπο, που τον χαρακτήριζε η παραστατικότητα και η ζωντάνια.

Η Νηπιαγωγός μπορούσε κι έδινε μια διαφορετική διάσταση από τους προηγούμενους. Μετά την παρουσίαση του παραμυθιού ακολουθούσαν κι εκτυλίσσονταν άλλης μορφής δραστηριότητες, π.χ. ζωγραφική, ερωτήσεις για το τι συγκράτησαν, μίμηση ρόλων κ.ά.

Στο ερώτημα αν θεωρούσαν καλύτερη την ανάγνωση ή την διήγηση απάντησαν ότι η διήγηση δε συγκρίνεται με την ανάγνωση. Φυσικά και οι δύο μέθοδοι έχουν τα πλεονεκτήματά τους μόνο που η αφήγηση υπερτερεί για τους περισσότερους, διότι:

1. Αφήνει μεγάλα περιθώρια να ντύνουν οι ακροατές τα λόγια του παρουσιαστή με εικόνες βγαλμένες από τη φαντασία τους.
2. Αλλάζουν μερικά σημεία κι αυτό τους ευχαριστούσε.
3. Μπαίνει το συναίσθημα, ρωτάς, επικοινωνείς.
4. Πλάθεις στο μυαλό τα γεγονότα του παραμυθιού, σου δίνουν την ευκαιρία ν' αυτοσχεδιάσεις.
5. Με την διήγηση αφομοιώνεις ευκολότερα τα γεγονότα παρά με τη διήγηση.
6. Είναι ζωντανή ενώ η ανάγνωση ψυχρή.

Η ανάγνωση θεωρείται καλύτερη από 6 φοιτητές γιατί όπως είπαν παράλληλα με το διάβασμα κοίταζαν και τις ζωγραφιές.

Άλλοι 6 φοιτητές απάντησαν ότι πιστεύουν πως είναι εξίσου καλές η διήγηση και η ανάγνωση ενώ ορισμένοι είπαν ότι τους άρεσε να τα βλέπουν και στην τηλεόραση.

Η συγκεκριμένη τοποθέτηση λείπει από τις απαντήσεις των προηγούμενων κατηγοριών των ερωτηθέντων.

Στη συνέχεια οι ήρωες που τους επηρέασαν διακρίνονταν για την υπομονή, την εξυπνάδα, ήταν πολυμήχανοι, ευαίσθητοι, απλοί, δυνατοί, δημοκρατικοί, τολμηροί, με ψυχικό σθένος, όμορφοι, καθώς και οι αδικημένοι που στο τέλος δικαιώνονταν.

Εκείνους που θαύμασαν και τους θυμούνται με αγάπη είναι: «ο Κοντορεβιθούλης», «η Σταχτοπούτα», «η Χιονάτη», «ο Παπουτσωμένος γάτος», «τα τρία γουρουνάκια», «ο Κακός λύκος», «Η Φαγούσα», «η Κοκκινοσκουφίτσα», «οι ήρωες της Μυθολογίας», «το Ασχημόπαπο», «το μυρμήγκι και ο τζίτζικας», «ο Ρομπέν των Δασών». Στο σημείο αυτό πρόσθεσαν ότι κυρίως τους ενδιέφερε ο χαρακτήρας των ηρωικών προσώπων, τους έκριναν με βάση αυτόν κι όχι την εμφάνισή τους, π.χ. (ομορφιά - ασχήμια, κοντοί - ψηλοί).

Εννέα, αντίθετα, δήλωσαν ότι προτιμούσαν κάθε είδους ήρωα που μέσα από την αδικία θριάμβευε.

Εδώ διαπιστώνουμε ότι τα ονόματα των ηρώων είναι εντελώς ίδια μ' εκείνα που προτιμούσαν τα άτομα που συμπεριλαμβάνονται στα όρια ηλικίας 31-60 χρόνων.

Στο αμέσως επόμενο ερώτημα, πώς δηλαδή επηρεάστηκαν στην προσωπική τους ζωή δήλωσαν οι περισσότεροι ότι τα παραμύθια επέδρασαν ευεργετικά στο χαρακτήρα τους και στην ύπαρξή τους για τους εξής λόγους:

1. Περνούσαν ευχάριστα και διασκεδαστικά τις ώρες τους.
2. Τους βοήθησαν να κατανοήσουν τη διαφορά ανάμεσα στις έννοιες καλό και κακό. Έμαθαν πώς να ενεργούν στις δυσκολίες και να τις ξεπερνούν.
3. Τους διεύρυναν τους πνευματικούς ορίζοντες και της φαντασίας.
4. Τους μετέδωσαν το μήνυμα ότι οι δίκαιοι πάντοτε δικαιώνονται και κερδίζουν.
5. Τους εμπλούτισε με εσωτερική δύναμη και κουράγιο.
6. Διδάχτηκαν πώς να συμπεριφέρονται στους συνανθρώπους τους.
7. Απέκτησαν θάρρος και αισιοδοξία για τη ζωή.
8. Κρύβουν μηνύματα που μιλούν για τις αξίες και τα ιδανικά της ζωής καθώς και την ιδέα ότι υπάρχουν προοπτικές για ένα καλύτερο μέλλον.

Εκείνοι που απάντησαν αρνητικά (δύο άτομα) στήριξαν τη θέση τους με τα κάτωθι επιχειρήματα:

- Τους δημιούργησαν φοβίες για τη ζωή.
- Τους τραυμάτισαν ψυχικά με τις αγριότητές τους.
- Αυτά που συνέβαιναν στα παραμύθια νόμιζαν ότι θα συμβούν και στην πραγματικότητα.

Θα προχωρήσουμε στο τελευταίο ερώτημα που οι απαντήσεις που δόθηκαν είναι πολύ αισιόδοξες και προγνωστικές για το μέλλον.

Από τους 58 φοιτητές οι 52 είναι αποφασισμένοι να προσφέρουν στα παιδιά τους παραμύθια. Εκείνοι που είναι διχασμένοι αλλά καθόλου απορριπτικοί αγγίζουν τον αριθμό 6. Αρνητικός δεν υπήρξε κανείς, μολονότι κάποιιοι αποκάλυψαν ότι τους προξένησαν ζημιά.

Οι φοιτητές λένε ότι είναι υποχρεωμένοι να γνωρίσουν αυτό το παλιό λογοτεχνικό είδος στα παιδιά τους γιατί αναμφισβήτητα - με βάση και την προσωπική τους εμπειρία- τα παραμύθια έχουν παιδαγωγική και ψυχαγωγική σημασία. Θεωρούν ότι είναι αναντικατάστατο μέσο που βοηθάει στην ομαλή μετάβαση των ανηλίκων στην ενήλικη ζωή, στην κατανόηση του προορισμού τους και του νοήματος του κόσμου.

Δύο φοιτήτριες μας εκμυστηρεύτηκαν ότι συνεχίζουν να διαβάζουν παραμύθια αλλά διαφορετικά από εκείνα που άκουγαν στα παιδικά τους χρόνια.

Η μια προτιμά παραμύθια που μιλούν για αντικείμενα ενώ η άλλη συναρπάζεται από τα παραμύθια του Κρίστιαν Άντερσεν. Ειδικά το παραμύθι «Το κοριτσάκι με τα σπέρτα» τη συγκινεί κάθε φορά που το ξεφυλλίζει.

Είναι φανερό ότι τα παραμύθια αγαπήθηκαν και αγαπιούνται και από τους μικρούς και από τους μεγάλους ,κι ότι οι νέοι είναι διατεθειμένοι να το προσφέρουν στους γόνους τους.

5.4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα συμπεράσματα που εξάγουμε από τη διερευνητική μελέτη είναι:

1. Σε κάθε εποχή τα παραμύθια ήταν διαφορετικά. Με βάση τα λεγόμενα και τις αποκαλύψεις της τρίτης ηλικίας αντιληφθήκαμε ότι άλλα παραμύθια άκουγαν οι παππούδες, οι γιαγιάδες και οι πρόγονοί μας και άλλα εμείς οι νεότεροι.
Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι έχουν επιτευχθεί ριζικές αλλαγές σ' όλους τους τομείς της ζωής με αποτέλεσμα να διαφοροποιηθούν και ν' αυξηθούν οι ανάγκες και οι απαιτήσεις του ανθρώπινου παράγοντα.
2. Η αφήγηση του παραμυθιού είναι ένα μέσο που φέρνει κοντά τους ανθρώπους, τους δένει, δημιουργεί συμπάθειες και γίνεται γλυκιά ανάμνηση που δεν ξεχνιέται.
3. Οι παλιοί και οι νέοι μοιάζουν στην επιλογή των ηρώων-προτύπων. Αγάπησαν και θαύμασαν τους ίδιους περίπου τύπους χαρακτήρων. Παρατηρήθηκε μια προτίμηση στους ηθικούς και δίκαιους που έμπρακτα έδειχναν ευσπλαχνία στους πονεμένους, αδικημένους και περιθωριοποιημένους.
4. Εκτιμούν οι νέοι την αξία της τρίτης ηλικίας και επιβραβεύουν με τα θετικά τους σχόλια την αφηγηματική τους ικανότητα και τέχνη που τη χαρακτηρίζουν όμορφη και ασύγκριτη.
5. Τα παραμύθια πράγματι επηρεάζουν θετικά το μυαλό και την ψυχή των μικρών παιδιών. Επιδρούν ευεργετικά στη διάπλαση του χαρακτήρα, του ήθους και κατ' επέκταση στη διαμόρφωση της προσωπικότητας τους με υγιή στοιχεία μ' ένα μοναδικό κι αποτελεσματικό τρόπο.

- 6.** Η νέα γενιά που ζει έντονα τους ξέφρενους ρυθμούς της τεχνολογίας αγαπά το παραμύθι και με προθυμία σκοπεύει να συμβάλει στη μελλοντική του επιβίωση. Σημάδι που δημιουργεί ελπίδες για την καταπολέμηση των εμποδίων που οδηγούν στον αφανισμό του παλιού αυτού είδους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αγγελοπούλου Α.: «Μια υπερφυσική γέννηση στο Ελληνικό παραμύθι: η παράδοξη διαδρομή των δακρύων», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ, (τεύχος 13 Αθήνα 1985).
2. Αλεξιάδης Αλ. Μ.: «Η εθνογραφική προσέγγιση του παραμυθιού». Από το παραμύθι στα κόμικς. Παράδοση και Νεοτερικότητα. Επιμέλεια Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής. Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Ν.Π.Θ., Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.
3. Αλεξιάδης Αλ. Μ.: «Καρπαθιακά παραμύθια», (με σχόλια Μ.Γ. Μερακλή Ανάτυπον εκ «των Καρπαθιακών μελετών», (τόμος Α'), Αθήνα 1979.
4. Αλέφαντος Π.: «Τα παραμύθια και η μυθοποίηση». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι παραμυθάδες. Αφιέρωμα Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1988.
5. Άλκηστις: «Της ζωής τα παραμύθια να 'ναι ψέμα ή αλήθεια;», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ, (τεύχος 363), Αθήνα, Μάιος 1996.
6. Αναγνωστόπουλος Δ. Β.: «Τάσεις και εξελίξεις της παιδικής λογοτεχνία στη δεκαετία 1970-1980, Εκδ. ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ, Αθήνα 1988.
7. Αναγνωστόπουλος Δ. Β.: «Η αφήγηση του παραμυθιού στο σπίτι». Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες στην Ελλάδα. Επιμέλεια: Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, Κώστας Λιάπης, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1995.
8. Αναγνωστόπουλος Δ. Β.: «Θέματα παιδικής λογοτεχνίας, Α' Ανιχνεύσεις Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1987.

9. Αναγνωστόπουλος Δ. Β.: «Η συμμετοχή του παιδιού στην αφήγηση του παππού», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ, (τεύχος 363), Αθήνα, Μάιος 1996.
10. Αναγνωστοπούλου Δ.: «Γυναικεία πρόσωπα μέσα στο λαϊκό παραμύθι». Από το παραμύθι στα κόμικς. Παράδοση και Νεοτερικότητα. Επιμέλεια: Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής. Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών Ν.Π.Θ., εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.
11. Ευάγγελος Αυδ.: «Το λαϊκό παραμύθι», (θεωρητικές προσεγγίσεις), Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1994.
12. Βαλάση Ζ.: «Η δραματική καταδίκη και ο αποκεφαλισμός της Σταχτοπούτας», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ,(τεύχος 130), Αθήνα 1985.
13. Βασδέκης Γ.: «Το παλαιό και το νέο στο λαϊκό παραμύθι». Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες στην Ελλάδα. Επιμέλεια: Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, Κώστας Λιάπης, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1995.
14. Βασιλειάδου Έ.: «Το παιδί της προσχολικής ηλικίας και το παραμύθι». Η παιδική λογοτεχνία και το μικρό παιδί. Εισηγήσεις στο Β' Σεμινάριο του κύκλου του Ελληνικού παιδικού βιβλίου, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1988.
15. Βασιλαράκης Ν. Ι.: «Γλώσσα και πράξη της Παιδικής Λογοτεχνίας - Δοκίμια - Αναγνώσεις Κειμένων», Εκδ. GUTENBERG 1992.
16. Βιδάλη Μ.: «Διδακτικές σημειώσεις για το μάθημα Παιδαγωγική ΙΙ». Σχολή Νηπιαγωγών, Εαρινό εξάμηνο, Αθήνα 1996.

17. Γαλάντης Γ.: «Η παρουσία της κίνησης στην αφήγηση του παραμυθιού», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ, (τεύχος 363), Αθήνα, Μάιος 1996.
18. Γεωργίου-Νίλσεν Μ.: «Τα παραμύθια του Άντερσεν: καθρέπτης της ζωής και της ψυχής του». Από το παραμύθι στα κόμικς. Παράδοση και Νεοτερικότητα. Επιμέλεια: Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής. Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών Ν.Π.Θ., Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.
19. Γιάκος Δ.: «Ο Χανς Κρίστιαν Άντερσεν και τα παραμύθια του». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι παραμυθάδες. Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1988.
20. Γιαννικοπούλου Αγγ.: «Πώς βλέπουν τα νήπια τους ήρωες των παραδοσιακών παραμυθιών». Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες στην Ελλάδα. Επιμέλεια: Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, Κώστας Λιάπης, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1995.
21. Γιαννικοπούλου Αγγ.: «Η γνώση και η κατανόηση των κυριότερων μοτίβων/θεμάτων των μαγικών παραμυθιών από τα παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας». Από το παραμύθι στα κόμικς. Παράδοση και Νεοτερικότητα. Επιμέλεια: Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής. Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών Ν.Π.Θ., Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.
22. Γιαννικόπουλος Τ. «Σκέψεις για τα Τσιγγάνικα παραμύθια». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι παραμυθάδες. Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1988.
23. Γκενέκου Ζ.: «Η τέχνη η Μεγάλη και Κρυφή», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ. (τεύχος 37), Αθήνα, Άνοιξη 1995.

- 24.** Γκοτοβός Αθ. «Παραμύθι και κόμικς μία παράλληλη θεώρηση». Από το παραμύθι στα κόμικς. Παράδοση και Νεότερικότητα. Επιμέλεια: Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερικλής. Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών Ν.Π.Θ., Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.
- 25.** Γουδέλη Μ.: «Ψυχική Υγιεινή του παιδιού», Α΄ Θεωρία, Νέα Έκδοση, Αθήνα 1975.
- 26.** Δαμιανού Μ. Δ.: «Η γυναίκα στο μαγικό παραμύθι. Μια περίπτωση απομόνωσης της Πεντάμορφης». Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες στην Ελλάδα. Επιμέλεια: Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, Κώστας Λιάπης, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1995.
- 27.** Δαμιανού Μ. Δ.: «Το παιδί αφηγητής του παραμυθιού», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ, (τεύχος 363), Αθήνα, Μάιος 1996.
- 28.** Δελώνης Α.: «Βασικές γνώσεις για το παιδικό και νεανικό βιβλίο», Εκδ. ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΣΧΟΛΕΙΟ, Αθήνα 1991.
- 29.** Δεμερτζής Π.Κ.: «Κείμενα και στοχασμοί ενός δασκάλου», Εκδ. ΦΙΛΛΙΠΟΤΗ, Αθήνα 1981.
- 30.** Ελληνικά παραμύθια». Εικονογράφηση: Φώτης Κοντόγλου, Ράλλης Κοψίδης, Εκδ. Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ, ΟΓΔΟΗ ΕΚΔΟΣΗ, Αθήνα 1993.
- 31.** «Εμπρός εις τα παιδιά μας», Έκδοση δεύτερη Αδελφότητα Θεολόγων «Ζωή», Αθήνα 1974.
- 32.** «Η ψυχολογία του μύθου και του παραμυθιού». Επιμέλεια: Μαρία Νασιάκου, Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Αθηνών 1994.

- 33.** Θεοχάρη Μ.: «Γιαγιά θα μας πεις ένα παραμύθι;» Από το παραμύθι στα κόμικς. Παράδοση και Νεοτερικότητα. Επιμέλεια: Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής. Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών Ν.Π.Θ., Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.
- 34.** Θωϊδης Ι. Δ.: «Διδακτική του παραμυθιού», Παιδαγωγική σχολή Φλώρινας. Το παραμύθι και η εκπαίδευση. Χαιρετισμοί, Εισηγήσεις, Επίμετρο (Ημερίδα, Τετάρτη 11 Μαΐου 1994). Νεανικό και Παιδικό παράρτημα της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Φλώρινας Βασιλικής Πιτόσκα, Φλώρινα 1994.
- 35.** Θωμάς Γ.: «Ένα παμπάλαιο παραμύθι στο Πήλιο». Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες στην Ελλάδα. Επιμέλεια: Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, Κώστας Λιάπης, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1995.
- 36.** Ιωάννου Γ.: «Εισαγωγικό σημείωμα». Παραμύθια του λαού μας. Επιμέλεια: Γιώργος Ιωάννου, Εικονογράφηση: Ράλλης Κοψίδης, Εκδ. ΕΡΜΗΣ, Αθήνα 1987.
- 37.** Haviland Virginia: «Τα παραμύθια στην εποχή της τεχνολογίας», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 9), Αθήνα, Άνοιξη 1988.
- 38.** Κακαβούλης Α.Κ.: «Η έννοια του καλού και του κακού στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας», (ερευνητική προσέγγιση), περιοδικό Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού, (τεύχος 1), Επιστημονική περιοδική έκδοση της Ο.Μ.Ε.Ρ., Εκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ 1995.
- 39.** Κακριδής Ι.Θ.: «Αρχαία ελληνικά παραμύθια» Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι παραμυθάδες. Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1988.

- 40.** Καλαμπαλίκη Θ.: «Η ώρα του παραμυθιού στα Νηπιαγωγεία και στους Παιδικούς Σταθμούς». Παραμύθια και ιστοριούλες για τα Νηπιαγωγεία και τους Παιδικούς Σταθμούς. Επιλογή: Γ.Α. Βασδέκη, Εκδ. ΔΙΠΤΥΧΟ, Αθήνα 1988.
- 41.** Καλλέργης Ηρ.: «Αρχαιοελληνικές απηγήσεις στο Νεοελληνικό παραμύθι: Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες στην Ελλάδα. Επιμέλεια: Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, Κώστας Λιάπης, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1995.
- 42.** Κανάβα Ζ.: «Το λαϊκό παραμύθι», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 9), Αθήνα, Άνοιξη 1988.
- 43.** Κανατσούλη Μ.: «Γυναίκες θνητές και γυναίκες υπερφυσικές των Ελληνικών λαϊκών παραμυθιών». Παιδαγωγική σχολή Φλώρινας. Το παραμύθι και η εκπαίδευση. Χαιρετισμοί, Εισηγήσεις, Επίμετρο, (Ημερίδα Τετάρτη 11 Μαΐου 1994). Νεανικό και Παιδικό παράρτημα Δημόσιας Βιβλιοθήκης Φλώρινας, Βασιλικής Πιτόσκα, Φλώρινα 1994.
- 44.** Κανέλλη Ρ., Μπέλμπα Τ.: «Από τον Πολύιδο στον Σούπερμαν, την βιονική γυναίκα και τους φιλέπιους του καιρού μας»: Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Η Κυπριακή παιδική λογοτεχνία. Αφιέρωμα. Εκδ. ΣΜΥΡΝΙΩΤΑΚΗΣ, Αθήνα 1989.
- 45.** Καπλάνογλου Μ.: «Ήταν κάποτε πολλές νεράιδες», περιοδικό «Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού», (τεύχος 1), Επιστημονική περιοδική έκδοση της Ο.Μ.Ε.Ρ., Εκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Αθήνα 1995.
- 46.** Καπλάνογλου Μ.: «Η Κοκκινোসκουφίτσα» στον Petroul, στους Grimm και σε δύο παλιές ελληνικές μεταφράσεις», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 37), Αθήνα, Άνοιξη 1995.

- 47.** Καρακίτσιος Α.: «Οι ιδέες των παιδιών προσχολικής ηλικίας για τους ήρωες των μαγικών παραμυθιών». Από το παραμύθι στα κόμικς. Παράδοση και Νεοτερικότητα. Επιμέλεια: Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής. Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών, Ν.Π.Θ., Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.
- 48.** Καραμπατάκη Ν.: «Τα παραμύθια της Φλώρινας». Παιδαγωγική σχολή Φλώρινας. Το παραμύθι και η εκπαίδευση. Χαιρετισμοί, Εισηγήσεις, Επίμετρο, (Ημερίδα, Τετάρτη 11 Μαΐου 1994. Νεανικό και παιδικό παράρτημα της Δημόσιας βιβλιοθήκης Φλώρινας, Βασιλική Πιτόσκα, Φλώρινα 1994.
- 49.** Καριγώνη-Χεμίκουλου Κ.: «Οι Μάγισσες», περιοδικό Η λέξη, (τεύχος 118), Αθήνα Νοέμβρης - Δεκέμβρης 1993.
- 50.** Καρούσου Δ.: «Το παραμύθι και τα μηνύματά του». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι παραμυθάδες. Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1988.
- 51.** Καρπόζηλου Μ.: «Η επιλογή των παιδικών αναγνωσμάτων». Φιλαναγνωσία και παιδική λογοτεχνία. Εισηγήσεις στο 50 Σεμινάριο του κύκλου παιδικού βιβλίου, Εκδ. ΔΕΛΦΙΝΙ, Αθήνα 1994.
- 52.** Καφαντάρης Κ.: «Το Φιδόδεντρο». Ελληνικά λαϊκά παραμύθια, Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ Ε.Π.Ε., Αθήνα 1988.
- 53.** Καφαντάρης Κ.: «Ο φεγγαρός». Ελληνικά λαϊκά παραμύθια, Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ Ε.Π.Ε., Αθήνα 1988.
- 54.** Κεφάλας Η.: «Οι ήρωες και τα μοτίβα στο Ελληνικό λαϊκό παραμύθι, περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ (τεύχος 130), Αθήνα 1985.

- 55.** Κλιάφα Μ.: «Οι λαϊκοί παραμυθάδες και η επιβίωση του παραμυθιού ως τις μέρες μας», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ, (τεύχος 130), Αθήνα 1985.
- 56.** Κοέλο Πάολο: «Ο Αλχημιστής», Εκδ. ΓΝΩΣΗ, Αθήνα 1994.
- 57.** Κόλλε Όσβαλτ: «Γνώρισε το παιδί σου». Το παιδί σου αυτό το άγνωστο πλάσμα, Εκδ. Αδελφών Ν. Βλάσση.
- 58.** Κομποχόλης Βαγγ.: «ο, ήρωες των εντύπων κόμικς και η επίδρασή τους πάνω στα παιδιά», περιοδικό ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ, Αθήνα, Ιανουάριος 1995.
- 59.** Κονταξής Κ.: «Το πορτραίτο ενός σύγχρονου παραμυθά», Από το παραμύθι στα κόμικς. Παράδοση και Νεότερικότητα. Επιμέλεια: Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής. Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών, Ν.Π.Θ., Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.
- 60.** Κοντογιάννη Β.: «Μορφές του υπερβατικού στα Ελληνικά λαϊκά παραμύθια». Από το παραμύθι στα κόμικς. Παράδοση και Νεότερικότητα. Επιμέλεια: Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής. Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών Ν.Π.Θ., Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.
- 61.** Κοντολέων Μ.: «Οι ήρωες των παραμυθιών, άλλοτε και τώρα». Από το παραμύθι στα κόμικς. Επιμέλεια: Ευάγγ. Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής. Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών, Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.
- 62.** Κοντολέων Μ.: «Απόψεις για την παιδική λογοτεχνία», Εκδ. ΠΑΤΑΚΗΣ, Αθήνα 1988.

- 63.** Κριαράς Ε.: «Νεοελληνικό Λεξικό, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε. 1995.
- 64.** Κουκουλομάτης Ι. Δ.: «Λογοτεχνία και Παιδαγωγική», Εκδ. ΒΙΒΛΙΟΓΟΝΙΑ, Αθήνα 1993.
- 65.** Κουλάκογλου-Ηλιάδη Κ.: «Ταύτιση και κοινωνικοποίηση στο παραμύθι», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 9), Αθήνα, Άνοιξη 1988.
- 66.** Κουλουμπή - Παπατρεπούλου Κ.: «Η αναβίωση της τέχνης του αφηγητή -παραμυθά στην εποχή μας». Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες στην Ελλάδα. Επιμέλεια: Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, Κώστας Λιάπης, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1995.
- 67.** Κουλουμπή-Παπαπετροπούλου Κ.: «Η τέχνη της αφήγησης μέσω πρώτης επαφής του παιδιού με τον έντεχνο λόγο», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ, (τεύχος 242), Αθήνα 1990.
- 68.** Κουλουμπή-Παπαπετροπούλου Κ.: «Αφήγηση ή Ανάγνωση; Ένα ψευδοδίλημμα», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ, τεύχος 363, Αθήνα, Μάιος 1996.
- 69.** Κουνενάκη Π.: «Η εξέλιξη του παραμυθιού», Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Αθήνα, Μάιος 1996.
- 70.** Κούπερ Σ.Τζ.: «Ο θαυμαστός κόσμος των παραμυθιών». Εκδ. ΘΥΜΑΡΙ, Αθήνα 1983.
- 71.** Λαζαρόπουλος Δ. Π.: «Η Μεγάλη Γύρα», Εκδ. ΑΛΦΕΙΟΣ, Αθήνα 1997.
- 72.** Λάππα Ό.: «Διδακτικές σημειώσεις για το μάθημα Μέσα Διαγνωστικά και Θεραπευτικά στην Κοινωνική Εργασία, Σ.Ε.Υ.Π., Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας, Α.Τ.Ε.Ι. Αθήνας.

- 73.** Λεμπέση Κ.: «Εκδότες και παιδικό βιβλίο», Εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», Αθήνα 29 Μαρτίου 1998.
- 74.** Λιάπης Κ.: «Ανιχνεύσεις στο Πηλιορείτικο λαϊκό παραμύθι». Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες στην Ελλάδα. Επιμέλεια: Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, Κώστας Λιάπης, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1995.
- 75.** Λουκάτος Σ. Δ.: «Τα Ελληνικά λαϊκά παραμύθια». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι παραμυθάδες, ΑΦΙΕΡΩΜΑ Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1988.
- 76.** Λουκάτος Σ. Δ.: «Μορφές και σχήματα του μυθικού λόγου», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ, (τεύχος 130), Αθήνα, Οκτώβρης 1985.
- 77.** «Μαγικά παραμύθια της Ρωσίας». Μετάφραση: Δέσποινα Δετζώρτζη, Εικονογράφηση: Μαρία Βουδούρουγλου, Εκδ. ΕΡΜΗΣ, Αθήνα 1979.
- 78.** Μαγουλιώτης Απ.: «Η εικονογράφηση ως μέσο έλξης των μικρών αναγνωστών». Φιλαναγνωσία και παιδική λογοτεχνία. Εισηγήσεις στο 50 Σεμινάριο του κύκλου παιδικού βιβλίου, Εκδ. ΔΕΛΦΙΝΙ, Αθήνα 1994.
- 79.** Μαλαφάντης Κ.: «Συνηγορία των κόμικς». Από το παραμύθι στα κόμικς. Επιμέλεια: Ευάγγ. Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής. Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών Ν.Π.Θ., Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.
- 80.** Μαραγκός Τρύφ.: «Λαϊκά παραμύθια και τραγούδια, Φαραωνικής εποχής, Εκδ. ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ 1983.
- 81.** Μαρτινίδης Π.: «Από τα παιδιά του χρόνου στα παιδιά του χώρου: η αφήγηση ως χρονική ροή ή ως χωρική ανάπτυξη και τα «κόμικς»

ενδιάμεση, ιδεώδη σύγκλιση». Από το παραμύθι στα κόμικς. Επιμέλεια: Ευαγ. Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής. Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών Ν.Π.Θ., Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.

- 82.** Μάτσας Ν.: «Το περιβόλι με τα χαμένα παραμύθια». (Ελληνικός λαϊκός πολιτισμός και παράδοση), Εκδ. ΕΣΤΙΑ.
- 83.** Μερακλής Γ.Μ.: «Η αισθητική του παραμυθιού». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι παραμυθάδες. Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1988.
- 84.** Μερακλής Γ.Μ.: «Το παραμύθι και το παιδαγωγικό του περιεχόμενο», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 2), Αθήνα, Καλοκαίρι 1986.
- 85.** Μερακλής Γ.Μ.: «Το Ελληνικό παραμύθι», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ (τεύχος 130), Αθήνα 1985.
- 86.** Μήτσου Μ.: «Παραμυθική αφήγηση: το πέρασμα στον άλλο χρόνο», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ, (τεύχος 363), Αθήνα Μάιος 1996.
- 87.** Μιράσγελη Μ.: «Απόηχοι του παραμυθιού στην παιδική λογοτεχνία», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 9), Αθήνα, Άνοιξη 1988.
- 88.** Μιχαηλίδης-Νονάρος Α.: «Η παιδική ψυχή και το παραμύθι». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι παραμυθάδες. Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1988.
- 89.** Μπάρτζης Γ.: «Για το αποπροσανατολιστικό βιβλίο». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι παραμυθάδες. Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1988.

- 90.** Μπενέκος Γ. Γ.: «Γονείς και παιδιά», Εκδ. ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ Ε.Π.Ε., Αθήνα 1984.
- 91.** Μπέσσας Δ.: «Η εικονογράφηση στο παραμύθι». Παιδαγωγική σχολή Φλώρινας. Το παραμύθι και η εκπαίδευση. Χαιρετισμοί, Εισηγήσεις, Επίμετρο, (Ημερίδα, Τετάρτη 11 Μαΐου 1994). Νεανικό και παιδικό παράρτημα της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Φλώρινας, Βασιλική Πιτόσκα, Φλώρινα 1994.
- 92.** Μπετελχάϊμ Μπρούνο: «Η γοητεία των παραμυθιών». Μια ψυχαναλυτική προσέγγιση, Εκδ. ΓΛΑΡΟΣ, Αθήνα 1995.
- 93.** Οικονομίδου Α.: «Ούτε ωραία κοιμωμένη ούτε κακιά μάγισσα: το άλλοτε και το τώρα στις προσεγγίσεις γυναικείων απεικονίσεων στο ξένο παραμύθι». Από το παραμύθι στα κόμικς. Παράδοση και Νεωτερικότητα. Επιμέλεια: Ευαγγ. Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής. Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών Ν.Π.Θ., Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.
- 94.** Ουίν Μ. και Πόρτσερ Α. Μ.: «Ένας παιδότοπος στο σπίτι σας», Εκδ. ΜΕΤΟΠΗ ΕΠΕ, Αθήνα 1980.
- 95.** Πανταζίδου Ι.: «Λεξικόν Ομηρικών», Εκδοτικός οίκος ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΙΔΕΡΗΣ, Αθήνα '96.
- 96.** Παπαδάτος Γ.: «Οι αδελφοί Grimm και το έργο τους. Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Μύθοι και Μυθοποιοί. Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1987.
- 97.** Παπαδόπουλος Κ.: «Εκδότες και παιδικό βιβλίο», Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Αθήνα 29 Μαρτίου 1998.

- 98.** Παπαθανασίου Α., Πιάνου Α.: «Οι απόψεις των ειδικών για τις επιπτώσεις του video και της τηλεόρασης στα παιδιά και στους νέους», περιοδικό «Ερευνώντας τον κόσμο του Παιδιού», (τεύχος 1), Επιστημονική περιοδική έκδοση της Ο.Μ.Ε.Ρ., Εκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, Αθήνα 1995.
- 99.** Παπάκου-Λάγου Α.: «Η γυναίκα στο Ελληνικό λαϊκό παραμύθι». Ανθολογία λαϊκών παραμυθιών, Εκδ. ΚΑΛΕΝΤΗΣ, 1994.
- 100.** «Παραμύθια της Στερεάς Ελλάδας», Συλλογή: Ελένη Αντωνίου-Αντωνάκου, Επιμέλεια-Επιλεγόμενα: Μ.Γ. Μερακλής, Εκδ. Σ. ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 1985.
- 101.** «Παραμύθια του λαού μας», Επιμέλεια: Γιώργος Ιωάννου, εικονογράφηση: Ράλλης Κοψίδης, Εκδ. ΕΡΜΗΣ, Αθήνα 1987.
- 102.** Παρμενίδη - Χορτιάτη Θ.: «Το λαϊκό παραμύθι σε ελεύθερη απόδοση για την προσχολική αγωγή». Λαϊκό παραμύθι και παραμυθάδες στην Ελλάδα. Επιμέλεια: Β.Δ. Αναγνωστόπουλος, Κώστας Λιάπης, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1995.
- 103.** Πελασγός Στ.: «Άλλα τα μάτια του λαγού και άλλα της κουκουβάγιας», περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ (τεύχος 363) Αθήνα, Μάιος 1996.
- 104.** Πεντζίκη Γ. Ν.: «Πόλεως και Νομού Δράμας παραμύθια»), Εκδ. ΑΓΑΑ, Αθήνα 1986.
- 105.** Πέτροβιτς - Ανδρουτσοπούλου Λ.: «Στοιχεία λαϊκού παραμυθιού στη σύγχρονη πεζογραφία για παιδιά», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 37), Αθήνα, Άνοιξη 1995.

- 106.** Propp Vladimir: «Οι ιστορικές ρίζες των παραμυθιών». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι παραμυθάδες, ΑΦΙΕΡΩΜΑ Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1988.
- 107.** Ράππνερ Γιόζεφ: «Ψυχολογία του βάθους και ανθρωπισμός», Εκδ. ΗΛΙΑ ΜΑΝΙΑΤΕΑ, Αθήνα 1969.
- 108.** Ροντάρι Τζιάνι: «Γραμματική της φαντασίας», Εκδ. ΤΕΚΜΗΡΙΟ, 1985.
- 109.** Ρώσση-Πέτσιου Ε.: «Εκδότες και παιδικό βιβλίο», Εφημ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Αθήνα 29 Μαρτίου 1998.
- 110.** Σακελλαρίδης Γ.: «Η μουσική στην αφήγηση του παραμυθιού», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 363), Αθήνα, Μάιος 1996.
- 111.** Σακελλαρίου Χ.: «Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας», (Ελληνική και Παγκόσμια) Εκδ. ΔΙΠΤΥΧΟ, Αθήνα 1982.
- 112.** Σακελλαρίου Χ.: «Η Κοινωνιολογία του παραμυθιού». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι και οι παραμυθάδες. Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1988.
- 113.** Σίνου Κ.: «Το λαϊκό Ρώσικο παραμύθι και ο Αλεξάντρ Αφανάσιεφ». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Το παραμύθι κα. ΟΙ παραμυθάδες Αφιέρωμα, Εκδ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1988.
- 114.** Σπηλιοπούλου Κ.: «Το παραμύθι ξαναζωντανεύει» περιοδικό Παράδοση και Τέχνη, (τεύχος 24), Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1995.
- 115.** Συραφίδου Κ.: «Της Χαλιμάς τα παραμύθια» περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ. (τεύχος 37), Αθήνα, Άνοιξη 1995.

- 116.** Γασούλα Δ.: «Εργασία για το παραμύθι στο μάθημα. Μέσα Διαγνωστικά και Θεραπευτικά», Πάτρα 1995.
- 117.** Ταρσούλη Γ.: «Παραμύθια και μικρές ιστορίες», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 2), Αθήνα, Καλοκαίρι 1986.
- 118.** Τομασίδα Χ. Χ.: «Εισαγωγή στην Ψυχολογία, Εκδ. ΔΙΠΤΥΧΟ, Αθήνα 1982.
- 119.** Γριβιζάς Ευγένιος: «Η πρώτη και η τελευταία Αλίκη», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 2), Αθήνα Καλοκαίρι 1986.
- 120.** Τσιλιμένη Τ.: «Αυτοσχέδια παραμύθια στο Νηπιαγωγείο». Από το παραμύθι στα Κόμικς. Παράδοση και Νεοτερικότητα. Επιμέλεια: Ευαγγ. Γρ. Αυδίκος, Εισαγωγή: Μ.Γ. Μερακλής. Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών Ν.Π.Θ., Εκδ. ΟΔΥΣΣΕΑΣ, Αθήνα 1996.
- 121.** Τσιντίλη-Βλήσμα Ρ.: «Τα ιδιόμορφα λαϊκά παραμύθια της Ιθάκης». Επιθεώρηση παιδικής λογοτεχνίας. Η Κυπριακή παιδική λογοτεχνία, Αφιέρωμα, Εκδ. ΣΜΥΡΝΙΩΤΑΚΗΣ, Αθήνα 1989.
- 122.** Tucket Nicholas: «Ο Φρόνιτ και τα παραμύθια», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 9), Αθήνα, Άνοιξη 1988.
- 123.** Φράϊμπεργκ Χ. Σ.: «Τα μαγικά χρόνια», Εκδ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Γ. ΠΑΡΙΣΙΑΝΟΣ, Αθήνα 1971.
- 124.** Φρομ Έριχ: «Η ξεχασμένη γλώσσα», Εκδ. ΜΠΟΥΚΟΥΜΑΝΗ, Αθήνα 1975.
- 125.** Χατζημηνά Φ.: «Παιδί και παραμύθι», περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, (τεύχος 9), Αθήνα, Άνοιξη 1988.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗΣ

ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ: .... / .... / ....

1. ΗΛΙΚΙΑ: -----

2. ΦΥΛΟ: ΑΝΔΡΑΣ   -----

                  ΓΥΝΑΙΚΑ   -----

3. Ακούγατε παραμύθια κατά την προσχολική σας ηλικία;

α.   Ναι   -----

β.   Μερικές φορές   -----

γ.   Όχι   -----

4. Ποιος ή ποιοι προτιμούσατε να σας τ' αφηγούνται ή διαβάζουν:

α.   Γιαγιά   -----

β.   Παππούς   -----

γ.   Μητέρα   -----

δ.   Πατέρας   -----

ε.   Νηπιαγωγός   -----

στ.   Άλλα πρόσωπα   -----

5. Ποιος τρόπος παρουσίασης ήταν καλύτερος;

- α. Διήγηση -----
- β. Ανάγνωση -----
- γ. Και τα δύο -----

6. Ποιος ή ποιο ήρωες σας εντυπωσίασαν, τους θαυμάσατε και τους αγαπήσατε:

- α. Δίκαιοι, Υπομονετικοί, Απλοί -----
- β. Άδικοι, Κακοί -----
- γ. Έξυπνοι, Εφευρετικοί, Δυναμικοί -----
- δ. Πονηροί, Ύπουλοι -----
- ε. Θεοσεβούμενοι -----
- στ. Βασιλόπουλα/ες, Πρίγκιπες/σες -----
- ζ. Γενναίοι, Φιλάνθρωποι -----
- η. Κάθε είδους ήρωας -----
- θ. Κανένας -----

7. Πώς επηρεαστήκατε από τα παραμύθια:

- α. Θετικά -----
- β. Αρνητικά -----
- γ. Καθόλου -----
- δ. Άλλη απάντηση -----

